

**T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MUHASEBE VE DENETİM ANABİLİM DALI
MUHASEBE VE DENETİM YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**İŞLETMELERDE HİLELERİN ÖNLENMESİNDE
VERGİ DENETİMİNİN ÖNEMİ**

Yüksek Lisans Tezi

Aslıhan BASKINDAĞLI DURAK

100024045

İSTANBUL, 2017

**T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MUHASEBE VE DENETİM ANABİLİM DALI
MUHASEBE VE DENETİM YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**İŞLETMELERDE HİLELERİN ÖNLENMESİNDE
VERGİ DENETİMİNİN ÖNEMİ**

Yüksek Lisans Tezi

Aslıhan BASKINDAĞLI DURAK

100024045

Danışman: Prof. Dr. Hasan TÜREDİ

İSTANBUL, 2017

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ONAY SAYFASI

Muhasebe ve Denetim Anabilim Dalı Muhasebe ve Denetim Yüksek Lisans Programı 100024045 numaralı öğrencisi Aslıhan BASKINDAĞLI DURAK'ın "İşletmelerde Hilelerin Önlenmesinde Vergi Denetiminin Önemi" başlıklı tez çalışması jürimiz tarafından oybirliği / ile Yüksek Lisans Tezi olarak başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hasan TÜREDİ

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Ali Altuğ BİÇER

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Arif SALDANLI

İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun .../.../2017 tarih ve/..... Sayılı kararı ile onaylanmıştır.

ÖZET

Devlet için en önemli gelir kaynağı olan vergi, işletmeler için maliyet niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda işletmeler düşük beyanda bulanabilmek için çeşitli hilelere başvurabilmektedirler. Bu durum gerçekte elde edilen ancak mükellefler tarafından beyannamelerinde gösterilmeyen gelirleri ortaya çıkarmaktadır. Bir taraftan devlet, vergi denetimi ile işletmeler tarafından gerçekleştirilen hileler ile mücadele ederken, diğer taraftan bizzat işletmeler, bilgi ve kontrol dâhinde olmayan çalışanlar tarafından yapılan hileler ile mücadele etmektedirler. Dolayısıyla hem işletmeler için, hem de devlet için hilelerin önlenmesi büyük önem taşımaktadır. Hilelerin önlenmesi öncelikle var olan hilelerin tespit edilmesi ile mümkündür. Günümüzde hilelerin tespit edilebilmesi için çok çeşitli bilgisayar destekli program ve yazılımlar mevcuttur. Ancak işletme çalışanlarından ziyade işletme yönetimi gibi muhasebe tahminleri yapmaya yetkin kişiler tarafından profesyonelce yapılan hilelerin günümüzde çeşitli sebeplerle etkin bir şekilde gerçekleştirilemeyen vergi denetimi ile önlenmesi ve tespit edilmesi mümkün olamamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hile, İşletmelerde Hile, Hilelerin Önlenmesi, Etkin Vergi Denetimi

ABSTRACT

Tax, which is the most important income source for the state, has the feature of being a cost for the businesses. In this context, businesses may resort to certain types of frauds, in order to do their tax declarations at lower levels. This situation leads to incomes that are actually gained while they are not declared by the taxpayers. On the one hand, while the state struggles with frauds carried out by businesses by carrying out tax audits, on the other side, the businesses struggle with the frauds that are made by their employees, made out of their knowledge and control. Therefore, it is very important for both businesses and the government to prevent the frauds. Prevention of frauds is only possible by detecting the current frauds. Today, there are a variety of computer aided programs and software for the detection of the frauds. However, it is not possible to prevent and detect the frauds that are professionally carried out by the employees such as the business managers, who are competent to perform accounting estimates, by applying tax audits that cannot be effectively performed because of various reasons today.

Key Words: Fraud, Fraud in Businesses, Fraud Prevention, Effective Tax Audits

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET ve ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
ŞEKİLLER ve TABLOLAR LİSTESİ	vi
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: İŞLETMELERDE HİLE	4
1.1 Hilenin Tanımı ve Özellikleri.....	4
1.2 Hile Karosu.....	6
1.3 Hile Yapan Kişilerin Özellikleri.....	10
1.4 Hile Eylemlerinin Sınıflandırılması.....	12
1.4.1 Varlıkların Kötüye Kullanılması.....	13
1.4.2 Ahlaki Olmayan Davranışlar ve Yolsuzluk	26
1.4.3 Hileli Mali Raporlama.....	29
2. BÖLÜM: İŞLETMELERDE VERGİ DENETİMİ	48
2.1 Vergi Denetimi Kavramı	48
2.2 Vergi Denetiminin Özellikleri	50
2.3 Vergi Denetiminin Amaçları	51
2.4 Vergi Denetiminin İşlevleri	53
2.5 Ülkemizde Vergi Denetiminin Örgütsel Yapısı	54
3. BÖLÜM: İŞLETMELERDE HİLELERİN ÖNLENMESİNDE VERGİ DENETİMİNİN ROLÜ	58
3.1 İşletmelerde Hilelerin Önlenmesi.....	58
3.1.1 İşletme İçerisinde Dürüstlük ve Ahlaki Kültürün Oluşturulması.....	59
3.1.2 Hilelere Karşı Oluşturulmuş Süreç ve Kontrollerin Değerlendirilmesi	61
3.1.3 Uygun Gözetim Süreçlerinin Oluşturulması	62
3.2 İşletmelerde Hilelerin Tespit Edilmesi	67
3.2.1 Hilelerin Tespit Edilmesinde Reaktif (Düzeltilici) Yaklaşımlar	68
3.2.2 Hilelerin Tespit Edilmesinde Proaktif (Önleyici) Yaklaşımlar	72

3.3	Hilelerin İncelenmesi.....	81
3.4	Hilelerin Önlenmesinde Vergi Denetiminin Etkinliği.....	91
3.4.1	Vergi Denetiminde Etkinlik Kavramı	91
3.4.2	Vergi İdaresinin Etkinliğini Azaltan Etkenler.....	93
3.4.3	Ülkemizde Vergi Denetiminin Etkin Olamamasını Belirleyen Etkenler	95
SONUÇ.....		102
KAYNAKÇA.....		104

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil: Hile İnceleme Yöntemleri.....85

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Hile Çeşitleri.....46-47

Tablo 2: Veri Analiz Süreci.....78

KISATMALAR

ACFE	: Association of Certified Fraud Examiners (Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği)
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
AICPA	: American Institute of Certified Public Accountants (Amerikan Sertifikalı Muhasebeciler Enstitüsü)
ASB	: Auditing Standards Board (Denetim Standartları Kurulu)
bs.	: Basım
CAAT	: Computer Assisted Audit Techniques (Bilgisayar Destekli Denetim Teknikleri)
CEO	: Chief Executive Officer (İcra Kurulu Başkanı)
CFO	: Chief Financial Officer (Finansal İşler Başkanı)
COSO	: Committee of Sponsoring Organizations (Sponsor Organizasyonlar Komitesi)
ET	: Erişim Tarihi
GKGMİ	: Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri
GVK	: Gelir Vergisi Kanunu
IAS	: International Accounting Standards (Uluslararası Muhasebe Standartları (UMS))
IIA	: The Institute of Internal Auditors (İç Denetçiler Enstitüsü)
KDV	: Katma Değer Vergisi
KDVK	: Katma Değer Vergisi Kanunu
Md.	: Madde
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SAB	: Staff Accounting Bulletin (Denetim Bülteni)

SAS	: Statements on Auditing Standards (Denetim Standartları)
SEC	: Securities and Exchange Comission (Menkul Kıymetler Komisyonu)
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
TK	: Ticaret Kanunu
TMS	: Türkiye Muhasebe Standartları
UDS	: Uluslararası Denetim Standartları
UFRS	: Uluslararası Finansal Raporlama Standartları
v.d.	: Ve Diğerleri
Vol.	: Volume (Cilt(c.))
VUK	: Vergi Usul Kanunu

GİRİŞ

Devletin, eğitim, sağlık, adalet, güvenlik gibi çeşitli faaliyetlerini gerçekleştirmesi ve geliştirmesi için mali kaynağa ihtiyacı vardır. Kuşkusuz devlet bütçe gelirleri içerisinde en büyük pay da vergi gelirlerine aittir. Devlet, büyük ölçüde kaynak ihtiyacını karşılayan vergileri mükelleflerden tahsil ederken adalet ve eşitlik ilkelerine uygun hareket etmek zorundadır ve bu husus Anayasamızda da yerini alarak vurgulanmıştır.

Birçok gelişmiş ülkede olduğu gibi ülkemizde de vergilendirme sistemi büyük ölçüde beyan esasına dayanmaktadır. Güven esasına dayanan beyan usulünde bilindiği üzere, gerçek veya tüzel kişiler elde ettiği gelirleri, yasaların izin verdiği ölçüde bu gelirlerin elde edilmesi için katlanılan maliyetleri, gider ve indirim gibi hususları vermiş oldukları beyannamelerde göstermek suretiyle, elde ettikleri kazançlar için kanunlarda gösterilen oranlar üzerinden vergilerini ödemektedirler.

Bir ülkede uygulanan maliye ve vergi politikalarının başarısının, beyanların doğruluğuna ve vergilerin eksiksiz olarak zamanında ödenmesine bağlı olduğu göz önüne alındığında vergi dairesinin en önemli görevi vergi denetimi olmaktadır. Vergi denetimi; vergi yasaları ile vergiye tabi tutulan mükellef ve işlemlerin tam olarak anlaşılmasına ve vergi idaresi ile mükelleflerin mevcut vergi sisteminde yer alan ilkelere ve kurallara uygun davranıp davranmadıklarını belirlemeye yönelik yapılan işlemlerdir. Bu anlamda beyan esasına dayanan vergi uygulamalarının başarısında en önemli etkenlerden birisi vergi denetimi olmaktadır.

Ülkeler için bazı başarıların değerlendirmesine etki eden ve devlet için en önemli gelir kaynağı olan vergi, özellikle işletmeler için bir yükümlülük olarak görülmekte, diğer bir ifade ile vergi işletmeler için gider ve maliyet niteliği taşımaktadır. Verginin maliyeti nedeniyle de işletmeler daha az vergi ödemeyi isteyebilmekte ve bu anlamda daha az vergi ödemenin yolunu aramaktadırlar. Bu durum, gerçekte elde edilen ancak mükellefler tarafından beyannamelerinde gösterilmeyen gelir veya gerçekte olmayan harcama veya gideri göstererek düşük beyanda bulunmak gibi sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak işletmelerin olduğundan düşük beyanda bulunma eğiliminde olması, işletmelerde hilenin var olabilme ihtimalinin önemini arttırmaktadır. Hilelerin hepsi işletmenin kontrolü ve bilgisi dahilinde olarak vergilendirilecek matrahı düşürmek amacıyla yapılabileceği gibi, dönemsel olarak işletme karını yüksek göstermek amacıyla da yapılabilmektedir. Ayrıca işletmenin bilgisi ve kontrolü dışında da hileler olabilmektedir. 2012 yılında Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği (ACFE) tarafından yayınlanan raporda dünyada hile nedeniyle uğranılan yıllık zarar toplamının 3.5 milyar dolar olarak tahmin edildiği belirtilmiştir. Bu tespit işletmelerde hilelerin tespit edilmesi ve önlenmesi konusunun ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın amacı; bir yandan ülke ekonomisine, diğer yandan da işletmelere çok ciddi zararlar veren işletmelerde karşılaşılabilecek hilelerin tespit edilmesi ve tespit edilen bu hilelerin önlenmesinde vergi denetiminin rolünü ortaya koyabilmektir. Ancak hilelerin neden olduğu zararların rakamsal boyutu hakkında bir sonuca varmak amacı ile ele alınmamıştır. Bu anlamda da, işletmelerde hilelerin önlenmesinde vergi denetiminin ne derece önemli olduğunu tespit edilmeye çalışılmış ve “etkin bir vergilendirme” için “etkin bir vergi denetimi” gerektiğinden vergi denetimin etkinliği konusu ele alınmıştır.

Çalışma 3 bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde hilenin tanımı yapılarak, hilenin özellikleri, hilelerin gerçekleştirilmesine neden olan etkenler, hilelerin genel olarak hangi özelliklere sahip kişiler tarafından yapıldıkları açıklanmıştır. Bu çalışma kapsamındaki hilelerin sınıflandırılmasında Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği (ACFE) tarafından oluşturulan hile ağacı model olarak alınmış ve işletmelerde karşılaşılan hile türleri; varlıkların kötüye kullanılması, hileli mali raporlama ile ahlaki olmayan davranışlar ve yolsuzluk olmak üzere üç başlık altında ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Bu çalışmanın ikinci bölümünde vergi denetiminin tanımı yapılmış, vergi denetiminin özellikleri, amaçları ve işlevleri açıklanmıştır. Ayrıca yine bu bölümde işletmelerde hilelerin önlenmesinde vergi denetiminin etkinliği konusuna zemin oluşturabilmesi açısından ülkemizdeki vergi denetiminin örgütsel yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde rakamsal olarak büyük zararlara neden olabilen hileler ile mücadele etme süreci; hilelerin önlenmesi, hilelerin tespit edilmesi ve hilelerin

incelenmesi olmak üzere üç ana başlık altında toplanmıştır. Ayrıca bu bölümün son kısmında vergi denetiminde etkinlik kavramı ele alınarak, ülkemizde vergi denetiminin etkinliğini azaltan faktörler ele alınmıştır.

1. BÖLÜM: İŞLETMELERDE HİLE

Bu çalışmanın birinci bölümünde hilenin tanımı yapılarak, hilenin özellikleri, hile karosu ve hilelerin genel olarak hangi özelliklere sahip kişiler tarafından yapıldığı açıklanmıştır. Yine bu bölümde ayrıntılı olarak işletmelerde yapılan hile türleri ele alınarak, hile türlerinden hangilerinin vergilendirilecek matraha etki ettiği ve dolayısıyla hangi hile türlerinin vergi denetiminin kapsamında yer aldığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

1.1 Hilenin Tanımı ve Özellikleri

İngilizce hile anlamına gelen “Fraud” kelimesi Latince hasar, yanlış yapma, aldatma kavramları için kullanılan “Fraus” kelimesinden türemiştir.¹ Türkiye’de yapılan çalışmalarda, uluslararası bilimsel kaynaklarda kullanılan “fraud” terimine karşılık olarak hile, yolsuzluk veya suistimal kelimeleri kullanılmaktadır. Ancak bu çalışmada “fraud” kelimesi karşılığı olarak hile terimi kullanılmıştır.

Türk Dil Kurumu hileyi “birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen ve çıkar sağlamak için bir şey değersiz bir şey katma”² olarak tanımlamıştır.

Borçlar hukukunda hile, aldatma ile eşdeğer tutularak, “bir kimseyi bir irade beyanında bulunmaya, özellikle sözleşme yapmaya sevk etmek için, onda kasten hatalı bir kanaat oluşturma veya esasen mevcut olan hatalı bir kanaati koruma veya sürdürme eylemi”³ olarak tanımlanırken, vergi hukuku açısından irdelendiğinde ise kaçakçılık, ağır kusur, kusur ve usulsüzlük⁴ halleri hile olarak kabul edilmiştir.

Başka bir tanımlamaya göre hile, “işletme personeli, yönetimden sorumlu kişiler ya da üçüncü kişilerin bilinçli olarak menfaat sağlamak amacıyla aldatma içeren davranışlarda bulunması”⁵ ve “bir kurumdan veya kişiden yasal olmayan bir biçimde çeşitli aldatma

¹ Howard Silverstone ve Michael Sheetz, **Forensic Accounting and Fraud Investigation for NonExperts**, 2. bs, New Jersey, John Wiley&Sons Inc., 2007, s.3.

² Türk Dil Kurumu, <http://www.tdk.gov.tr> (ET: 3 Nisan 2017).

³ Türk Borçlar Kanunu, Madde: 28/1.

⁴ Vergi Usul Kanunu, Madde: 347-348-349-350-351-353.

⁵ Ersin Güredin, **Denetim ve Güvence Hizmetleri**, 13.Baskı Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2010, s.134.

veya sahtekarlık yolları ile karşı tarafın varlıklarını ele geçirilmesi” olarak tanımlanmıştır.⁶ Tüm bu tanımlamalardan hareketle hilenin genel içeriğinde beklenmedik durum, dalavere, üçkağıtçılık, kurnazlık, açıkgozlülük, dürüst olmama gibi yollarla birinin kasıtlı olarak aldatma davranışı⁷ bulunduğu tespit edilmektedir.

Denetim Standartları Kurulu (ASB) tarafından 1997 yılında yayınlanan “Mali Tabloların Denetiminde Hilenin Göz Önüne Alınması⁸” standardında ise hile; “olacakların farkında olarak mali tabloların raporlanmasında veya mali tablolarda yer alan varlıkların bilgi ve belge saklanması ya da ilave edilmesi” olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlamada hileyi hatadan ayıran en önemli özellik olan kasıt unsuru vurgulanmıştır. Uluslararası Denetim Standartlarında (UDS) yolsuzluk ve hile kelimesi, yönetim kademesindeki bir ya da birden fazla çalışanın veya üçüncü şahısların bilgileri kasıtlı olarak örtbas etmesi ya da haksız kazanç elde etmesi olarak tanımlanmıştır.⁹

Tüm bu tanımlamalardan hileyi; bir işletmenin kaynaklarının ve/veya varlıklarının kasıtlı olarak yanlış kullanımı, kullandırılması, gösterilmesi veya uygulanması ile birilerinin bu işten yarar sağlama çabası olarak tanımlanabilir.

Hile kavramına kullanıldığı alana göre farklı noktalara vurgu yapılarak tanımlamalar yapılsa da, aşağıda sıralanan hilenin özelliklerinin her hile durumunda bulunduğu kabul edilir.¹⁰

- Hile eylemi, hileyi yapan tarafından gizlice sürdürülen bir faaliyettir.
- Hile eyleminde, hile yapanın kendisine yarar sağlama amacı vardır.
- Kesinlikle kasıt unsuru bulunmaktadır.
- Hedef alınan kişi veya işletme bir şekilde aldatılır.
- Her durumda hile eyleminden hedef kişi veya işletme zarar görür.

⁶ Nejat Bozkurt, “İşletmelerde Çalışanların Yaptıkları Hileler, Ortaya Çıkarılması ve Önlenmesi”, Seminer Notları, 2001, s.1.

⁷ Nejat Bozkurt, **İşletmelerin Kara Deliği Hile Çalışan Hileleri**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2009 s.60.

⁸ Auditing Standards Board, **Ethics Interpretations** SAS No:82 (Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit), 1996, s.3.

<http://www.aicpa.org/research/standards/auditattest/downloadabledocuments/au-00316.pdf>
(ET:20.03.2017)

⁹ Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB), **Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları**, (UDS 240), TÜRMOB Yayınları, No:339, s.195.

¹⁰ Bozkurt, **İşletmelerin Kara..... a.g.e.**, s.60-61.

1.2 Hile Karosu

Donald R. Cressey tarafından Amerika Birleşik Devletleri'nde zimmet suçu nedeniyle hapiste olan 200 mahkum üzerinde yapılan bir araştırmada, kişileri hile yapmaya iten unsurların “baskı”, “fırsat” ve “haklı gösterme” olduğu tespit edilmiştir. Bu unsurlardan oluşan “Hile Üçgeni”ni bir kavram olarak ortaya koyan ilk kişi ACFE¹¹,nin de kurucusu olan ve hile konusunda çok sayıda çalışmalar yapan Joseph T.Wells'dir.¹² Hile üçgeni, hile risklerinin tanımlanması ve değerlendirilmesi aşamasında kullanılan ve bilimsel kaynaklarda benimsenmiş bir kavramdır.

Hilenin unsurlarını SAS¹³ 90 hile üçgeni olarak adlandırılan bu unsurları üç risk türü olarak tanımlar. IAS¹⁴ 240 ise bu unsurları hile olduğunda bulunması gerekli anahtar durumlar olarak görür. Her iki durumdan yola çıkarak hilenin oluşması için bu üç unsurun varlığından söz edilebilmektedir.

Yönetim ya da diğer çalışanların hile yapmasına teşvik eden veya hile yapmaya yönelik istek oluşturulmasına katkı sağlayan, hile üçgeninde yer alan unsurlardan ilki olan baskı unsurlarına kabarık faturalar, bağımlılık sorunları, pahalı zevkler, kumar tutkunluğu, aç gözlülük gibi kişinin kendi kişisel özelliklerinin ve mali durumunun ön plana çıktığı örnekler verilebilir. Bu durumda baskı ile karşı karşıya olan hilekar, mali açıklarını kapatmak veya diğer kişisel ihtiyaçlarını karşılamak için fırsatla karşılaştığında hile yapabilmektedir.

Hile ve açgözlülük üzerine 2007 yılında yapılan bir araştırmada açgözlülüğün hilenin ana baskı nedeni olduğu belirlenmiş ve 2007 yılındaki hile vakaların %63'ünün bu sebeple ortaya çıktığı iddia edilmiştir.¹⁵ Yine bu araştırmada diğer nedenlerin çoğu da kumar ve borç nedeniyle ortaya çıktığı vurgulanmaktadır.

¹¹ Sertifikalı Hile Denetçileri Kurumu (Association of Certified Fraud Examiners)

¹² Banu Tarhan Mengi, **Hile Denetiminde Yetkinliklerin Değerlendirilmesi-Hile Karosu**, İSMMMÖ Yayınları, Mali Çözüm Dergisi, Kasım-Aralık 2012, s.116.

¹³ Statements on Auditing Standards

¹⁴ International Accounting Standards (Uluslararası Muhasebe Standartları-UMS)

¹⁵ Güneş, **a.g.t.**, s.13.

Aşağıda tespit edilen başlıca baskı unsurları sıralanmaktadır:¹⁶

- İşletmenin kârlılığının iktisadi, endüstriyel ve operasyonel durumlar nedeniyle tehlikeye girmesi (Sektördeki rekabetin artması, yeni yasal düzenlemelerin gelmesi, aşırı operasyonel zararlar gibi)
- İşletme yöneticilerinin mali durumunun işletmenin mali durumuna bağlı olması (Şirket hisselerine sahip olmaları, alacakları bonusun, terfinin şirketin performansına bağlı olması gibi)
- İşletme yöneticilerine ulaşılması güç hedeflerin verilmesi (Satış kârlılık hedefleri gibi)
- Kişisel mali ihtiyaçlar (Beklenmedik giderlerin oluşması, hastalık, kötü alışkanlık sahibi olma, kumar gibi)
- Çalışanın işletmeden beklentilerinin karşılanmaması (Beklediği terfiyi, maaşı alamama, işten atılacağını düşünme gibi)
- Kötü alışkanlıklardan doğan baskılar (Kumar tutkunluğu, uyuşturucu kullanımı veya alkol bağımlılığı gibi)
- İşle ilgili baskılar (Diğer yandan kurum dâhilindeki etkenlerden de kaynaklanabilecek baskılar hileli işlemlere neden olabilmektedir. Aşırı (ulaşılması imkânsız veya çok zor) hedefler en belirgin görülen sebeplerdendir. Piyasadan daha düşük ücretli çalıştırılma, kıdemlilerinden ve yöneticilerinden gerekli beğeni ve takdiri görememe, beklediği kıdem artışı veya terfi alamama gibileri de diğer örnekler arasındadır.)

İşletme sahibi ve tepe yöneticilerinin en çok müdahale edebilecekleri unsur olan fırsat unsuru ise üçgenin ikinci ayağını oluşturmaktadır. Hile yapmaya zemin hazırlayan fırsat olmadıkça, baskı altında olan ve hile yapmaya yönelik dürtülere karşı hassas olan kişiler bile işletme için tehdit oluşturmamaktadırlar. Hile eylemini gerçekleştirebilmek için fırsat olmalıdır. İnsanlarda baskı ve fırsat unsurları sürekli etkileşim halindedir. Bir yandan baskı unsurunun yaratmış olduğu güçlü ve kontrol edilemeyen istek, bir yandan da işletmelerde hile yapmaya fırsat sağlayan yoksunluklar hileyi tetiklemektedir.

¹⁶ Alper Çelik, **Stok Hileleri ve Bir Uygulama**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s.56-57.

İşletme yöneticilerinin iç kontrol yapısının gerekliliğine inanmaları, dürüst kişilerin işe alınmasının sağlanması, uygun organizasyon yapılarının oluşturulması, etkili iç denetim birimlerinin oluşturulması, görevler ayrılığı ilkesinin uygulanması, sağlıklı bir yetkilendirme sisteminin kurulması, bağımsız inceleme ve gözlem faaliyetlerinin uygulanması, sağlıklı bir belge akış düzeninin sağlanması gibi önlemler fırsat unsurunu en aza indirmek için alınabilecek başlıca önlemlerdir.¹⁷ Ayrıca hileyi gerçekleştiren işletme içindeki hiyerarşik pozisyonun kuvvetli olması, işletmenin genel olarak kanun ve yönetmeliklere aykırı hareket etmesi ve işletme faaliyetleri hakkındaki üst düzey bilgi hileli işlemlere fırsat verebilmektedir. Özellikle yönetim hilesi olarak adlandırılan hileli mali raporlama açısından bakıldığında, yöneticilerin tatminsizliği açgözlülüğe sebep olabilmekte ve bu da bir takım yasal olmayan eylemlerin oluşmasına zemin oluşturabilmektedir.¹⁸

Haklı gösterme, insanın yapmış olduğu hile eylemini kabullenebilmesi, kendini inandırabilmesi ve kendisini haklı çıkarabilmesi için içsel iknanın sonucudur. Linda M. Lister,¹⁹ hile üçgeninin son unsuru olan haklı göstermeyi “ateşin yanmaya devam edebilmesi için gerekli olan oksijen” olarak nitelendirmiştir. Hile yapan yakalandığında, yaptığı eylemin ahlaki nitelik taşımadığını bilse dahi parayı sonradan yerine koyacağını ve bu nedenle suçlanacağını düşünemediğini ileri sürerek kendini haklı gösterme çabası içine sokabilen kişidir.²⁰ Kişiler kendilerini dürüst olarak kabul ederler ve hile içeren bu durumun içine girdiklerinde doğal olarak kendilerini ikna etmeye çalışırlar. Hileyi yapanlar, işverenin de kendisine bu bedeli borçlu olduğu konusunda kendilerini ikna ederler.²¹

Temel olarak mantıklı kılma, dış etkenler, işletme ve çalışan psikolojisi arasındaki ilişkinin sonucudur. En basit olarak iktisadi faaliyetlerde yaşanan zorluklar, bazı kişilerin yolsuzluğu, hileyi mantıklı kılmalarını kolaylaştırabilir. Birçok kişi, iş telefonunu kişisel, uzak mesafe aramalar için kullanma ya da şirket tedarik birimindeki

¹⁷ Banu Tarhan Mengi, **a.g.m.**, s.116.

¹⁸ İdris Varıcı, **Hile Riski ve Denetçinin Sorumluluğu: Hile Riskinin Ölçülmesine Yönelik Bir Uygulama**, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2011, s.48.

¹⁹ Linda M. Lister, “**A Practical Approach to Fraud Risk**”, *International Auditor*, 64(2007), s.64-65.

²⁰ Halil Söyler, **İşletmelerde Yapılan Hileler ve Bunların Önlenmesi**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Finans Bilim Dalı Doktora Tezi, 2002, İstanbul, s.62.

²¹ KPMG, **Yöneticilerin Bakış Açısı ile Türkiye'de Suistimal**, 2009 Raporu, s.15.

malları evinde stoklama gibi küçük ihlalleri kolayca mantıklı kılabilir. Ancak bu haklı çıkarmalar karmaşık mali suçlar için basit birer başlangıç olabilmektedirler.

Yapılan bir araştırmaya göre yaptıkları hileler sonucunda yakalanan ve yaygın olduğu tespit edilen haklı çıkarma gerekçeleri aşağıdaki gibi sıralanmıştır.²²

- Parayı borç almıştım, daha sonra ödeyecektim.
- Bu, işletmeye yaptıklarımın karşılığıdır.
- Bu olay sonucu hiç kimse incinmedi.
- Herkesten fazla ölçüde benim paraya ihtiyacım vardı.
- Bu parayı iyi bir amaç için almıştım.
- Yaptığının suç olduğunu bilmiyordum.
- İşletmem bu sonucu hak etmişti.
- Bunu herkes yapıyor.
- İşletmenin vergi kaçırması nedeniyle zaten benim olan parayı geri aldım.

Yapılan bir tespite göre; nakit hırsızlığı yapan çalışanların hile eylemleriyle ilgili ortak tavrın bu parayı daha sonra yerine koyma niyetinde olduğudur.²³ Dolayısıyla haklı gösterme unsurunun sonucu olarak, bu durumun bir hırsızlık değil, ödünç alma olduğu ortaya çıkmaktadır. Bazen de hilekarlar, hileyi işletmeden bir oç alma gibi görebilmektedirler. Ya da “herkes yapıyor ben niye yapmayayım” gibi bir savunma geliştirebilmektedirler. Yöneticiler ise muhasebe bilgisini işletme raporlarında çarpıtırken, bu sahteciliği işletme için ve/veya çalışanlar için yaptıklarına kendilerini inandırmaya çalışabilmektedirler.²⁴

Zamanla hileler ile ilgili yapılan araştırmalar ve incelemeler, literatürde benimsenen ve kabul edilen kavram olan hile üçgeni üzerine bazı eleştirileri ortaya koymuştur. Hile üçgenine getirilen eleştirilerin en başında hile üçgeninin bilimsel kaynaklarda her unsurunu eşit ağırlıkta kabul eden bir model olarak tanımlanmasıdır. Dolayısıyla her hile eşkenar üçgen gibi yorumlanmaktadır. Ancak her hilede her unsurun eşit seviyede olduğu kesin olarak söylenememektedir ki, hangi unsurun daha baskın olduğunun tespit

²² Nejat Bozkurt, **İşletmelerin Kara.... a.g.e.**, s. 123-125.

²³ Şükran Güneş, **İşletmelerde Hile Riskinin Önlenmesi Ve Hastane İşletmelerinde Uygulama**, Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s.13.

²⁴ Ahmet Ağca vd., **Muhasebe Bilgi Yönetimi**, 1.Baskı, T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1922, Eskişehir, 2013, s.75-76.

edilmesi için her açıdan ayrı ayrı detaylandırılarak incelenmesi gerekmektedir. Ancak kesin olarak söylenebilir ki, hile üç unsuru bünyesinde barındığında risk oranı yükselmekte ve çoğunlukla hileye neden olmaktadır.²⁵ Tüm bu eleştiriler acaba baskı altında olan her kişi kendini haklı göstererek hile yapabilir mi, karşısında bir fırsat mevcut olsa dahi herkes bu fırsatı fark edebilir mi, bu fırsatı değerlendirebilir mi gibi soruları akla getirmiştir. Bu sorular üç unsura ek olarak “yetkinlik” unsurunu ortaya çıkarmıştır. Mevcut fırsatları fark edebilmek, değerlendirebilmek ve hile eylemini gerçekleştirebilmek için kişilerin yetkin olması gereklidir. Yetkinlik, çalışanların görevini yerine getirirken, kendilerinden istenen sonuçları elde edebilmeleri için kullandıkları tutum, beceri, davranışlar ile sahip oldukları değerler veya kişisel özelliklerinden oluşmaktadır.²⁶ Fırsat unsuru kişinin hile yapması için bir kapı aralarken, baskı ve haklı gösterme unsuru ise kapıyı sonuna kadar açarak hileye yönlendirmektedir. Ancak kişinin bu açık kapıyı fark edebilmesi ve bu fırsatı zaman içerisinde değerlendirmesi kişinin ancak yetkinliğine bağlıdır. Dolayısıyla baskı, fırsat ve haklı gösterme unsurları bir araya gelse de, kişinin yetkinlik eksikliği nedeniyle hile eylemi gerçekleşmeyebileceği çıkarımında bulunabilir.

1.3 Hile Yapan Kişilerin Özellikleri

2008 yılında ACFE tarafından yapılan bir araştırmada hile yapanları, genel özellikleri, işletmedeki konumları, sosyal konumları, gelirleri, işletmedeki konumları, yaş aralıkları, cinsiyetleri gibi birçok açıdan ele alınarak incelenmiştir. Bu araştırmada iyi eğitim almış olan çalışanların yaptıkları hilenin yarattığı maddi kaybın daha fazla olduğu tespit edilmiş ve hile yapan kişinin yaşı arttıkça hile sonucunda meydana gelen maddi kaybın da arttığı tespit edilmiştir.²⁷

²⁵ Selahattin Karapınar ve Nermin Akyel, “**Hileler ve Muhasebe Denetimindeki Yeri**”, 1.Uluslararası Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi s.639.

<http://www.sbekongre.sakarya.edu.tr/kongre1/Bildiri/691-704.pdf>, (ET: 23.04.2017) ve Nejat Bozkurt, “**İşletme Çalışanları Tarafından Yapılan Hileleri Doğuran Nedenler**”, Yaklaşım Dergisi, Yıl:8, Sayı:92, Ağustos 2000, s.64-65.

²⁶ Banu Tarhan Mengi, **a.g.m.**, s.119.

²⁷ Association of Certified Fraud Examiners-ACFE, **Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse**, 2008, <http://www.acfe.com/documents/2008-rttn.pdf>, (ET:17.04.2017) s..4077.

Hilekârlar üzerine yapılan başka bir araştırmada hile yapan kişilerin bazı ortak özelliklere sahip olduğu tespit edilmiştir.²⁸ Aşağıda sıralanan hilekarların temel özellikleri aslında hilekarın ihtiyaç duyacağı bazı temel yetkinlikleri ortaya koymaktadır.

- Hile fiilini gerçekleştirecek veya gerçekleştiren kişi zekidir. İç kontroller ile ilgili zayıf noktaları belirleyebilmesi ve bu kontrol zayıflıklarını kullanabilmesi zeki olduğunun göstergesidir.
- Hile eylemini gerçekleştirebilen kişiler kendine güvenen ve yüksek bencillik sahibi kişilerdir. Hileyi zekice ve kendisinin bu eylemi yaptığını veya eylemi fark ettirmeyecek şekilde planladığı için yakalanmayacağına inanmakta, yakalansa dahi ceza almadan kurtulabileceğine (karışındakini değişik mazeretler ve ya gerçek dışı bilgiler öne sürerek) inanacak kadar kendine güvenmektedir. Yüksek güven, kişinin hile yapmadan önce gerçekleştireceği fayda-maliyet analizini etkileyerek kişinin hilenin maliyetini düşük hesaplamasına neden olur ve maliyetin düşük hesaplanması hilenin gerçekleştirilmesi ihtimalini artırır.
- Hilekâr ikna yeteneğini kullanarak diğer kişileri de kendisine katılmaya ya da hileyi görmemeye, gizlemeye mecbur bırakabilir. Hile eylemini yapan kişiler genelde kendilerini çevrelerinde genellikle saygı ile değil korkutarak kabul ettirmeyi tercih ederler.
- Hilekâr sürekli ve etkili biçimde (inandırıcılık oranı yüksek) yalan söyleme yeteneğine haizdir. Gerçekleştirdiği hileli eylemin ortaya çıkmasını önleyebilmek için iç denetçilerin, yatırımcıların veya diğer kişileri tam ikna etme adına profesyonelce yalan söylemeyi başarabilirler. Yanı sıra hile eylemini gerçekleştiren kişi ayrıca söylediği yalana ilişkin hikâyeyi tamamlayarak durumun geçerliliği konusunda Şüphe bırakmamaktadır.
- Hilekâr genellikle baskı ve stres ile baş edebilmektedir. Bir hile eylemi, her an ortaya çıkma riski bulunduğundan dolayı uzun bir süre sürdürmek ve gizlemek oldukça stresli bir durumdur.

²⁸ David Wolfe ve Dana Hermanson, **The Fraud Diamond: Considering the Four Elements of Fraud**, The CPA Journal, Vol. 74, 2004, s. 40.'dan Kadir Yılmaz, **İşletmelerde Hile, Nedenleri, Önlenmesine İlişkin Uygulamalar Ve Örnek Olaylar**, Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz 2013, s.10-11.

1.4 Hile Eylemlerinin Sınıflandırılması

Bu çalışmanın ana amaçlarından biri olan işletmelerde karşılaşılabilecek hile türlerinin tespit edilmesi, hilelerin önlenmesi başta olmak üzere tüm bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Hangi tür hileler işletme üst yöneticileri tarafından yapılmaktadır? Hangi hileler işletmelerin kontrolü ve bilinci dışında yapılmaktadır? Hangi hileler vergilendirilecek matrah üzerinde azaltıcı veya arttırıcı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır? gibi daha bir çok soru bu başlık altında cevaplandırılmıştır.

Konuda ayrıntılı olarak ele alındığı üzere, bazı hileler işletmelerin kontrolü ve bilgisi dahilinde yapılabileceği gibi, bazı hileler işletmenin kontrolü ve bilgisi dışında çalışanlar tarafından yapılabilmektedir. İşletme çalışanları tarafından yapılan hileler genellikle küçük miktarda hileler olmaktadır. Ve etkin bir iç kontrol yapısı ile önlenmesi mümkündür. Ancak üst yöneticiler tarafından yapılan hileler vergilendirilecek matrah üzerinde önemli rakamsal değişikliklere yol açan hilelerdir. Bunların vergi denetimi ile tespiti mümkündür. Ancak ülkemizdeki vergi denetimi anlayışı çerçevesinde konu ele alındığında, vergi denetimi konusuna giren hilelerin, sadece vergilendirilecek matrahı azaltıcı hileler olduğu söylenebilir.

İşletmelerde karşılaşılabilecek hilelerin çeşitli şekillerde sınıflandırılması mümkündür. Yapılacak genel bir sınıflandırmada hileleri beş sınıfa ayrılabilir. Hile yapan ile hedef işletme arasındaki ilişkiye dayanarak yapılan bu sınıflandırmada çalışan hileleri, yönetim hileleri, yatırım hileleri, satıcı hileleri ve müşteri hileleri yer alır. Bu sınıflandırmanın dışında hileler; işletme içi ve işletme dışı, kayıt içi ve kayıt dışı, bir kerelik ve sistematik, gizlenmiş ve gizlenmemiş hileler gibi sınıflandırmalara da tabi tutulabilir.²⁹

Bu çalışmada, ACFE tarafından “Hile Ağacı” olarak isimlendirilen hile sınıflandırılması ele alınacaktır. ACFE hileleri; varlıkların kötüye kullanılması, yolsuzluk ve ahlaki olmayan davranışlar ve hileli mali raporlama olmak üzere üç başlık altında sınıflandırmıştır.

²⁹ Kadir Yılmaz, **İşletmelerde Hile, Nedenleri, Önlenmesine İlişkin Uygulamalar Ve Örnek Olaylar**, Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz 2013, 16.

1.4.1 Varlıkların Kötüye Kullanılması

Varlıkların kötüye kullanılması, bir çalışanın işletme varlıklarını işletmenin bilgisi dışında bir şekilde haksız olarak ele geçirmesi, çalması veya kendi yararına kullanması şeklinde ortaya çıkan hile türüdür ve genellikle küçük tutarlardır. Çok ender de olsa işletme yönetimi tarafından da gerçekleştirilebilir. Yönetimin yetki gücü ve kontrolleri kolaylıkla aşabilmesi ve sahtekârlıkları iyi gizleyebilmesi gibi nedenlere bağlı olarak, zimmete geçirilen tutarlar çok önemli meblağlara ulaşabilir.³⁰

Varlıkların kötüye kullanılması; nakit tahsilatı ve ödemeleri ile ilgili varlıkların kötüye kullanılması ile stoklar ve diğer varlıkların kötüye kullanılması olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

1.4.1.1 Nakit Tahsilatı ve Ödemeleri ile İlgili Varlıkların Kötüye Kullanılması

Nakit tahsilatı ve ödemeleri ile ilgili varlıkların kötüye kullanılması; muhasebe kaydı yapılmadan önce yapılan nakit hırsızlığı, muhasebe kaydı yapıldıktan sonra yapılan nakit hırsızlığı ve hileli ödemeler olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

a) Muhasebe Kaydı Yapılmadan Önce Yapılan Nakit Hırsızlığı

Muhasebe kaydı yapılmadan önce yapılan nakit hırsızlığı, işletme tarafından tahsil edilen nakdin muhasebe kayıt sistemine aktarılmadan önce zimmete geçirilmesidir.³¹ Bu özelliği ile bu tür hileler kayıt veya defter dışı hileler olarak da bilinmektedir.³² Ve genellikle işletme içerisinde nakit tahsilatı yapılan birimlerde meydana gelmektedir.

İşletme iç kontrol yapısını yok sayan üst yönetim de bu tür hileleri gerçekleştirmek açısından uygun konumdaki kişilerdir.³³ Ayrıca, yakın gözetim ve kontrol altında bulunmayan bir satış personeli veya işletme merkezinden uzak şubelerde çalışan kişiler

³⁰ Ersin Güredin, **Denetim ve Güvence Hizmetleri SMMM ve YMM'lere Yönelik İlkeler ve Teknikler**, 11. bs. İstanbul, Arıkan Basım Yayım, Ocak 2007, s.134-135.

³¹ Evren Dilek Şengür, **İşletmelerde Hile, Hilelerin Önlenmesi Hileli Finansal Raporlama İle İlgili Düzenlemeler Ve Bir Araştırma**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı, İstanbul, 2010, s.15.

³² Nejat Bozkurt, **“İşletmelerde Hile Yapan Çalışanların Karakteristik Özellikleri”**, Yaklaşım, Sayı 93, Eylül 2000, s.281.

³³ Joseph T. Wells, **“...And One for Me”**, Journal of Accountancy, January 2002, <http://www.journalofaccountancy.com/issues/2002/jan/andoneforme.html>, (ET:01.05.2017).

örnek olarak verilebilir. Bu zayıf gözetim ve kontrol beraberinde hilelerin gerçekleştirilmesi için fırsatlar oluşturmaktadır.

Muhasebe kaydı yapılmadan önce yapılan nakit hırsızlığı yoluyla yapılan hileler, paranın geldiği kaynağa göre³⁴ üç alt uygulama türüne ayrılmaktadır. Bunlar; Satışlara, Alacaklara ve İadelere Yönelik Hırsızlıklardır.

Satışlara Yönelik Hırsızlıklar

Satışların kayda alınmaması ve satışların olduğundan daha düşük değer ile gösterilmesi satışlara yönelik hırsızlıklarındandır. Satış işlemlerinin hiçbir şekilde kayda alınmaması kayıt veya defter dışı hileler, satışların olduğundan düşük gösterilmesi ise kayıt içi hileler olarak da kabul edilmektedir.³⁵

Satışların Kayda Alınmaması: İşletme çalışanının mal veya hizmet satışı yaptıktan sonra müşteriden tahsilat yapması fakat satış veya tahsilat ile ilgili herhangi bir belge düzenlemeyerek herhangi bir kayıt yapmamasıdır.³⁶ Bu tür hırsızlıklar için verilebilecek en yaygın örnek; satış esnasında yazar kasa fişine kayıt yapılmaması veya yapılan nakit hırsızlığının gizlenmesi amacı ile fişlerin yok edilmesidir. Ayrıca işletmeden mal çıkışı gerçekleşmemiş görünmesi sebebiyle mevcut mal miktarı ile kayıtlarda gözükten mal miktarı arasında tutarsızlık oluşur. Bazen tahsilatın tamamı değil, bir kısmına yönelik hırsızlıkta yapılmak istenebilir. Bu durumda, satış miktarı ve yapılan tahsilat kayıtlarda olması gerekenden daha düşük tutarlarda görülür ve aradaki tahsilat tutarı kadar zimmete para geçirilebilir. Bu tür hilelerde çalışanlar genellikle satışı yapılan malın birim fiyatını düşük göstermek yerine, satış miktarını olduğundan daha az göstermeyi tercih etmektedir.³⁷

Satışların Muhasebe Kayıtlarında Olduğundan Daha Düşük Değerle Gösterilmesi: Bu yöntemin sık karşılaşılanı çalışanın satışlarda, faturanın birinci nüshası ile ikinci nüshası arasına karton koyarak gerçekleştiği hırsızlık yöntemidir.³⁸ Örneğin; müşteriye gönderilen fatura, yapılan satışın gerçek miktar ve birim fiyatını gösterirken, faturanın

³⁴ Bozkurt, **a.g.e.**, s.297.

³⁵ Bozkurt, **a.g.e.**, s.300.

³⁶ Joseph T. Wells, **Corporate Fraud Handbook Prevention and Detection**, New Jersey, John Wiley and Sons, 2007, s.73.

³⁷ **a.g.e.**, s.77.

³⁸ Şengür, **a.g.t.**, s.18.

muhasabe kayıtlarında kullanılacak olan ikinci nüshasına farklı miktar ve fiyat yazılır. Böylelikle muhasabe kayıtlarında kasa veya alacaklar hesabına olması gerekenden daha düşük bir tutar kaydedilmesini sağlamaktadır. Müşteriden tahsilat yapıldığı zaman, çalışan aradaki farkı zimmetine geçirebilmektedir. Bu yol ile yapılan diğer bir hırsızlık ise, iskonto uygulamalarında yapılır. İskonto yapma yetkisi bulunan satış personeli, müşteriden satış tutarının tamamını tahsil etmekte ancak işletmede kalacak olan nüshada satış iskontosu yapılmış gibi göstererek, muhasabe defterlerine iskontolu satış tutarının kaydetmektedir. Mal satışlarının ve bununla ilgili tahsilatın muhasabe kayıtlarına geçirilmeden kısmi veya tamamen zimmete geçirilmesi, filli stok miktarının defter kayıtlarına göre daha düşük olmasına neden olur.

Satışlara yönelik hırsızlar genellikle ilgili birimde çalışanlar tarafından yapılmakta ve genellikle küçük miktarlı hilelerdir. Bu hilenin etkin bir iç kontrol yapısı ile önlenmesi mümkündür. Ancak enderde olsa bu hile türlü işletme yönetimi tarafından da bilinçli ve kontrollü olarak yapılmaktadır. İşletme yönetimi tarafından yapılan bu hile çalışanlar tarafından yapılanın aksine büyük miktarlı hileler olabilmektedir. Her iki durumda da işletmenin hasılatı, kayda alınmayan satış tutarı kadar düşük olacaktır. Dolayısıyla bu hile vergi açısından değerlendirildiğinde vergilendirilecek matrahı azaltıcı bir hile olmaktadır. Ancak bu hilenin muhasabe kaydı yapılmadan önce yapılıyor olması, vergi denetimi ile tespit edilmesini ve önlenmesini mümkün kılmamaktadır.

Alacaklara Yönelik Hırsızlıklar

Alacaklara Yönelik Hırsızlıklar, “işletmenin kayıtlarında gözüken alacaklar için yapılan tahsilatların muhasabe kayıtlarına geçirilmeden çalınması”³⁹ olarak tanımlanmaktadır. Bu hilenin sonucunda, işletme defter ve kayıtlarında müşteriye ait alacak hesabı olması gerekenden daha fazla olur.

İşletme tarafından yapılan bir alacak tahsilatı için doğru kayıt; kasa hesabının borçlandırılarak alacak hesabının alacaklandırılmasıdır. Zimmetine geçirdiği nakdi gizlemek isteyen personel başka bir gider hesabını borçlandırıp, müşterinin alacak hesabını alacaklandırmak yolu ile alacak hesabını güncel tutabilir. Örneğin; çalışan ödeme zamanı oldukça gecikmiş ve artık muhasabe kayıtlarından silinecek bir alacak

³⁹ Bozkurt, a.g.e., s.304.

hesabına borç kaydı yapıp, ödemeyi gerçekleştiren müşteriye ait alacak hesabına alacak kaydı yapabilir. Böylelikle ödemesi gecikmiş bulunan müşterinin alacak hesabı kayıtlardan silinirken, personel tarafından çalınan paranın izleri de yok olur. Bunun dışında çalışan, görünürde veya mevcut bir başka alacak hesabının borçlandırılması ile hilelerin gizlenmesini sağlayabilir. Böyle bir durumda yeni oluşturulan alacaklar hesabına borç kaydı yapıp, bir süre geçtikten sonra bu görünürde alacaklar hesabı muhasebe kayıtlarından silinebilir.

Alacaklara yönelik hırsızlar genellikle ilgili birimde çalışanlar tarafından yapılmakta ve genellikle küçük miktarlı hilelerdir. Bu hilenin etkin bir iç kontrol yapısı ile önlenmesi mümkündür. Bu hile türü işletmenin vergilendirilecek matrah üzerinde azaltıcı bir sonuç ortaya çıkarmaktadır.

İadelere Yönelik Hırsızlıklar

İadelere yönelik hırsızlıklar, işletme tarafından başka işletmelere yapılan fazla ödemeler neticesinde, işletmeye geri ödenen nakdin çalışan tarafından çalınmasıdır.⁴⁰ Örneğin, işletmenin kayıtlarındaki ticari borçlar bakiyesinin, satıcı işletmenin kayıtlarında gözükken bakiyeden fazla olması durumunda, işletmeye iade edilen parayı çalan personelin hileyi gizlemek için muhasebe kayıtlarında herhangi bir değişiklik yapmasına gerek bile kalmamaktadır.

İadelere yönelik hırsızlar genellikle ilgili birimde çalışanlar tarafından yapılmakta ve genellikle küçük miktarlı hilelerdir. Bu hilenin etkin bir iç kontrol yapısı ile önlenmesi mümkündür. Bu hilenin muhasebe kaydı yapılmadan önce yapılıyor olması, vergi denetimi ile tespit edilmesini ve önlenmesini mümkün kılmamaktadır.

b) Muhasebe Kaydı Yapıldıktan Sonra Nakit Hırsızlığı

Muhasebe kayıtları yapıldıktan sonra yapılan nakit hırsızlığı, işletme defter ve kayıtlarında kayıtlı olan nakdin, işletmenin irade ve bilgisi dışında çalışan tarafından ele geçirilmesi yani çalınmasıdır.⁴¹

⁴⁰ Şengür, **a.g.t.**, s.19.

⁴¹ DERVAES Joseph R., **Fraud's Finer Points: Case History Applications**, July/August 2013, <http://www.acefe.com/article.aspx?id=4294978524> (ET:02.05.2017).

Muhasebe kaydı yapıldıktan sonra yapılan nakit hilelerinde, işletme defterlerine kaydedilmiş olan nakdin işletme kasasından veya işletmenin bankadaki hesabından çalınması söz konusu olduğu için, işletme defterlerinin ve destekleyici belgelerin incelenmesi yolu ile hile ortaya çıkartılabilmektedir. Bu nedenle bu tür nakit hırsızlığı kayıt içi hileler olarak kabul edilmektedir.⁴² Muhasebe kaydı yapıldıktan sonra yapılan nakit hırsızlığı hileleri sonucunda muhasebe kayıtlarında gözükken nakit tutarı ile fiili sayım sonucunda tespit edilecek olan nakit tutarı arasında fark olacaktır.

Bu tür hileler etkin bir iç kontrol yapısı ile önlenmesi mümkündür. Bu nakit hırsızlığının işletme tarafından tespit edildikten sonra nasıl bir muhasebe kaydı yapılacağı bilinmediği için, bu hilenin vergilendirecek matrahı azaltıcı etkisi olduğunu doğrudan söylemek mümkün değildir. Örneğin işletmenin bu hırsızlığı, hilekarın maaşından tahsil etmesi durumunda azaltıcı etkisinden söz edilmesi mümkün olamamaktadır.

c) Hileli Ödemeler

Hileli ödemeler; çek hileleri, yazar kasada yapılan nakit hırsızlıkları, fatura hileleri, bordro hileleri ve harcama hileleri olmak üzere beşe ayrılmaktadır.

Çek Hileleri

Çek hilelerinde çalışan, fiziksel olarak hileli bir çek düzenleyebilir, hileli çek aracılığıyla ödeme yapılmasını sağlayabilir, işletme çeklerini kendi kontrolü altındaki bir banka hesabına veya yakın bir tanıdığına ödenmesini sağlayabilir. Bunların dışında çalışan fatura veya zaman çizelgesi gibi ödemeyi destekleyici belgeleri yanıltıcı olarak düzenleyerek işletme tarafından nakit olarak veya çek ile olması gerekenden daha yüksek bir tutarda ödeme yapılmasına sağlayabilir.⁴³

Çek hilelerinde kullanılacak yöntemler sahte çek düzenleme hileleri, sahte ciro hileleri, lehdar bilgisi değiştirilmiş çek hileleri, gizlenmiş çek hileleri ve çek imzalama yetkisi ile gerçekleştirilen hileler olmak üzere beş bölümde ele alınabilir:

⁴² BUCKHOFF Thomas ve CLIFTON James, **Exotic Embezzling: Investigating Off-Book Fraud Schemes**, Journal of Financial Crime, Vol.11, No:3, 2004, s.251. Alıntılayan; ŞENGÜR, agt, s.20.

⁴³ WELLS, Corporate Fraud Handbook..., **a.g.e.**, s.122.

Sahte Çek Düzenleme Hileleri: Boş çek yaprağının işletme çalışanı tarafından ele geçirilerek doldurulması ve sahte imza atılmasıdır. Burada önemli olan personelin, işletmeye ait çeklere veya çek defterine erişim sağlayabilmesidir. Bu nedenle bu tür hileler genellikle işletme içerisinde çek düzenleme yetkisi bulunan kişi tarafından gerçekleştirilmektedir.⁴⁴ Çalışan, ele geçirdiği boş çek yaprağını hamiline, kendi adına, bir tanıdığına adına veya kendi kontrolü altındaki hayali bir işletme adına düzenleyebilir. Bazı durumlarda sahte çekler, hilekâr tarafından doğrudan nakit para elde etmesi amacıyla kullanılmak yerine düzenlediği sahte çeki kişisel alımları için kullanmaktadır.⁴⁵

Sahte Ciro Hileleri: İşletme tarafından yapılacak olan ödemeler için hazırlanan ve yetkili kişi tarafından imzalanmış olan çeklerin, personel tarafından ele geçirilerek imza taklidi ile çekin ciro edilmesidir. Yapılan hile sonucunda çekin içerdiği tutar, gerçek alacaklıya ödenmek yerine hilekâra ödenmektedir.⁴⁶ Bu nedenle işletmede hazırlanmış ve imzalanmış olan çeklere erişim yetkisinde bulunan kişiler, bu hileyi gerçekleştirmek için en uygun pozisyonundaki kişiler olduğu söylenebilir.

Lehdar Bilgisi Değiştirilmiş Çek Hileleri: İşletmede ödeme için hazırlanmış çeki ele geçiren çalışan, çek üzerindeki lehdar bilgisini tahrif ederek başka bir lehdar yazabilir, çek hazırlanmadan önce muhasebe sisteminde borç hesaplarına girerek alacaklının adını değiştirebilir veya silinebilir kalemle doldurulan lehdarın adını imzalanma sonrasında değiştirebilir.⁴⁷ Bunların dışında diğer bir yöntemde çalışan, bilerek veya bilmeyerek lehdar kısmı boş olan ve yetkili kişiye imzalatılan çekin üzerine istediği kişi veya kurumun ismini lehdar olarak yazabilmektedir.

Gizlenmiş Çek Hileleri: İşletmede çeklerin düzenlenmesinden sorumlu olan kişi, çeklerin imzalanması ile yetkili olan kişinin çekleri kontrol etmeden imzaladığını tespit etmiş ise, hileli bilgiler içeren bir çek hazırlayarak bu kişinin onayına sunabilmektedir.⁴⁸ Gizlenmiş çek hileleri ile sahte çek düzenleme hilelerinin uygulanma yöntemleri birbirine çok benzemektedir. Ancak gizlenmiş çek hilelerinde çek, işletme

⁴⁴ **a.g.e.**, s.128.

⁴⁵ BOZKURT, İşletmelerin Kara Deliği Hile..., **a.g.e.**, s.272.

⁴⁶ **a.g.e.**, s.274.

⁴⁷ WELLS, Corporate Fraud Handbook..., **a.g.e.**, s.138.

⁴⁸ Şengür, **a.g.t.**, s.24.

uygulamalarına göre yetkili bir kişi tarafından imzalanmakta iken, sahte çek düzenleme hilesinde hileyi yapan kişi çeki bizzat kendisi imzalamaktadır.

Çek İmzalama Yetkisi ile Gerçekleştirilen Hileler: Bu hile, işletme içerisinde çek imzalama yetkisine sahip kişiler tarafından bizzat gerçekleştirilen hiledir. Burada en önemli nokta, yetkilinin boş çek koçan veya yaprağına erişmesidir.

Genel olarak çek hilelerinin gizlenmesi diğer hileli ödeme türlerine göre çok daha zordur. Çünkü çek hariç diğer hileli ödemelerde, çalışan hileyi gizleyecek biçimde düzenlemeler yaparak yapılan ödemelerin rutin bir ödeme olduğunu düşünülmesini sağlayabilir. Ancak sahte ciro hileleri, lehdar bilgisi değiştirilmiş çek hileleri ve gizlenmiş çek hileleri, üçüncü kişilere yapılması gereken ödemeler için hazırlanmış olan çekleri hileli bir biçimde çalışanın tarafından bizzat kendisi veya belirttiğı şahıs veya kurum tarafından tahsil edileceğinden bu süre sonra ortaya çıkması muhtemeldir. Bu nedenle sadece hileyi gizlemek için değil, çekte yazan veya yazması gereken kurum veya şahsa ödemenin yapılmadığının tespit edilmesini önlemek adına da hileleri işlemler gerçekleştirilmelidir.

Çek hileleri genellikle vergilendirecek matrah üzerine bir etki oluşturmamaktadır. Ancak yüksek miktartlı bir çekin alacaklısı dışında başka kişi tarafından tahsil edilmesi gibi durumlar işletmeler açısından büyük kayıplara yol açabilmektedir. Bu tür hileler vergi denetimi ile değil, etkin bir iç kontrol yapısı ile önlenmesi mümkün olabilmektedir.

Yazarkasada Yapılan Nakit Hırsızlıkları

Yazarkasada yapılan nakit hırsızlıklarını, günlük hayatımızda en çok karşılaşılabilen bir örnek ile açıklanabilir. Herhangi bir yerden alınan bir mal iade etmek istendiğinde, mevcut mal ve fişi ile iade işlemi yapılabilir. Satış işlemi iptal edildiğinde ise, satışın iptal olduğuna dair makbuzun, mevcut satış fişinin ekine zımbalanır. Ancak satış gerçekleştikten sonra satış fişini müşterinin almaması veya bilerek müşteriye vermek yerine elinde tutan çalışan, satış işlemi iptal edilmiş gibi göstererek iptal makbuzu düzenleyebilir ve satış iptal makbuzunu sahte bir şekilde kendisi imzalayabilir. Böylelikle çalışan kasadan mal bedeli tutarındaki parayı zimmetine geçirebilir. Yine yazarkasada yapılabilecek iadeler ile ilgili diğer bir örnekte; iade edilen mal bedelinin olduğundan yüksek gösterilmesidir. Böylelikle aradaki fark zimmete geçirilebilir. Bu

durumlarda iadenin hiç yapılmaması veya iade edilen mal bedelinin yüksek görünmesi sağlanması mevcut mal stoku ile olması gereken mala stoku arasında tutarsızlığa neden olacaktır. Çalışanın ayrıca bunu gizlemek veya tespit edilmesini önlemek için başka hileli yöntemlere başvurması gerekir.

Bu hileler genellikle işletme çalışanları tarafından yapılan küçük tutarlı hilelerdir. Dolayısıyla vergilendirecek matrah üzerinde büyük değişikliklere neden olan hilelerden değildir. Etkin bir iç kontrol yapısı ile önlenmesi mümkündür.

Fatura Hileleri

VUK Md. 229’da fatura; “satılan emtia veya yapılan iş karşılığında müşterinin borçlandığı meblağı göstermek üzere emtiayı satan veya işi yapan tüccar tarafından müşteriye verilen ticari vesika” şeklinde tanımlanmıştır. Bir iş sahibinin herhangi bir tacirden mal satın aldığı zaman alacağı fatura alış faturası, mal veya hizmet satışı karşılığında satıcı tarafından düzenlenen belge ise satış faturasıdır.⁴⁹

Ticari hayatta mal veya hizmet satın alan kişinin ödediği fatura bedelinin fatura üzerinde gösterilmesini istemesinden dolayı açık-kapalı fatura uygulamaları ortaya çıkmıştır.⁵⁰ Açık-kapalı fatura kavramlarına VUK ve TTK’da yer verilmemiştir. Kapalı fatura, satılan mal veya hizmet bedelinin peşin olarak tahsil edildiği durumlarda düzenlenen fatura iken açık fatura, mal veya hizmet bedelinin peşinen tahsil edilmediği yani vadeli olarak satışının yapıldığı durumlarda düzenlenen faturadır.⁵¹

Müşteriye gönderilen ve faturası düzenlenen malın alıcı işletme tarafından iade edilmesi halinde, iade eden işletme tarafından iade faturası düzenlenmesi gerekir. Ancak VUK’da mal iadelerinde düzenlenecek özel bir belgeye yer verilmemiştir. Bu nedenle iade faturasının düzenlenmesinde, ticaret veya vergi hukuku hükümleri kapsamında genel uygulamaya göre işlem yapılması gerekmektedir.⁵²

⁴⁹ Osman Altuğ, **Muhasebe ve Hukuk İlişkileri**, İstanbul, Türkmen Kitabevi, Eylül 1999, s.104.

⁵⁰ Uğur Uğurlu, “**Açık-Kapalı Fatura Ayrımı ve Konu Üzerine Düşünceler**”, <http://www.lebibyalkin.com.tr/mevzuat/diger/makale/acik-kapali-fatura-ayrimi-ve-konu-uzerine-dusunceler.html> (ET: 19.05.2017).

⁵¹ Şengür, **a.g.t.**, s.27.

⁵² Katma Değer Vergisi Genel Uygulama Tebliği, s.63, <https://www.vergiportali.com/upload/KDVUYGULAMAGT.pdf> (ET: 19.05.2017).

Sahte faturayı ifade etmek üzere uygulamada naylon fatura ifadesi kullanılmaktadır. Sahte faturalar şekil ve görünüm itibarıyla TK ve VUK hükümlerine uygun olmakla birlikte gerçeği yansıtmayan belge niteliğindedirler.⁵³ Naylon fatura olayları genellikle aşağıdaki gibi gerçekleştirilmektedir:⁵⁴

Korsan matbaalarda vergi dairelerinden izin alınmaksızın iki tarafın anlaşması sureti ile fatura basıp piyasaya sürülmesi,

Şirket kurularak Maliye'ye bir işletme adına kayıt olunması, Maliye'den izin alınarak yasal fatura basılması, aynı faturaların mükerrerlerinin korsan matbaalarda bastırılması, piyasaya bu faturalar sürülürken, asıl faturaların ilgililere gösterilip vergi kaçırılması,

Dolandırıcılık ve hırsızlık mallarını alan kişilerin, %3'ten %10'a kadar olan bedellerle korsan işletmelerden naylon fatura satın alması,

Sipariş fişlerinin fatura olarak kullanılması,

Yasal olarak basılan faturalara verilen adresin değiştirilmesi, bu adres değişikliğinin vergi dairesine bildirilmemesi, yasal fatura naylon fatura olarak kullanıldıktan sonra ortadan yok olunması.

Fatura hilelerinden biri, sahte bir satın alma dosyası veya fatura ile işletmenin teslim almadığı mal veya hizmet için ödeme yapmasını sağlamaktır. Burada işletme içerisinde ödemeleri onaylayan kişi bu tür hileleri gerçekleştirmek için en uygun pozisyondaki kişidir. Bu hile aynı zamanda tek başına gerçekleştirilebileceği gibi anlaşmalı olduğu işletme veya şahıs ile veya yine çalışanın kendi kurmuş olduğu hayali işletme ile de gerçekleştirilebilir.

Fatura hilelerinde, işletmenin teslim alınan mal veya hizmet için olması gerekenden daha fazla tutarda ödeme yapması da sağlanabilir. Örneğin, işletmenin satın almak istediği mallar önce hayali işletme tarafından satın alınır ve ardından bu hayali işletme tarafından bu mallar normal piyasa fiyatı üzerinden işletmeye satılır.

⁵³ Oğuz Kürşat Ünal, "Sahte Fatura ve Faturadan Doğan Sorumluluklar", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:X, S:1,2, 2006, s.1.

⁵⁴ Osman Altuğ, **Kayıt Dışı Ekonomi**, İstanbul, Cem Matbaacılık, Mart 1994, s.363.

Fatura hilelerine bir başka örnekte kasti olarak bir faturanın aynı kişiye iki defa ödenmesi, bir faturanın iki farklı satıcıya ödenmesi veya yapılan ödemenin olması gerekenden daha yüksek tutarda olması olarak karşımıza çıkabilir.

Fatura hileleri açıklandığı üzere hem işletme yöneticileri tarafından hem de işletme çalışanları tarafından yapılabilmektedir. Her iki durumda fatura hileleri vergilendirilecek matrah üzerinde büyük değişiklikler yaratabilmektedir. Bu tür hilelerin vergi denetimi ile tespit edilmesi mümkündür. Ancak yapılan bir fatura hilesinin gizlenebilmesi, ortaya çıkmasının, tespit edilmesinin engellenebilmesi için organize hileler silsilesi yapılmış olma ihtimali göz önünde bulundurulması gerekir.

Bordro Hileleri

Bordro hileleri, işletmede çalışmakta olan kişilere fazla ödeme yapılması veya işletmede çalışmayan hayali personele hileli bir şekilde maaş/para ödenmesidir.⁵⁵

Bordro hileleri; hayali çalışan hileleri, saat ve ücretlerde sahtecilik, komisyon hileleri ve çalışanlara sağlanan özel sağlık sigortası ile ilgili hileler olmak üzere dörde ayrılmaktadır.

Hayali Çalışan Hileleri: Bu hileyi basit bir şekilde ifade etmek gerekirse, gerçekte işletmede çalışmayan bir kişi adına bordro düzenlenip maaş ödemesi yapılmasıdır. Bu hilenin gerçekleşmesi için dört koşulun gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu koşullar; hayali personelin işletme bordro sistemine girişi yapılmalı, zaman kartı veya maaş bilgileri elde edilmeli, hayali çalışan adına bordro düzenlenmeli ve yapılan ödeme hileyi gerçekleştiren kişi tarafından tahsil edilmelidir.⁵⁶

Çalışılan Saat ve Ücretlerde Sahtecilik: Saat başı ücret alan personelin aylık maaşını belirleyen etkenler toplam çalışılan saat ve saat başına ödenen ücret tutarıdır. Bu etkenlerden bir tanesinin hileli olarak değiştirilmesi/yükseltilmesi olması gerekenden daha fazla ödeme yapılmasını sağlayacaktır. Bu hile, ödemeyi yapacak/onaylayacak personel ve parayı alacak personel ile arasında yapılacağı gibi, zaman kartlarını imzalayacak olan personel ve ödemeyi alacak olan personel arasında anlaşmalı olarak ta yapılabilir.

⁵⁵ BOZKURT, İşletmelerin Kara Deliği Hile..., **a.g.e.**, s.249.

⁵⁶ WELLS, Corporate Fraud Handbook..., **a.g.e.**, s.214.

Komisyon Hileleri: Personele ödenecek komisyonu belirleyen iki etken bulunmaktadır. Bunlar personelin yarattığı satış tutarı ve komisyon oranıdır. Bu ikisinden bir tanesinin hileli olarak değiştirilmesi fazla ödeme yapılmasını sağlayabilir.

Çalışanlara Sağlanan Özel Sağlık Sigortası ile ilgili Hileler: İşletme çalışanın gerçekte yapılmamış sağlık masraflarını yapılmış gibi gösterilmesi yoluyla özel sağlık sigortasından para talep etmesidir. Bu tür hilelerin ilk etkilendiği taraf sigorta şirketidir. Ancak zaman içerisinde sigorta şirketinin sağlık sigortası primlerini arttırması sebebiyle işletme de dolaylı olarak etkilenebilir.

Harcama Hileleri

İşletmede çalışan kişilerin, görevleri gereği iş ile ilgili yapmış oldukları harcamaları ve bu harcamalara ilişkin fiş/fatura gibi belgeleri ile birlikte işletmeye sunması gerekir. Bu durumda işletme avans sistemi ile çalışıyor ise, çalışanın avans bakiyesi düşecek veya avans alınmadan harcama yapılmış ise bu miktar personele ödenecektir. İşletmenin harcamalar ile ilgili prosedür yetersizlikleri, çalışanların işletmeden yüksek meblağlarda ödeme talep etmesine fırsat sağlayabilmektedir.

Harcama hileleri; niteliği değiştirilmiş harcamalar ile işletmeden para alma, harcamaların olduğundan fazla gösterilmesi, sahte harcamalar ile işletmeden para alma ve tek harcama ile işletmeden birden fazla para alma olmak üzere dörde ayrılmaktadır.

Niteliği Değiştirilmiş Harcamalar ile İşletmeden Para Alma: Yemek veya seyahat gideri gibi harcamaların kişisel amaçlı yapılmış olmasına rağmen iş ile ilgili olduğunun beyan edilmesidir.

Harcamaların Olduğundan Fazla Gösterilmesi: İş ile ilgili olarak yapılan harcamaların olduğundan daha yüksek gösterilmesidir. Bunun en yaygın uygulama yöntemi mevcut yapılan harcamadan daha yüksek tutarlı satış faturası almaktır.

Sahte Harcamalar ile İşletmeden Para Alma: Çalışanın işletme ile ilgili herhangi bir harcama yapmamasına rağmen, fatura beyan etmesidir.

Tek Harcama ile İşletmeden Birden Fazla Para Alma: Çalışan bir faturanın fotokopi ile çoğaltılmış olan nüshalarını farklı zamanlarda kullanarak yapmış olduğu bir harcama için işletmeden birden fazla ödeme yapılmasını talep edebilir.

Harcama hileleri işletme üst yöneticilerinden ziyade genellikle işletme çalışanları tarafından yapılan küçük miktarda hilelerdir. Yapılan bu hilelerin vergilendirilecek matrah üzerinde azaltıcı etki ortaya çıkarmaktadır. Ancak vergi denetimi ile tespit edilmesi mümkün olamamaktadır. Bu hileler etkin bir iç kontrol yapısı ile önlenmesi mümkündür.

1.4.1.2 Stoklar ve Diğer Varlıkların Kötüye Kullanılması

Stoklar ve diğer varlıkların kötüye kullanılması; stoklar ve diğer varlıkların amaç dışı kullanılması ve stoklar ve diğer varlıkların çalınması olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

a) Stoklar ve Diğer Varlıkların Amaç Dışı Kullanılması

Stoklar ve diğer varlıkların amaç dışı kullanılması, işletmeye ait nakit dışı varlıkların, işletmede çalışan kişiler tarafından kişisel amaçlar için kullanılmasıdır. Bunların en bilinen örnekleri, mesai saatleri içerisinde bilgisayar, yazıcı, telefon gibi işletme varlıklarının kişisel amaçlar için kullanılmasıdır. Bu amaç dışı kullanımlar genellikle işletmelere çok yüksek ek maliyetler oluşturmayacağı düşüncesinden hareketle, çalışanlar tarafından çoğu zaman suç olduğu kabul edilmez.

b) Stoklar ve Diğer Varlıkların Çalınması

Stok veya varlıkların çalınmasında; doğrudan hırsızlık, varlık talepleri ve transferleri, satın alma ve teslim alma hileleri, stoklar ve diğer varlıklar ile ilgili sahte satış işlemleri olmak üzere dört temel yöntem bulunmaktadır.⁵⁷

Doğrudan Hırsızlık

İşletme çalışanının malları doğrudan alıp götürmesidir. Burada çalışanın ortaya çıkan stok eksikliğini muhasebe defter ve kayıtlarında gizlemeye yönelik herhangi bir çabası bulunmamaktadır.⁵⁸ Çünkü bu çalışan bu eylemi, depodan fiilen hırsızlık yaparak veya gönderilmek üzere hazırlanan mallardan bir kısmını alarak eksik göndererek yapabilir.

⁵⁷ a.g.e., s.253.

⁵⁸ a.g.e., s.312.

Varlık Talepleri ve Transferleri

İşletme içerisinde bir yerden başka bir yere mal taşınması esnasında yapılan hırsızlıktır. Örneğin depolar arası transferler.

Bir projede veya üretimde kullanılması için gereken malzemeyi olduğundan fazla gösterilmesi yolu ile de hırsızlık yapılabilir. Hatta gerçekte olmayan bir proje için bile malzeme talebinde bulunulabilir.

Satın Alma ve Teslim Alma Hileleri

Satın alma ve teslim alma hileleri, fatura hilelerine benzerlik göstermektedir. Çalışan, işletmenin gerçekte ihtiyacı olmayan bir mal veya hizmetin alınmasına neden olmuş ise bu fatura hilesidir. İşletmenin kaybı, kullanmayacağı mal veya hizmet için yapılan ödemedir. Yani hilenin niteliği, işletmenin ihtiyacı olmadığı bir malı satın alma eylemidir. Eğer bir varlık işletmede kullanılmak amacı ile satın alınmış fakat daha sonra kötü niyetli çalışan tarafından kötüye kullanılmış ya da çalınmış ise bu stokların çalınması eylemidir.⁵⁹

Stoklar ve Diğer Varlıklar ile ilgili Sahte Satış İşlemleri

Çalışan, stokların çalınma hilesini gizlemek için bazen hileli satış ve teslimat belgeleri hazırlayıp anlaşmalı olduğu bir kişiye mal teslimatı yapılmasını sağlayabilir. Bunu yapabilmesi için kişinin sahte sipariş belgesi ve sahte fatura da düzenlemesi gerekmektedir. Bunu yapan çalışan satış işlemini muhasebe kayıtlarında eski bir alacak hesabına kaydederek silinmesini bekler. Başka bir yöntem de hileli satışın iskonto veya iadeler hesabı ile silinmesidir.⁶⁰

Bu hile türler genellikle işletme çalışanları tarafından yapılmaktadır ve diğer hile türleri ile kıyaslandığında genellikle küçük miktarda kayıplara yol açmaktadır. Vergilendirilecek matraha etkisi hilenin tespiti halinde yapılacak muhasebe kaydı ile tespiti mümkündür. Örneğin bir stokun sahte satış işlemleriyle ilgisi dışında başka bir kişiye teslimatın yapılmasının tespiti sonrasında yapılacak muhasebe kaydı önemli olmaktadır. Vergi denetimi ile genellikle tespiti mümkün değildir.

⁵⁹ a.g.e., s.257.

⁶⁰ Şengür, a.g.t., s.36.

1.4.2 Ahlaki Olmayan Davranışlar ve Yolsuzluk

Türk Dil Kurumu'na göre yolsuzluğun gerçek anlamı “yolsuz olma durumu”, mecaz anlamı ise “bir görevi, bir yetkiyi kötüye kullanmak”tır.⁶¹ Yolsuzluk, bir görev veya yetkinin, hukuk kurallarına aykırı olarak kötüye kullanılması suretiyle, suistimal yapmak, menfaat ya da çıkar sağlamak şeklinde tanımlanabilir.⁶²

Yolsuzluk ve ahlâki olmayan davranışlar; rüşvet almak, karşı tarafı rüşvet vermeye zorlamak (irtikap), bağış ve hediye kabul etmek ve çıkarların çatışması olmak üzere dörde ayrılmaktadır.

1.4.2.1 Rüşvet Almak

Rüşvet, Arapça “rişvet” kelimesinden gelmektedir.⁶³ 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 252. Maddesinde rüşvet, “bir kamu görevlisinin, görevinin gereklerine aykırı olarak bir işi yapması veya yapmaması için kişiyle vardığı anlaşma çerçevesinde bir yarar sağlaması” olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda, görev gereğince yapılması gereken bir yarar karşılığı yapılmaması ile rüşvet suçu işlenmiş olur. Yine, görev gereği yapılmaması gereken bir şeyin yarar karşılığı yapılması ile de rüşvet suçu işlenmektedir.⁶⁴

Ticari rüşvet ise, özel sektörde faaliyet gösteren bir işletme çalışanının vazifesine giren bir iş için verilmesi icap etmeyen bir para veya mal alması veya herhangi bir menfaat temin etmesi yahut para, mal veya menfaat hakkında taahhüt veya teminat kabul etmesidir.⁶⁵ Dolayısıyla rüşvetin sadece para veya pahalı hediyeler gibi maddi olabileceği gibi, gelecekte gerçekleştirilecek bir taahhüt veya iş vaadi de olabilir. Rüşvet kanunlarımızda belirtilmiş bir suçtur. Bir tarafta rüşvet veren, diğer tarafta ise rüşvet alan vardır. Bu sebeple böyle bir fiil, kamu yönetiminin menfaatine büyük ölçüde zarar

⁶¹ Türk Dil Kurumu, <http://www.tdk.gov.tr> (ET: 3 Nisan 2017).

⁶² Süleyman Aydın ve Yakup Yılmaz, **Yolsuzluk ve Mali Suçlar** Ankara, Turhan Kitabevi, Aralık 2006, s.11.

⁶³ Halil Seyidoğlu, **İktisadi Terimler Ansiklopedik Sözlük**, Ankara, Güzem Yayınları, No: 4, 1992, s.733.

⁶⁴ Halil Tahsin Gökçan, **Görevi Kötüye Kullanma, Zimmet, Banka Zimmeti, İrtikap, Rüşvet Suçları ve Kamu İdaresine Karşı İşlenen Suçlar**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, Ocak 2008, s.553.

⁶⁵ Aydın ve Yılmaz, **a.g.e.**, s.35.

verdiğinden, devlet anlaşmaya katılanların her ikisini de cezalandırmak suretiyle bu tür fiilleri yasaklamaktadır.⁶⁶

Komisyona vermek veya almakta rüşvete girer. Komisyona fatura hilelerine çok benzemektedir. Komisyonda işletme çalışanı ve satıcı arasında gizli bir anlaşmanın vardır. Bu nedenle komisyon, fatura hilesi değil, yolsuzluk ve ahlâki olmayan davranıştır. Komisyona vermekte, faturalarda hileli herhangi bir işlem yapmamaktadır. Komisyonda sadece belirli bir iş karşılığında bedel ödemek vardır.

Komisyona hileleri genellikle işletmelerin satın alma fonksiyonlarında önemli yetkiye sahip kişiler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle kilit nokta satın alma yetkisine sahip olmaktır. Çalışanın satın alma faturalarını onaylama yetkisi olmasa dahi, satın alma dosyasındaki ilgili belgeleri hileli olarak hazırlayarak hileli faturanın ödenmesini sağlayabilir.⁶⁷

İhale, belli bir işin çok sayıda istekli arasında, en uygun teklifte bulunana verilmesi yöntemidir. İşletmeler alma, satma, kiraya verme, inşaat yaptırma gibi işleri ihale usulüyle yaptırabilirler. İhalede temel kural serbest rekabetin sağlanması ve böylece işlemin işletme açısından en uygun fiyat ve koşullarla gerçekleştirilmesidir.⁶⁸ İhale sürecinde katılımcılardan birine rakiplerinden avantajlı konuma geçmesini sağlayacak faydalar sunulması ile ihaleye fesat karıştırılabilir. Bunlar⁶⁹ katılımcıları engellemek, ihaleye katılmaya yeterliliği olmayanları katılmayı sağlamak, ihalede gizli tutulması gereken bilgileri paylaşmak, fiyatı etkilemek için aralarında gizli anlaşma yapmalarıdır. Ve buda ahlaki olmayan bir davranıştır.

1.4.2.2 Karşı Tarafı Rüşvet Vermeye Zorlamak (İrtikap)

İrtikap kamu görevlisinin tek yanlı olarak karşısındaki kişi veya kurumu rüşvet vermeye zorlamasıdır.⁷⁰

Memurun hakkı olmayan fakat kişi tarafından sunulan bir şeyi kabul etmesi durumunda rüşvet, memurun kendiliğinden harekete geçerek sağlanması zorunlu olmayan bir şeyi

⁶⁶ Nevzat Toroslu, **Ceza Hukuku**, 5.bs., Ankara, Savaş Yayınevi, 2001, s.235.

⁶⁷ Wells, *Corporate Fraud Handbook...*, **a.g.e.**, s.288-290.

⁶⁸ Seyidoğlu, **a.g.e.**, s.365.

⁶⁹ Türk Ceza Kanunu, Madde 235.

⁷⁰ Aydın ve Yılmaz, **a.g.e.**, s.37.

istememesi durumunda ise irtikap söz konusu olmaktadır.⁷¹ İrtikâp olayında, kamu görevlisi karşı tarafın güç durumunda olmasından yararlanarak zorla ya da ikna yoluyla bir menfaat talebinde bulunmaktadır.⁷² Yani rüşvet özelliğini, taraflar arasındaki eşitlik durumundan alırken irtikapta, memurun üstün olma durumu vardır.⁷³

1.4.2.3 Bağış ve Hediye Kabul Etmek

İşletme çalışanının gereğine uygun olarak tamamladığı görevi sonucunda, bu işten çıkar sağlayan kişilerin, işi tamamlandıktan sonra işletme çalışanına maddi/manevi faydalar sunmasıdır. Yapılan ödemeler takvim, ajanda veya ikram yemeği gibi küçük maddi değere sahip şeyler olabileceği gibi, para, otomobil veya pahalı bir seyahat de olabilmektedir.⁷⁴

Yapılan bağış ve verilen hediyeler ile ilgili olarak, bir görüşe göre çalışan, görevin gerçekleştirilmesi sırasında hediye almak için herhangi bir olağandışı işlem yapmamakta ve çalışanın dürüstlük bilinci hediye ahlaki davranışlarını etkilemesine izin vermeyerek, çalışanın bu kişilere karşı sorumluluk hissetmesini önlemektedir. Bir diğer görüşte, insanlar bilinçli olarak veya bilinçaltında ödüllendirmekten etkilenirler ve bu onların hediye veren kişi veya kuruluş lehine davranmasına neden olduğudur.⁷⁵ Örneğin, hediye kabul eden kişiler bilinçli veya bilinçsiz olarak hediyelerin sürekliliğini sağlamak amacı ile hediye veren kişi veya kuruluş lehine davranmaya başlayabilirler.

1.4.2.4 Çıkarların Çatışması

Çıkar çatışması, işletme çalışanlarının görevlerini ve sorumluluklarını tarafsız bir şekilde yerine getirmelerini etkileyen şahsi çıkarları öne çıkarmaları halinde ortaya çıkmaktadır.⁷⁶ Çıkar çatışması için yapılan diğer bir tanımda, “kamu görevlilerinin veya işletme çalışanlarının şahsi çıkarları kendisine, ailesine, yakın akrabalarına,

⁷¹ Toroslu, **a.g.e.**, s.236.

⁷² Aydın ve Yilmazer, **a.g.e.**, s.37.

⁷³ Toroslu, **a.g.e.**, s.237.

⁷⁴ R. Davia Howard, **Fraud 101 Techniques and Strategies for Detection**, 2. bs., Canada, John Wiley and Sons, 2000, s.120'dan Şengür, **a.g.t.**, s.42.

⁷⁵ **a.g.e.**, s.122.

⁷⁶ OECD “**Guidelines for Managing Conflict of Interest in the Public Service**” September 2005, <http://www.oecd.org/gov/ethics/48994419.pdf> (ET: 22.04.2017).

arkadaşlarına ya da iş bağlantısı veya siyasi ilişki içerisinde olduğu kişi ya da kuruluşlara sağlanan her türlü menfaati içerir”⁷⁷ dir.

İşletmelerde çatışma, işletme çalışanı, müdür veya üst yönetimin işletmeyi olumsuz etkileyen faaliyetlerde, iktisadi veya kişisel çıkarının olmasıdır.⁷⁸ Dolayısıyla çalışanın gizli çıkarı, sadece kişisel iktisadi fayda sağlamak değil, bir arkadaşına veya akrabasına sağlanacak olan iktisadi faydada çıkarların çatışmasına yol açabilir. Buradaki çalışan çıkarını gizli tutarak, işletme lehine olan bir faaliyeti kendi kişisel çıkarları doğrultusunda yönlendirir.⁷⁹

Satıcı tarafından işletmeye gönderilen hileli faturanın ödenmesini sağlamak ve karşılığında komisyon almak rüşvete girerken, çalışanın gizli ortak olduğu bir satıcı işletme tarafından mağdur işletmeye gönderilen bir faturanın ödenmesini kendisinin onaylaması çıkarların çatışmasıdır. Fatura, çalışanın iktisadi veya kişisel çıkarının olduğu bir gerçek işletme tarafından düzenlenmiş ise ve bu çıkar ilişkisi mağdur işletmeden gizli tutulmakta ise bu olay da yine çıkarların çatışmasıdır.⁸⁰

Son dönemlerde denetim firmalarının işletmelere hem denetleme hem de danışmanlık hizmeti vermesi gibi durumlarla karşılaşmış ve çıkar çatışmasından kaçınılmasının önemi vurgulanmıştır.

Ahlaki olmayan davranışlar ve yolsuzluklar vergilendirilecek matrah üzerine etki etmeyen hile türleridir. Bu sebeple vergi denetiminin konusuna girmemektedir.

1.4.3 Hileli Mali Raporlama

Yatırımcılar, kredi verenler, müşteriler, tedarikçiler işletmelerin mali performansını değerlendirmek ve işletmeleri diğer işletmeler ile karşılaştırmak için güvenilir mali tablolara ihtiyaç duyarlar. Güvenilir mali tablo ise, Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri (GKGMİ) ve Uluslararası Muhasebe Standartları’na uygun düzenlenmiş ve gerçeğe uygun bir şekilde sunulmuş mali bilgiler içeren tablo anlamına gelir.

⁷⁷ Cüneyt Yüksel, “Kamu Yönetiminde Etik ve Çıkar Çatışması”, <http://www.etiksempozyumu.sakarya.edu.tr/etik/1.1/yuksel.pdf> (ET:22.04.2017).

⁷⁸ Wells, Corporate Fraud Handbook..., a.g.e., s.311.

⁷⁹ a.g.e., s.311.

⁸⁰ a.g.e., s.312.

Hileli mali raporlama, yönetimin mali tablolarında yer alması gereken tutarları veya açıklamaları kasıtlı olarak göstermemesi veya yanlış beyan etmesi sonucu, mali tablo kullanıcılarının yanıltılmasıdır.⁸¹

Mali tablo hileleri genellikle, CEO⁸² veya CFO⁸³ gibi üst kademe yöneticiler ve birim veya bölüm yöneticileri gibi orta kademe yöneticiler tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Hileli mali raporlamaya başvuran üst kademe yöneticilerin amacı, işletmenin gerçek performansını gizleyerek olduğundan iyi veya kötü göstermek ve/veya kişisel statülerini korumak iken, orta kademe yöneticilerin amacı kendilerinin sorumlu olduğu bölüm veya birimin performansını olduğundan daha iyi göstermek ve/veya buna bağlı olarak elde edecekleri ikramiye tutarını arttırabilmek olabilir.

Mali tablo hilelerini gerçekleştiren kişiler, muhasebe tahminleri yapmaya yetkin kişilerdir. Bu sebeple muhasebe sistemini bir araç olarak kullanıp çeşitli yöntemler kullanarak amaca uygun mali tablo raporlayabilirler. Şüpheli alacak karşılığı tutarlarının değiştirilmesi ile kârın olduğundan düşük veya yüksek gösterilmesi buna örnek olarak verilebilir.

Başka bir yöntem, raporlanan bilgilerin değiştirilebilmesi için hileli veya hayali bilgilerin muhasebe sistemine sokulmasıdır. Satış faturalarında satış tutarlarının değiştirilmesi veya tamamen hayali bir satış faturası düzenlenmesi gibi.

Hileli mali raporlamada kullanılan son yöntem ise tamamen istenilen koşullara uygun bir mali tablo hazırlanmasıdır. Bu işlemler, muhasebe sisteminde istenilen sonuçların verilmesini sağlayacak biçimde ilave manuel(elile) kayıtlar yapılması veya tamamen hayali rakamlar kullanılması biçiminde olabilir.⁸⁴

Mali tablo hileleri ile işletmenin olduğundan iyi gösterilmesinin amaçlarını; kâr veya gelirin mali analistlerin beklentilerini karşılması, kredi sözleşmelerinin koşullarına uygunluğun sağlanması, mali kuruluşların borç verme kriterlerinin karşılanması, kredi almak veya hisse senedi değerlerini arttırmak, holding veya ana şirket tarafından belirlenen kurumsal performans kriterlerinin sağlanması, yöneticilerin kişisel

⁸¹ Güredin, Denetim ve Güvence Hizmetleri..., a.g.e., s.137.

⁸² İcra Kurulu Başkanı- Chief Executive Officer

⁸³ Finansal İşler Başkanı- Chief Financial Officer

⁸⁴ Wells, Corporate Fraud Handbook..., a.g.e., s.328.

performans kriterlerinin sağlanması ve performansa dayalı ücret kazancının artması olarak özetleyebiliriz.

İşletmeler sadece işletmenin durumunun iyi olduğunu göstermek için değil, olduğundan kötü göstermek için de mali tablo hilelerine başvurabilirler. Dönem bütçesinde planlanan hasılatın üzerinde bir hasılat gerçekleşmiş ise, gelecek dönem hedeflerinin de tutabilmesi için mevcut dönem hasılatının bir kısmının bir sonraki döneme kaydırılması olduğundan daha kötü gösterilmesi amacıyla başvuru mali tablo hilesine örnek verilebilir. Bu durumda aslında yönetimin diğer bir amacı da büyümede istikrarı ortaya koyarak, kar dalgalanmalarının önüne geçmek, yatırımcıların güvenini arttırmak veya yatırımları arttırmaktır.

ACFE hileli raporlamayı mali ve mali olmayan olmak üzere iki türe ayırmıştır. Mali hileli raporlama; işletmenin mali tablolarını etkileyen evrak, kayıt ve mali işlemleri ile ilgili iken, mali olmayan hileli raporlama işletmenin mali tablolarına etkisi olmayan rapor, evrak veya işlemler ile ilgili olarak kasti yanlışlıklar yapılması ve üçüncü kişilerin aldatılmasıdır.⁸⁵ Mali olmayan hileli raporlamaya bütçeler örnek olarak verilebilir. Mali olmayan hileli raporlama bu çalışmada kapsam dışı bırakılmıştır.

1.4.3.1 Varlıkların ve Gelirlerin Olduğundan Daha Yüksek Gösterilmesi

Varlıkların olduğundan daha yüksek gösterilmesi, olmayan varlıkların varmış gibi muhasebe kayıtlarına geçirilmesi veya mevcut varlıkların olduğundan daha yüksek değerle gösterilmesi şeklinde gerçekleşebilir. Ayrıca henüz gerçekleşmemiş mal ve hizmet satışları, gerçekleşmiş gibi kabul edilebilir, satışlarla ilgili belgelerde tahrifat yapılabilir veya hayali satış faturaları düzenlenebilir. Gelirleri olduğundan yüksek göstermek yerine gider kalemler ile oynamakta bir yöntemdir. Örneğin giderlerin gerçekleşme anının yanlış tespit edilmesi suretiyle giderlerin farklı bir dönemde kaydedilmesi, gerçeğe uygun olmayan bir şekilde kaydedilmesi ya da hiç kayıtlara alınmaması şeklinde olabilir. Tüm bu durumlar işletmenin dönem kârının olduğundan yüksek görünmesi amacıyla hizmet eder.

Varlıkların ve gelirlerin olduğundan yüksek gösterilmesi; hayali gelirler, zamanlama farklılıkları, borç ve giderlerin düşük gösterilmesi, mali tablo açıklamalarının ihmal

⁸⁵ Şengür, a.g.t., s.49.

edilmesi ve varlıkların değerlemesinde yapılan uygunsuzluklar olmak üzere beşe ayrılmaktadır. Bu durumların tam tersi ise; hayali giderler, borç ve giderlerin yüksek gösterilmesi veya alacak ve gelirlerin olduğundan daha düşük gösterilmesi, zamanlama farklılarını varlıkları olduğundan daha yüksek gösterilmesine yerine daha düşük gösterilmesi içinde hileler yapılabilmektedir. Dolayısıyla bu kısımda yapılmış olan açıklamalar her iki duruma da örnek teşkil etmektedir.

a) Hayali Gelirler

Treadway Komisyonu Sponsor Organizasyonlar Komitesi (Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission-COSO) tarafından 1999 yılında yayınlanan Treadway Komisyonu Raporu'na göre, hileli mali raporlama hilelerinde rastlanılan en yaygın uygulama, gelirlerin olduğundan yüksek gösterilmesidir.⁸⁶

Hayali gelirler, aslında var olmayan müşteriler adına fatura düzenlenmesi, mevcut müşterilere tamamen hayali faturalar düzenlenmesi ve herhangi bir destekleyici belge bulunmadan hileli satış kayıtları yapılması⁸⁷ ile hayali bir satış işleminin muhasebe kayıtlarına geçirilmesidir.⁸⁸

Hayali gelir hileleri genellikle bir kereye mahsus yapılan hileler olmazlar. Çünkü hayali olarak yapılan satış kaydını gizlemek veya desteklemek için bu bir kerelik görünen hilenin devamında daha birçok çeşitli hileli işlemler yapılması gerekmektedir. Öncelikli olarak bu işlemi yapabilmek için hileli fatura, sevkiyat belgeleri düzenlenmesi gerekecektir. Bunun için işletme kendi depoları arası mal sevkiyatı yapabilir. Bu hayali satış sonucunda oluşan alacak bakiyesinin hile ile muhasebeleştirerek kapatılması gerekecektir. İşletme faaliyet döneminde belki karşılık ayırıp gider yazabilecektir ancak bu bir sonraki faaliyet döneminde karın düşmesine engel olamayacaktır.

⁸⁶ COSO, **Fraudulent Financial Reporting: 1987-1997 An Analysis of U.S. Public Companies**, <https://www.coso.org/Documents/FFR-1987-1997.PDF> (ET:19.04.2017).

⁸⁷ Zabihollah Rezaee, **Financial Statement Fraud: Prevention and Detection**, New York, John Wiley & Sons, 2002. s.87.

⁸⁸ L. Tracy Coenen, **Essentials of Corporate Fraud**, New Jersey, John Wiley & Sons, 2008. s.101.

IAS 18 Hasılat Standardı'na göre mal satışına ilişkin hasılat, aşağıdaki tüm koşullar yerine geldiğinde mali tablolara yansıtılır. Bu koşullardan bir tanesi gerçekleşmeden satış kaydının yapılması hileli mali raporlama uygulaması olarak kabul edilmektedir.⁸⁹

- İşletme, malların sahipliği ile ilgili önemli risk ve getirileri alıcıya devretmiş olmalı,
- İşletme, satılan mallar üzerinde etkin bir kontrol veya sahipliğin genel olarak gerektirdiği şekilde bir yönetim etkinliğini sürdürmemeli,
- Hasılat tutarı güvenilir biçimde ölçülebilmeli,
- İşleme ilişkin iktisadi yararların işletmece elde edilmesi muhtemel olmalı,
- İşleme ilişkin yüklenilen veya yüklenilecek olan maliyetler güvenilir biçimde ölçülebilmelidir.

Hayali gelirler gerçekleşmemiş bir satış işleminin muhasebe kayıtlarına yansıtılması işlemi iken, hasılatın önceden kaydedilmesi meşru bir satış işleminin Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri'ne ve UFRS'na uygun olarak raporlanması gereken dönemden daha önceki dönemlerde muhasebe kayıtlarına alınmasıdır.⁹⁰ Burada alınan siparişe ait sevkiyatın raporlama döneminde yapılmasına rağmen fiilen gerçekleşmeyen hasılatın erken kaydedilme işlemi vardır. Her iki durumda da gelir tablosunda raporlanmış olan gelir ilgili döneme ait bir gelir değildir ve sonuçta dönemin gelirleri olması gerekenden daha yüksek tutarda raporlanmıştır.

İşletmeler, satış hasılatlarını gerçek olmayan bir şekilde arttırmak için çift taraflı anlaşma da yapabilirler. Örneğin, bir işletme başka bir işletme ile hem mal satma hem de satın alma anlaşması yapabilir. Aslında ortada fiziki bir mal alım satımı yoktur, fakat işlemin gerçek gözükmesi için iki taraf da karşılıklı olarak nakit ödeme yaparak hesabı kapatabilirler.

Hayali yüksek satışlar ile hasılatın olduğundan gösterilmesi sonucunda, alacaklar hesabı önemli ölçüde artar ve bu artışları önlemek için işletmeler, alacak hesaplarına alacak kaydı yaparak gider hesaplarını borçlandırılabilirler.

⁸⁹ Şengür, **a.g.t.**, s.52.

⁹⁰ Charles W. Mulford ve Eugene E. Comiskey, **The Financial Numbers Game**, Canada, John Wiley & Sons, 2002, s.160'dan Şengür, **a.g.t.**, s.52.

b) Zamanlama Farklılıkları

Muhasebenin dönemsellik ilkesine göre hasılat, gelir ve kârlar, aynı döneme ait maliyet, gider ve zararlarla karşılaştırılmalıdır. Bir mal veya hizmet satış gelirinin, dönemsellik ilkesine aykırı olarak henüz tahakkuk etmeden cari dönemin geliri olarak kaydedilmesine hasılatın erken tanınması denir.⁹¹ Örneğin; satış hedeflerine ulaşmak isteyen yöneticiler, raporlama dönemi sonrasında meydana gelecek muhtemel satış işlemlerini cari dönem satış hasılatı olarak kaydederek cari dönem hasılatını istenilen seviyeye çıkarabilirler. Bu genellikle siparişi alınmış ancak mal sevkiyatı ve ödemesi alınmamış sipariş için uygulayabilirler. Sonraki dönemde yapılacak sevkiyat ile ilgili belgeler üzerinde tarih vs. değişiklikler yaparak durumun ortaya çıkmasına engel olabilirler.

Cari dönem satış hedeflerine ulaşan işletmelerde bu durumu tam tersine çevirerek, dönem sonunda yapılan satışı, bir sonraki dönem başında yapılmış gibi göstererek bir sonraki dönemin hasılatı olarak kaydedilmesini sağlayabilir.

Bu konuya ilişkin işletmelerde yapılan bir diğer hile de, ileri tarihte teslim almak ve bu mallara ilişkin ödemeyi ileri tarihte yapmak isteyen müşteri siparişlerinde yaşanmaktadır. Mallar, yapılan anlaşmada belirtilen sevkiyat tarihine kadar satıcı işletmenin deposunda muhafaza edilir ve müşteri bir sonraki döneme kadar malları teslim almayacak olsa dahi cari dönemde satış kaydı yapılır.⁹² Bu tür işlemlere “faturala ve tut” (Bill and Hold Sales)⁹³ işlemleri denilmektedir. Bu işlemler genellikle üç aylık dönemlerde analistlerin kazanç tahminleri ile ilgili beklentilerinin karşılanması için satışların olduğundan yüksek gösterilmesi için yapılmaktadır. Faturala ve tut işlemleri, Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri'nin ihlal edilmesini gerektirmemektedir.

⁹¹ Cemal Küçüksozen ve Güray Küçükkocaoğlu, “**Kurumsal Şirket Yönetiminde Finansal Tabloların Rolü**”, <http://www.baskent.edu.tr/~gurayk/kisiselkurumsalsirket.pdf>, (ET:20.04.2017).

⁹² Howard Schilit, **Financial Shenanigans**, 2.bs., USA, McGraw Hill, 2002. s.71.

⁹³ Ali Çiçekli, “**Küçük Üretim Şirketi İçin TMS İle Uyumlu Finansal Tablo Hazırlama Örneği**” Deloitte Kasım 2012, <http://www.istanbulsmmmmodasi.org.tr/docs/seminer/05112012TFRSGecis/AliCicekli.pdf>, (ET:20.04.2017)

IAS 18'e göre bu tür işlemlerde mallar teslim edilmeden önce hasılat kaydı yapılabilmesi için:⁹⁴

- Malların teslimatının yapılacağı muhtemel olmalıdır,
- Satış işleminin tahakkuk ettirildiği anda, mallar satıcı işletmenin elinde ve alıcıya sevkiyat yapılmaya hazır durumda olmalıdır,
- Alıcı, malların teslimatının ileriki tarihte yapılacağını biliyor ve kabul etmiş olmalıdır,
- Diğer alıcılara uygulanan genel ödeme koşulları uygulanmalıdır.

ABD Menkul Kıymetler Komisyonu (SEC) tarafından yayınlanan SAB 104'te (Staff Accounting Bulletin No.104) faturala ve tut işlemlerinde mallar teslim edilmeden önce hasılat kaydının yapılabilmesi için aşağıdaki ek kriterler de belirtilmiştir.⁹⁵

- Malların sahipliği ile ilgili riskler alıcıya devredilmiş olmalıdır,
- Satış işlemi ile ilgili olarak yazılı sözleşme yapılmalıdır,
- Teslimatın ileriki bir tarihte yapılmasını satıcı değil, alıcı talep etmelidir ve alıcının böyle bir işlemi talep etmek için geçerli bir nedeni olmalıdır,
- Malın teslim edileceği tarih belirli olmalıdır,
- Sipariş verilen mallar teslim edilmeye hazır bir şekilde tamamlanmış olmalı ve satıcı işletmenin stoklarından ayrı bir şekilde muhafaza edilmelidir.

Yukarıdaki belirtilen kriterler dışında, mallar teslim edilmeden önce hasılat kaydının yapılması hasılatın erken kaydedilmesi olarak kabul edilmektedir.

Konsinye satışlarda mallar fiziksel olarak alıcıya teslim edilmiş olmasına rağmen malların sahipliği ve sahiplikten doğan risk ve getiriler alıcıya geçmemektedir. Dolayısıyla bu tür teslimatlar hasılat olarak düşünülmemelidir. Konsinye işlemlerinde

⁹⁴ International Accounting Standards Board-IASB, IAS 18,
<http://eifrs.iasb.org/eifrs/bnstandards/en/ias18.pdf>, 10 Nisan 2010'dan ŞENGÜR, **a.g.t.**, S.56.

⁹⁵ Securities and Exchange Commission-SEC, SAB 104,
<http://www.sec.gov/interps/account/sab104rev.pdf>, 10 Eylül 2009'dan Şengür, agt, s.57.

alıcı elindeki malı kullandıkça veya başkalarına sattıkça mal bedelini konsinye verene borçlanmaktadır.⁹⁶

Giderlerin olması gerekenden farklı dönemlerde kayıtlara alınması da zamanlama farklılıklarından dolayı kârın olduğundan farklı raporlanmasına neden olabilir. Bu durum genellikle gemi yapımı, inşaat sektörü, makine üretimi, yazılım geliştirilmesi gibi ürünlerin üretilmesi veya hizmetlerin sunulması uzun süre alan durumlarda yaşanır. Bu tür durumlarda gelirlerin veya giderlerin tahakkuk ettirmesinde iki yöntem kullanılır. İlkinde ilkinde ürün ya da hizmetin tamamlama yüzdesi adı verilen yöntemle tamamlanma oranı dikkate alınarak gelir tahakkuku yapılmakta, diğerinde ise ürünün tamamen üretilmesi veya hizmetin tamamen verilmesi ile gelir tahakkuku yapılmaktadır. Tamamlanma yüzdesi yönteminde sözleşme geliri, ulaşılan tamamlanma aşamasına kadar katılan maliyet ile eşleştirilerek, bitirilen işle orantılı gelir, gider ve kârın raporlanması sağlanır.⁹⁷ Bu yöntem muhasebenin dönemsellik ilkesine uygun olarak raporlamaya fırsat verir. Ancak dönem kârını yüksek göstermek isteyen şirketler, tamamlanma oranını daha yüksek belirleyerek, dönem kârını düşük göstermek isteyen şirketler ise tamamlanma oranını daha düşük belirlemek suretiyle kârlarını değiştirebilmektedirler.⁹⁸

c) Borç ve Giderlerin Düşük Gösterilmesi

İşletmeler dönem kârlarını olduğundan yüksek göstermek amacı ile gelir hesaplarına yönelik hileli uygulamalar yapabilecekleri gibi, borç ve gider hesapları ile de hileli muhasebe işlemleri yapabilirler. Bu tür uygulamalarda amaç, gelirleri artırmak yerine dönem giderini azaltıcı işlemler aracılığıyla cari dönem kârını yüksek raporlamaktır.⁹⁹

Bu amaçla giderlerin muhasebe kayıt sistemi içerisine alınmaması ve/veya giderlerin olması gerekenden daha düşük tutarda belirlenmesi ile bu hileli işlemler yapılabilir. Yapılan bu hileli işlemler sonucunda gelir tablosunda vergi öncesi kâr, gizlenen veya kayıtlara hiç alınmayan borç ve gider tutarı kadar fazla gözükecektir.

⁹⁶ Serdar Özkan “TMS 18 Hasılat Standardı ve A.B.D. Düzenlemelerine Göre İşlemin Ayrıştırılması,” Mali Çözüm, Sayı 82, Temmuz-Ağustos 2007, s.62.

⁹⁷ TMS 11, Md. 25-26.

⁹⁸ Küçüksözen, **a.g.m.**

⁹⁹ Şengür, **a.g.t.**, s.42.

Borç ve giderlerin düşük gösterilmesinde uygulanan bir diğer yöntem dönem giderlerinin aktifleştirilmesi yöntemidir. Bu yöntemde gider ve maliyet kalemleri üzerine yarılsama yapılır.

Dönem giderlerinin aktifleştirilmesi yoluyla yapılan hileli mali raporlama uygulamalarının bazıları aşağıda ele alınmıştır.

IAS 23 Borçlanma Maliyetleri Standardı'nda belirtilen temel yönteme göre, borçlanma maliyetleri oluştuğu dönemde gider olarak mali tablolara yansıtılmalıdır. Yine aynı standartta; bir özellikli varlığın¹⁰⁰ satın alınması, inşaatı veya üretimi ile doğrudan ilgisi bulunan borçlanma maliyetleri ilgili varlığın maliyetine dahil edilmelidir. Dolayısıyla stok satıldıkça bu maliyet satılan malların maliyeti içerisinde raporlanmaktadır. Yine bu özellikli varlık bir duran varlık ise, borçlanma maliyeti, ilgili varlığın maliyetine dahil edilmekte ve amortisman¹⁰¹ yolu ile gidere dönüşmektedir. Bu muhasebeleştirme işlemi, işletmeler tarafından amaca yönelik ve hileli mali tablolar hazırlanmasında kullanılabilir.

Dönem kârının beklenen ya da hedeflenen seviyenin altında gerçekleşeceği dönemlerde, işletme yönetimi herhangi bir özellikli varlığın edinilmesi ile doğrudan ilgili olmayan, dolayısıyla doğrudan dönem giderlerine aktarılması gereken borçlanma maliyeti ile ilgili faiz giderlerini duran varlık ya da üretilen mamul maliyetine ilave ederek aktifleştirmekte, böylece dönem giderini daha az göstermekte ve istenilen kâr hedefine ulaşılmış şekilde mali tabloları kamuya sunmaktadır.¹⁰²

27.01.1985 tarih ve 18648 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 163 Sıra No'lu Vergi Usul Kanunu (VUK) Genel Tebliği'ne göre maddi duran varlıkların finansmanında kullanılan krediler ile ilgili oluşan faiz giderleri kuruluş dönemi ve işletme dönemi için ayrı ayrı ele alınmaktadır. Kuruluş dönemine ait faiz giderlerinin maddi duran varlığın maliyetine eklenmesi zorunludur. Kuruluş döneminden sonraki işletme dönemine ait faiz giderleri ise ilgili dönemde doğrudan gider yazılabileceği gibi maddi duran varlıkların maliyetine de eklenebilmektedir.

¹⁰⁰ Standartta özellikli varlık, kullanıma veya satışa hazır duruma getirilmesi zorunlu olarak uzun bir süreyi gerektiren varlık olarak tanımlanmıştır.

¹⁰¹ Amortisman bir maddi duran varlığın maliyetinin, bu varlığın iktisadi ömrü içinde, sistemli ve anlamlı bir yöntemle dönemlere dağıtılarak giderleştirilmesidir.

¹⁰² Küçüksözen, **a.g.m.**

IAS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardı'na göre, araştırma safhasında ortaya çıkan harcamalar doğrudan gider olarak kaydedilmeli ve geliştirme safhasında oluşan harcamalar aktifleştirilerek amortisman yoluyla ileriki yıllarda gidere dönüştürülmelidir. Hileli mali raporlama yolu ile dönem kârını yüksek göstermek isteyen işletme yönetimi, araştırma safhasındaki bir harcamayı, geliştirme safhasında kabul ederek varlıklarını yüksek göstererek ve giderlerini de gelecek yıllarda gelir tablosuna yansıtabilmektedirler.

Yükümlülüklerin tamamen muhasebe dışında tutulması veya olduğundan az belirlenmesi yolu ile de cari dönem kârının olduğundan yüksek gösterilmesi sağlanabilmektedir. TMS 37 Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar Standardı'na göre geçmişteki olaylardan kaynaklanan mevcut bir yükümlülük, yükümlülüğün yerine getirilmesi için iktisadi fayda içeren kaynakların işletmeden çıkmalarının muhtemel olması ve yükümlülük tutarının güvenli bir biçimde tahmin edilebiliyor olması durumunda mali tablolara yansıtılmalıdır.¹⁰³ Standart, koşullu borç tutarının tahmin edilmesinin mümkün olmadığı durumlarda, koşullu borcun tahakkuk ettirilmeden, tam açıklama kavramı gereği mali tablo dipnotlarında açıklanması gerektiğini belirtmiş¹⁰⁴ ve bu konuda işletme yönetimine esneklik sağlamıştır. Örneğin, işletme aleyhine sonuçlanması neredeyse kesinleşmiş bir dava için ödeyeceği tutarı işletme, mali tablolara yansıtılmalıdır. İşletme kaynaklarının işletmeden çıkması neredeyse kesinleşmiş ve işletmeden çıkacak bu kaynağın tutarı tahmin edilebiliyor olmasına rağmen, bu yükümlülüğün bilançoya ve ilgili giderin gelir tablosuna alınmaması hileli mali raporlama uygulaması olarak kabul edilmektedir.

Kıdem tazminatı karşılıkları, garanti karşılıkları, maliyet giderleri karşılığı, büyük tamir bakım karşılıkları ve promosyon karşılıkları da bu amaçla kullanılabilen karşılıklardır. İşletme satışını yaptığı ürün için bir garanti sunuyorsa, gerçekleşmesini beklediği garanti giderini makul bir şekilde tahmin etmeli ve yükümlülük olarak tahakkuk etmelidir. Bu tahminlerin olduğundan düşük veya muhasebe kayıtlarına hiç alınmaması gibi kıdem tazminatı karşılıklarının hesaplanmasında uygulanan yöntemlerinde değiştirilmesi hileli mali raporlamaya örnek teşkil etmektedir.

¹⁰³ TMS 37, Md.14.

¹⁰⁴ TMS 37, Md.27-30.

d) Mali Tablo Açıklamalarının İhmal Edilmesi

Mali tablo kullanıcılarına açıklanması gereken bazı önemli olayların bildirilmemesi veya gizlenmeye çalışılması da mali tablo hileleri arasında yer almaktadır.

Aşağıda Türkiye Muhasebe Standartlarına ve Uluslararası Mali Raporlama Standartlarına göre mali tablo dipnotlarında açıklanması gereken bazı olaylara yer verilmiştir. Mali olaylar ile ilgili aşağıda belirtilen açıklamaların yapılmaması veya işletme tarafından kasıtlı olarak gizlenilmeye çalışılması hileli mali raporlama olarak kabul edilmektedir.

Mali tabloların hazırlanması, onaylanması ve yayınlanması belirli bir süreyi gerektirir. Bu süre içerisinde gerçekleşen olaylar mali tablo kullanıcılarının işletmenin mali durumu ve faaliyet sonuçları hakkındaki kararlarını etkileyecek derecede önemli olabilmektedir. Bilanço tarihinden sonra gerçekleşen olaylar, bilanço tarihi ile mali tabloların yayımı için onaylandığı tarih arasında işletme lehine veya aleyhine ortaya çıkan olaylardır.¹⁰⁵

Bilanço tarihinden sonraki olayların bilanço tarihi itibarıyla var olduğuna ilişkin kanıtları gösteren koşulların bulunduğu durumlarda, ilgili bilançoda düzeltme yapılması gerekir. Koşullar, ilgili olayın bilanço tarihinden sonra ortaya çıktığını gösteriyorsa bilançoda bir düzeltme yapılması gerekmez. Ancak, olayın önemli olması durumunda, mali tablolarda açıklanmaması mali tablo kullanıcılarının mali tabloları esas alarak aldıkları iktisadi kararları etkileyebilir. Bu nedenle, bilanço tarihinden sonraki düzeltme gerektirmeyen olayların önemli her bir türü için olayın niteliğinin ve olayın tahmini mali etkisinin dipnotlarda açıklanması gerekmektedir.¹⁰⁶

İşletmelerin mali kurumlardan aldığı krediler ile ilgili olarak, kredi süresi boyunca belirli mali koşulları ve sermaye yapısını koruması veya sözleşmede belirtilen diğer yükümlülüklerle uyması gerekebilir. Bu durumda işletmelerin kredi sözleşmesi ile ilgili bilgileri ve sözleşme ile yükümlülük altına girilen mali koşulları dipnotlarda açıklaması gerekmektedir.

¹⁰⁵ TMS 10.

¹⁰⁶ TMS 10, Md.21.

İşletme, kilit yönetici personele ödenen toplam ücreti, çalışanlara sağlanan kısa ve uzun vadeli faydaları, işten çıkarılma nedeniyle sağlanan faydaları, işten ayrılma sonrası sağlanan faydaları ve hisse bazlı ödemeleri her bir tür için ayrı ayrı olmak üzere kamuya açıklamalıdır.¹⁰⁷

Muhasebe kayıt sistemi içerisinde tespit edilen hatalar, muhasebe politikalarında ve tahminlerindeki değişiklikler de kamuya açıklanması gereken diğer bilgiler arasındadır.

Tekdüzen Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'nde tutarlılık kavramı muhasebe uygulamaları için seçilen muhasebe politikalarının, birbirini izleyen dönemlerde değiştirilmeden uygulanmasını ifade eder. Mali tablo kullanıcıları işletmenin farklı yıllara ait mali tablolarını karşılaştırabilmesi amacıyla, tutarlılık ilkesi gereği benzer işlemler, olaylar ve durumlarda işletme tarafından her dönem aynı muhasebe politikalarını uygulanmasını bekler. Bununla birlikte; IAS 8'de muhasebe standartları tarafından gerekli kılınıyorsa veya değişiklik, işletmenin mali tablolarında olayların ve işlemlerin daha uygun ve güvenilir bir şekilde sunulmasını sağlayacaksa muhasebe politikasında değişiklik yapılmasına izin verilmiştir. İşletme, muhasebe politikasındaki değişikliğin hangi tarihten itibaren ve ne şekilde uygulandığını, nedenini, cari ve önceki dönemlere ilişkin yeni politikanın düzeltme tutarlarını mali dipnotlarda açıklamalıdır.

Bazı mali tablo kalemleri, işletme faaliyetlerindeki mevcut belirsizlikler nedeniyle tam olarak ölçülemez, bu sebeple en güncel ve güvenilir bilgilere dayanılarak tahmin edilir. Şüpheli alacaklar için karşılık ayrılması, varlıklardaki değer düşüklüğü için karşılık ayrılması, mali varlıkların veya yükümlülüklerin gerçeğe uygun değerlerinin tespit edilmesi, amortisman tabi varlıkların faydalı ömürlerinin belirlenmesi tahmin gerektiren işlemlere örnektir. Tahminin yapıldığı koşullara göre değişiklik göstermesi, yeni bir bilgi edinilmesi ile veya tecrübe kazanılması ile tahminlerde değişiklik yapılması gerekebilir. Cari dönem faaliyet sonucuna etkisi olan veya sonraki dönemlere etkisi olması beklenen bir muhasebe tahminindeki değişikliğin niteliği ve tutarı mali tablo dipnotlarında açıklanmalıdır.¹⁰⁸

Muhasebe bilgi sistemi içerisinde mali tablo kalemlerinin tanınması, ölçülmesi, sunulması ve açıklanması sırasında hatalar yapılabilmektedir. Cari dönemde yapılan

¹⁰⁷ TMS 24, Md.16.

¹⁰⁸ TMS 8, Md.39.

hatalar, mali tablolar onaylanmadan önce saptanırsa cari dönemde düzeltilmelidir. Hatanın sonraki dönemlerde fark edilmesi durumunda, işletme onaylanacak ilk mali tablo dipnotlarında; geçmiş dönem hatalarının niteliğini ve önceki dönemlere ilişkin her dönemdeki düzeltme tutarını etkilenen her bir mali tablo kalemi için ayrı ayrı olmak üzere açıklamalıdır.¹⁰⁹

e) Varlıkların Değerlendirilmesinde Yapılan Uygunsuzluklar

Muhasebe uygulamaları içerisinde tahmin olduğu sürece değiştirilme riski her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Yararlı ömrün belirlenmesi, alacakların tahsil edilemeyecek kısımlarının belirlenmesi, stokların modası geçmiş kısmının belirlenmesi hep birer tahmindir ve bunların değerindeki düşüşleri mali tablolarda karşılık ayırarak raporlamalıdır.

Bu karşılıkları yeterli ayırmamak veya uygun olmayacak şekilde azaltmak hileli mali raporlama ile yapay kâr yaratılmasına neden olur.¹¹⁰ Ayrıca, varlıkların değerlemesi ile ilgili aşağıda yapılan açıklamalara uyulmaması da hileli mali raporlama ile işletmenin mali durumunun olduğundan farklı gösterilmesine neden olmaktadır.

Stok değerlendirme yöntemleri, işletmenin bilançosundaki dönem sonu stok tutarını ve gelir tablosundaki satılan malın maliyetini doğrudan etkilemektedir. Stokların değerlendirilmesi ile ilgili yapılacak olan hileli uygulamalar, maliyet yöntemlerinden amaca uygun seçim yapılması, kullanılan değerlendirme yönteminin işletmenin kâr amacına uygun olarak seçilmesi ve değiştirilmesi, benzer özelliklere sahip stoklara farklı değerlendirme yöntemlerinin kullanılması, net gerçekleşebilir değer ile ilişkin tahminlerin gerçeğe uygun olmayan bir biçimde yapılması, dönem sonu fiziki stok sayım tutanaklarında tahrifat yapılması, işletme sahipliğinde bulunmayan stokların bilançoya dahil edilmesi ve hayali stok kayıtları yapılması şeklinde olabilir.¹¹¹

Bilançonun tahsil edilebilecek net alacakları yansıtması gerekir. Dönemin satışlarından bazı alacaklar tahsil edilemezse, söz konusu gider o dönemin zararıdır ve bu zararın o dönemin tablosunda gösterilmesi gerekir. Ancak, alacağın vadesi henüz dolmadığı için cari dönemin satışlarından ortaya çıkan alacaklardan ne kadarının tahsil

¹⁰⁹ TMS 8, Md.49.

¹¹⁰ Schilit, **a.g.e.**, s.133.

¹¹¹ Şengür, **a.g.t.**, s.67.

edilemeyeceğinin tahmin edip¹¹² karşılık ayrılarak şüpheli alacak gideri olarak kayıtlara geçirilmesidir. Şüpheli alacaklar için karşılık ayrılmak suretiyle bir yandan, bilançoda alacaklar gerçeğe yakın değerleriyle gösterilir, diğer yandan da dönemin satışlarına ilişkin tahsil edilemeyecek alacaklar sözü edilen döneme gider olarak kaydedilmiş olacaktır.¹¹³ Alacaklar ile ilgili karşılığın ayrılmaması ve ilgili giderin gelir tablosuna aktarılmaması hileli mali raporlama yoluyla cari dönem kârını olduğundan yüksek göstermektedir.

Duran varlıkların değerlemesi ile ilgili yapılan hilelerden biri, tüm varlıkların fiziken incelenmesi mümkün olmadığı durumlarda işletmenin, sahip olmadığı bir maddi duran varlığın sahte dokümanlar oluşturularak muhasebe kayıtlarına almasıdır. Maddi duran varlıklar ile ilgili bir diğer hileli uygulama ise, amortisman giderinin kasıtlı olarak düşük veya yüksek belirlenmesidir.

Amortisman ayırma konusu, belirli ölçülerde yasal düzenlemelerle sınırlandırılmış olsa da, yöneticilere iktisadi ömrün belirlenmesi, hurda değerinin belirlenmesi ve amortisman yönteminin seçilmesi konularında sağlanan esneklikte bulunmaktadır. Amortisman aracılığı yapılacak hileli mali raporlama uygulamaları amortisman yönteminin işletmenin kar politikasına uygun olarak seçilmesi ve değiştirilmesi, iktisadi ömrün çok uzun veya çok kısa belirlenmesi, ileriki yıllarda iktisadi ömür tahmininin değiştirilmesi, hurda değer çok yüksek veya çok düşük tahmin edilmesi, ileriki yıllarda hurda değer tahmininin değiştirilmesi, kasti olarak amortisman ayrılmaması olarak özetlenebilir.

Türkiye'deki vergi yasalarında amortisman uygulamaları ile ilgili bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Vergi Usul Kanunu (VUK) 315. Maddesinde mükelleflerin 31.12.2003 tarihinden sonra iktisap ettikleri amortismanına tâbi iktisadî kıymetlerini Maliye Bakanlığı'nın tespit ve ilân edeceği oranlar üzerinden itfa edecekleri belirtilmiştir. Amortisman uygulamasında kullanılacak oranlar, 333 Sıra No'lu VUK Genel Tebliği¹¹⁴ ile 339 Sıra No'lu VUK Genel Tebliğinde¹¹⁵ ilan edilmiştir. Türkiye'deki vergi yasaları

¹¹² Cengiz Erdamar ve Feryal Basık, **Finansal Muhasebe ve Tekdüzen Muhasebe Sistemi**, 2.bs., İstanbul, Arıkan, 2006, s.103-104.

¹¹³ **a.g.e.**, s.104.

¹¹⁴ Gelir İdaresi Başkanlığı, <http://www.gib.gov.tr/node/87546>, (ET: 21.04.2017)

¹¹⁵ Gelir İdaresi Başkanlığı, <http://www.gib.gov.tr/node/88656>, (ET: 21.04.2017)

açısından amortisman yöntemlerindeki serbestlik de sınırlandırılmıştır. VUK'da amortisman uygulaması açısından esas itibari ile normal ve azalan bakiyeler olmak üzere iki yöntem kabul edilmiştir. İşletmeler, azalan bakiyeler usulüne göre amortisman ayırmaya başladıktan sonra normal amortisman usulüne geçebilir ancak normal amortisman usulünden azalan bakiyeler usulüne geçiş yapamamaktadır. Vergi Usul Kanunu'nda hurda değere ilişkin ise herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiştir.¹¹⁶

Varlıkların yanlış sınıflandırılması yoluyla da gelirler olduğundan yüksek gösterilebilir. Menkul kıymetler alım satım amaçlı menkul kıymetler, vadeye kadar elde tutulacak menkul kıymetler ve satışa hazır menkul kıymetler olarak sınıflandırılır. Alım satım amaçlı menkul kıymetler ile satışa hazır menkul kıymetler gerçeğe uygun değeri ile değerlendirilirken, alım satım amaçlı menkul kıymet ile ilgili olarak ortaya çıkan değer artış kârı veya zararı ortaya çıktığı dönemdeki sonuç hesaplarına gelir veya gider olarak kaydedilir. Satılmaya hazır menkul kıymetler ile ilgili değer artış kârı veya değer azalış zararı, söz konusu mali varlık bilanço dışı bırakılıncaya kadar yani satılıncaya kadar diğer kapsamlı gelir içerisinde muhasebeleştirilir.¹¹⁷ İlgili mali varlığın satıldığı tarihte ortaya çıkan kazanç veya kayıp ise gelir tablosuna kaydedilir. Dolayısıyla, menkul kıymetin alım satım amaçlı menkul kıymet veya satılmaya hazır menkul kıymet olarak sınıflandırılmış olması, gelir tablosunda raporlanacak olan karı değiştirecektir. Menkul kıymetin değerinde artış olduğunu varsayarsak, satılmaya hazır menkul kıymetlerin değer artış karı menkul kıymetin satıldığı yıl gelir tablosu ile ilişkilendirilirken, alım satım amaçlı menkul kıymetin değerinde dönem sonunda meydana gelen değer artış kârı her senenin gelir tablosunu etkileyecektir. Her iki durumda da gelir tablosunda raporlanacak toplam değer artış kârı tutarı aynı olacaktır. İşletme yöneticileri menkul kıymetleri genellikle satılmaya hazır menkul kıymetler olarak sınıflandırmayı tercih etmektedir. Çünkü değer artış kârının veya zararının hangi yılın gelir tablosunu etkileyeceği yönetimin menkul kıymet satışı ile ilgili vermiş olduğu karara bağlıdır.¹¹⁸

Vadeye kadar elde tutulacak menkul kıymetler etkin faiz oranı ile itfa edilmiş maliyeti ile değerlendirilir. Söz konusu mali varlık satılmadığı sürece değer artış kârı veya değer

¹¹⁶ Başak Ataman Akgül, "Maddi Duran Varlıkların Amortismanına İlişkin Uluslararası Muhasebe Standardında (IAS 16) Yer Alan Düzenlemeler ve Türk Vergi Mevzuatı ile Karşılaştırılması," Mali Çözüm, Sayı: 67, Nisan-Haziran 2004, s.95.

¹¹⁷ TMS 39, Md.55.

¹¹⁸ Şengür, a.g.t., s. 69.

azalış zararı ile ilgili herhangi bir kayıt yapılmaz, mali varlık satıldığı anda meydana gelen kazanç veya kayıp ise gelir tablosunda raporlanır. İşletmeler, menkul kıymetlerinde değer düşüklüğü yaşandığı dönemlerde, cari dönemdeki değer düşüklüklerini gelir tablosunda göstermemek ve ileriki yıllara ertelemek amacı ile yanlış sınıflandırma yapıp menkul kıymetlerini vadeye kadar elde tutulacak menkul kıymet olarak sınıflandırabilir. Menkul kıymetlerde değer artışı yaşandığı dönemlerde ise, vadeye kadar elde tutulacak menkul kıymetlerin alım satım amaçlı menkul kıymetler olarak yanlış sınıflandırılması kazançların daha erken tahakkuk ettirilmesini sağlamaktadır.¹¹⁹

Bu tür işlemlerin önlenmesi amacı ile TMS 39'un 50. maddesinde menkul kıymetlerin yeniden sınıflandırılması ile ilgili bazı kısıtlamalar getirilmiştir. İlk muhasebeleştirme sırasında alım satım amaçlı menkul kıymetler olarak sınıfladığı bir mali aracı, başka bir grupta yeniden sınıflandıramaz ve bir mali araç, ilk muhasebeleştirme işleminden sonra, alım satım amaçlı menkul kıymetler grubuna dahil edilmek suretiyle yeniden sınıflandırılmaz.

1.4.3.2 Varlıkların ve Gelirlerin Olduğundan Düşük Gösterilmesi

Şirketin hisse senetlerini elinde bulunduran yatırımcılar, şirketin kâr rakamlarının yıldan yıla makul seviyede arttığını, başka bir ifadeyle şirketin istikrarlı bir büyüme eğiliminde olduğunu düşündükleri zaman şirketin hisse senetlerini elde tutma veya şirket hisse senetlerine daha fazla yatırım yapma konusunda istekli olmaktadır.¹²⁰ Bu sebeple örneğin; işletme yöneticileri, her yıl gerçekleştirilmesi gereken büyüme hedefine ulaşabilmek için, kârlılığın yüksek olduğu yıllarda bu kârın bir kısmını gelecek dönemlere aktarmak isteyebilirler. Bu amaçla, yöneticiler cari dönemde yüksek oranda şüpheli alacak karşılığı ayırabilir, yükümlülükler için daha yüksek karşılık ayırabilir, sabit kıymetler için daha kısa faydalı ömür tahmininde bulunulabilir ya da sabit kıymetlerin hurda değeri daha düşük tahmin edilebilir.¹²¹ Bu politikaların sonucu olarak ileriki yıllarda giderler düşük tutulmakta, ayrıca önceki dönemlerde ayrılan yüksek

¹¹⁹ a.g.t., s.69-70.

¹²⁰ Nermin Akyel ve Nevran Karaca, “Bağımsız Denetim Açısından Etik ve Yaratıcı Muhasebe Uygulamaları”, Mali Çözüm, Sayı 72, Temmuz-Ağustos-Eylül 2005, s.248.

¹²¹ Mulford, a.g.e., s.30-31.

karşılıkların zarar ya da gider gerçekleşmediği için “konusu kalmayan karşılık geliri” kaydedilmesi suretiyle kâr istenen hedefe uygun olarak belirlenebilmektedir.¹²²

Gelirlerin ve varlıkların olduğundan yüksek gösterilmesi başlığı altında anlatılan konuların tersine muhasebe politikaları izlemek suretiyle de varlıklar ve hasılat olduğundan düşük gösterilebilir.

Örneğin, peşin satış yapıldığında hem varlık toplamı hem de gelir tablosunda satış hasılatı artacaktır. Cari dönem gelirlerini bir sonraki raporlama dönemine ertelemek isteyen işletmeler, satışın henüz gerçekleşmemiş olduğunu ileri sürebilirler. İşletmeler elde edilen nakdi alınan sipariş avansı olarak kayıtlarına alıp, yükümlülüklerini arttırabilirler. Bir sonraki dönemde ise bu avansı kapatıp, satış hasılatı kaydı yapabilirler.

Bir diğer örnek ise, amortisman yöntemleri ile varlıkların ve dönem kârının olduğundan düşük gösterilmesidir. Azalan bakiyeler yöntemini tercih eden işletmeler ilk yıllarda daha fazla gider kaydı yaparak, düşük vergi ödeme olanağına sahiptirler. Bu yöntemin kullanılması, toplamda ödenecek olan vergi tutarını değiştirmemekteyse de işletmelere vergi erteleme avantajı sağlamaktadır.

Hileli mali raporlama tam anlamıyla vergilendirilecek matrah üzerinde sonucu ciddi rakamsal değişiklikler yol açan hile türüdür. Bu hile türü yukarıda açıklandığı üzere profesyonel kişilerce yapılan organize hilelerdir ve vergi denetimi ile tespit edilmesi mümkündür.

Hileli finansal raporlama dışında da vergilendirilecek matraha etki eden tüm hileler vergi denetimi konusu dahilindedir. Ancak vergi denetimlerini sadece ülkemizdeki yapılan vergi denetimi açısından değerlendirdiğimizde, ancak vergilendirilecek matrahı azaltan hilelerin vergi denetiminin konusuna girdiğini söyleyebilmemiz mümkündür. Kısaca ülkemizde vergi denetimi, “vergi kaçırma” olgusunun varlığı ile yapılmaktadır. Olması gereken vergi denetimi anlayışı sadece azaltılmış matrah üzerine yoğunlaşmak yerine, işletmenin olması gereken vergi denetimi ise gerçek finansal durumun ortaya koyulup, koyulmadığının tespit edilmesi, doğru vergi beyan edilip, edilmediğidir.

¹²² Küçüksözen, **a.g.m.**

Tablo 1: Hile Çeşitleri

VARLIKLARIN KÖTÜYE KULLANILMASI	Nakit Tahsilatı ve Ödemeleri ile İlgili Varlıkların Kötüye Kullanılması	Muhasebe Kaydı Yapılmadan Önce Yapılan Nakit Hırsızlığı	Satışlara Yönelik Hırsızlıklar	Satışların Kayda Alınmaması	
				Satışların Olduğundan Daha Düşük Değerli Gösterilmesi	
			Alacaklara Yönelik Hırsızlıklar		
			İadelere Yönelik Hırsızlıklar		
		Muhasebe Kaydı Yapıldıktan Sonra Yapılan Nakit Hırsızlığı			
		Hileli Ödemeler	Çek Hileleri		Sahte Çek Düzenleme Hileleri
					Sahte Ciro Hileleri
					Lehtar Bilgisi Değiştirilmiş Çek Hileleri
					Gizlenmiş Çek Hileleri
					Çek İmzalama Yetkisi ile Gerçekleştirilen Hileler
	Yazarkasada Yapılan Nakit Hırsızlıkları				
	Fatura Hileleri				
	Bordro Hileleri			Hayali Çalışan Hileleri	
				Çalışan Saat ve Ücretlerde Sahtecilik	
				Komisyon Hileleri	
		Çalışanlara Sağlanan Özel Sağlık Sigortası ile ilgili Hileler			
	Harcama Hileleri		Niteliği Değiştirilmiş Harcamalar ile ilgili İşletmeden Para Alma		
			Harcamaların Olduğundan Fazla Gösterilmesi		
			Sahte Harcamalar ile İşletmeden Para Alma		
			Tek Harcama ile İşletmeden Birden Fazla Para Alma		
Stoklar ve Diğer Varlıkların Kötüye Kullanılması	Stoklar ve Diğer Varlıkların Amaç Dışı Kullanılması				
	Stoklar ve Diğer Varlıkların Çalınması		Doğrudan Hırsızlık		
			Varlık Talepleri Ve Transferleri		
			Satın Alma ve Teslim Alma Hileleri		
			Stoklar ve Diğer Varlıklar ile ilgili Sahte Satış İşlemleri		

Tablo 1 devam: Hile Çeşitleri

AHLAKİ OLMAYAN DAVRANIŞLAR VE YOLSUZLUKLAR	Rüşvet Almak
	Karşı Tarafı Rüşvet Vermeye Zorlamak
	Bağış ve Hediye Kabul Etmek
	Çıkarların Çatışması

HİLELİ MALİ RAPORLAMA	Varlıkların ve Gelirlerin Olduğundan Daha Yüksek Gösterilmesi	Hayali Gelirler
		Zamanlama Farklılıkları
		Borç ve Giderlerin Düşük Gösterilmesi
		Mali Tablo Açıklamalarının İhmal Edilmesi
		Varlıkların Değerlendirilmesinde Yapılan Usulsüzlükler
	Varlıkların ve Gelirlerin Olduğundan Daha Düşük Gösterilmesi	

Kaynak: Association of Certified Fraud Examiners-ACFE, 2008 Report to the Nation on Occupational Fraud&Abuse,s.7 http://www.acfe.com/uploadedFiles/ACFE_Website/Content/documents/2008-rttn.pdf

2. BÖLÜM: İŞLETMELERDE VERGİ DENETİMİ

Bu çalışmanın ikinci bölümünde vergi denetiminin tanımı yapılarak, vergi denetiminin özellikleri, amaçları ve işlevlerini açıklanmıştır. Ayrıca yine bu bölümde işletmelerde hilelerin önlenmesinde vergi denetiminin etkinliği konusuna zemin oluşturabilmesi açısından ülkemizdeki vergi denetiminin mevcut örgütsel yapısı da ele alınmıştır.

2.1 Vergi Denetimi Kavramı

Günümüzde, kamu harcamalarının karşılanması için ihtiyaç duyulan en önemli kaynak vergidir. Devlet bu görevini yerine getirirken 1982 Anayasasının 73. Maddesine dayanarak hareket etmektedir. Bu maddede; “Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür.” denilmektedir. Bu açıdan vergi; kamu hizmetlerinin karşılanması amacıyla devletin bireylerden cebren aldığı parasal değerleri olarak ta ifade edilir.

Denetim ise genel olarak, iktisadi faaliyet ve olaylarla ilgili iddiaların, önceden saptanmış ölçütlere uygunluk derecesini araştırmak ve sonuçları ilgi duyanlara bildirmek amacıyla, tarafsızca kanıt toplayan ve bu kanıtları değerleyen sistematik bir süreçtir.¹²³

En geniş anlamı ile vergi denetimini, vergi dairesinin ve vergi mükelleflerinin kanunlarla belirlenmiş ilkeler çerçevesinde hareket edip etmediklerinin belirlenmesi olarak tanımlanabilir. Aşağıda vergi denetimine ilişkin çeşitli açılardan yapılmış olan tanımlara yer verilmiştir.

Vergi denetimi, mali idarenin; hem kendisinin hem de mükelleflerin vergi mevzuatına uyup uymadıklarını tespiti, varsa hataların düzeltilmesine, vergi ziyayı halinde öngörülen cezaların uygulanarak vergi kaçırmanın caydırıcılığına yönelik işlemlerin bütünüdür.¹²⁴

Vergi denetimi, vergi kanunları ile vergiye tabi tutulan mükellef ve işlemlerin tam olarak kavranabilmesine ve vergi idaresi ile mükelleflerin mevcut vergi sisteminde yer

¹²³ Güredin, Denetim ve Güvence Hizmetleri..., a.g.e., s.5.

¹²⁴ Genç Osman Yaraşlı, **Türkiye’de Vergi Reformu**, Maliye Bakanlığı, Ankara, 2005, s.247.

alan ilke ve kurallara uygun davranıp davranmadıklarını belirlemeye yönelik olan ve vergi idaresi tarafından yapılan işlemlerin tümüdür.¹²⁵

Bu tanımlamalara göre vergi denetimi, vergi mükellefleri ile vergi idaresinin vergi yasalarının çizdiği sınırlar içerisinde davranmasını sağlayarak, vergi adaleti içerisinde potansiyel vergi kaynaklarının tamamının vergilendirilmesi, ayrıca uygulamada karşılaşılan sorunların çözümüne yönelik olarak vergi sistemine değişiklik önerebilme işlevlerine sahiptir.¹²⁶

Vergi denetimine mükellef yönünden değil de aynı zamanda örgütsel tarafını da katarak yapılan bir tanımlamaya göre ise; vergi denetimi, vergi yükümlülüklerinin beyanlarının doğruluğunun incelenmesi ve vergi yönetiminin merkez ve taşra örgütünün iç denetime tabi tutulması ile vergi yönetimi personelinin gereğinde soruşturmalarının yapılmasını kapsamaktadır.¹²⁷

Dar anlamda vergi denetimi, mükelleflerin verdiği beyannamelerin incelenerek matrahın ne ölçüde vergi yasalarına uygun olarak belirlendiğinin saptanmasıdır. Bu anlamda, ülkemizde hesap uzmanları kazanç ve muamele vergilerinin beyannamelerini inceleyen dar anlamda vergi denetimi yapmaktadırlar. Geniş anlamda vergi denetimi ise; beyannamenin dayandığı muhasebe kayıtlarının ve belgelerinin ayrıntılı olarak incelenmesi ve bu inceleme sonunda yürürlükte olan tüm mali mevzuata göre bulunan matrahın, beynamedeki matrahla karşılaştırılmasıdır. Bu anlamda vergi denetimini ise, hesap uzmanları, gelir kontrolörleri ve vergi denetmenleri yapmaktadırlar.

Türk Vergi Sisteminde vergi denetimi, V.U.K.'nun birinci kitabının yedinci kısmında yer alan ve aşağıda sayılan, vergi güvenliğini sağlamaya yönelik çeşitli tedbirlerin tümünü kapsayan bir kavram olarak kullanılmaktadır.

- a) Yoklama: Mükellefleri ve mükellefiyetle ilgili maddi olaylar, kayıtları ve mevzuları araştırmak ve tespit etmektir.¹²⁸

¹²⁵ Bekir Sami Oğuztürk ve Ünal Ertuğrul Kutay, “Türkiye’de Vergi Denetiminde Yeni Dönem”, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi yıl:2015 cilt 7, Sayı:13, s.209.

¹²⁶ Maliye Hesap Uzmanları Derneği, **Denetim İlke ve Esasları**, Yıldız Ofset, İstanbul, 2004, s.131.

¹²⁷ Nezih Şeker, **Hukuksal Yapısıyla Vergi İncelemesi**, Beta Yayınları, İstanbul 1994, s.7.

¹²⁸ Vergi Usul Kanunu, Md: 127.

- b) Vergi İncelemeleri: Ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunu araştırmak, tespit etmek ve sağlamaktır.¹²⁹
- c) Arama: İhbar ve yapılan incelemeler dolayısıyla bir mükellefin vergi kaçırdığına delalet eden emareler bulunursa, bu mükellef veya kaçakçılıkla ilgili görülen diğer şahıslar nezdinde ve bunların üzerine aramalar yapılmasıdır.¹³⁰
- d) Bilgi Toplama: Kamu idare ve müesseseleri, mükellefler veya mükelleflerle muamelede bulunan diğer gerçek ve tüzel kişiler, Maliye Bakanlığı'nın vergi incelemesi yapmaya yetkili olanların isteyecekleri bilgileri vermeye mecburdur.¹³¹

Yukarıda verilen vergi denetimine ilişkin tanımların en önemli ortak özelliği, vergi denetimi ile vergi yükümlülüklerinin belirli usul ve esaslara uygun yapılp yapılmadığının araştırılmasına/tespitine yöneliktir. Diğer bir ifade ile yasaların çizdiği çerçevelerin ne kadar içinde kalındığının tespitine yöneliktir.

2.2 Vergi Denetiminin Özellikleri

Vergi denetiminin içermesi gereken ve genel anlamda denetimden ayırt eden birtakım özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikler aşağıda sıralanmıştır:¹³²

a) Hukuki Bir Denetim Olması

Vergilendirmeye ilişkin işlemlerin nasıl olacağı başta anayasa olmak üzere çeşitli kanunlarla düzenlenmiştir. Dolayısıyla kanuna dayanılarak ve yine kanunlarla belirlenmiş usul ve esaslar çerçevesinde yürütölen, mali ve cezai sonuçlar doğuran vergi denetimlerinin en temel özelliği hukuki nitelik taşımasıdır.

b) Tarafsız Olması

Vergi denetimi, kamu görevlileri tarafından yapılmaktadır. Vergi denetimleri bir yandan devletin, diğer yandan mükelleflerin aleyhine yapılan hataların tespitine yönelik yapılır. VUK'un 119 ve 120. Maddelerinde yer alan düzenlemelere

¹²⁹ Vergi Usul Kanunu, Md: 134.

¹³⁰ Vergi Usul Kanunu, Md: 142.

¹³¹ Vergi Usul Kanunu, Md: 148.

¹³² Metin Meriç, **Vergi Denetimi**, İlkem Ofset, İzmir, 2002, s.32-34.

dayanılarak, tespit edilen hatalardan kaynaklanan alınan fazla verginin mükelleflere iadesi yapılabilmektedir.

c) Yaptırımcı Olması

Vergi denetimlerinin, yapılan vergi incelemeleri sonucunda olması gerekenden eksik ödendiği tespit edilen vergilerin, cebir ile cezaları ile birlikte tahsiline imkan sağlayan yaptırımcı niteliği vardır. Örneğin, para cezası, işyeri kapatma, meslekten men ve hapis cezası gibi.

d) Dış Denetim Olma Özelliği

Serbest muhasebeciler, mali müşavirler gibi bağımsız denetim elemanları tarafından 3568 sayılı Kanuna istinaden yapılacak incelemeler vergi incelemelerinin bu yönünü oluşturmaktadır. Vergi denetim elemanları tarafından yapılan vergi denetimleri incelemeye tabi tutulanlar bakımından bir dış denetimdir.

e) Hesap Denetimini de Kapsayan Bir Denetim Olması

İşletmelerin mali tablolarının hukuki ve mali mevzuat çerçevesinde, genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre muhasebe kayıtlarını düzenleyip düzenlemediklerinin belirlenmesine yönelik inceleme ve raporlama işlemi hesap denetimi olarak tanımlanmaktadır.¹³³ Ancak yapılan her hesap denetimi vergi incelemesi olamamakla birlikte, uygulandığı bakımından vergi denetiminin bir hesap denetimi niteliği taşımaktadır.

2.3 Vergi Denetiminin Amaçları

Vergi denetiminden beklenenlerin yerine getirilebilmesi için vergi denetiminin amaçlarının iyi saptanması gerekir. Vergi denetiminin amaçlarını genel olarak iktisadi, sosyal, mali ve hukuki olmak üzere dört grupta incelemek mümkündür.

¹³³Mehmet Emin Merter, **Türkiye’de Vergi Denetimi ve Vergi Denetiminde Etkinliğin Sağlanmasında Toplam Kalite Yönetimi**, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, 2004, s.17.

a) İktisadi Amaç

Vergi denetiminin, kayıt dışı ekonomi ile mücadele etmek, enflasyonist etkileri ortadan kaldırmak gibi iktisadi amaçları bulunmaktadır. Bu iktisadi amaçlara ulaşmak için yapılacak vergi denetimi sayesinde, kayıt dışına çıkacak gelir tespit edilecek ve ortaya çıkabilecek enflasyonist etkiler ortadan kaldırılabilecektir.¹³⁴

İktisadi faaliyetlerin kayıt dışı bırakılması, vergilerin eksik veya hiç ödenmemesine neden olmakta ve böylelikle vergi gelirleri azalmaktadır. Vergi gelirlerinin azalması da devletin mali kaynak ihtiyacının giderek artması sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca vergi kayıp ve kaçakçılığı kamu gelirlerinin azaltılmasına, giderlerin karşılanamamasına neden olmakta ve tüm bunlara bağlı olarak bütçe açıkları, enflasyon, borçlanma, vergi oranlarının arttırılması, yeni vergilerin konulması vb. iktisadi yapıyı dolaylı yoldan olumsuz etkileyecek sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bunların dışında kayıt dışı ekonominin, kaynakların dağılımı üzerinde ve piyasadaki rekabetçi yapıya da etkisi bulunmaktadır. Örneğin; hangi maldan ne kadar üretileceğine karar veren üreticilerin kararını olumsuz etkileyerek tahsis edilecek kaynakların etkinliğini azaltacaktır. Veya kayıt dışı olarak faaliyet gösteren işletmeler daha düşük maliyetlerle daha rekabetçi fiyatlara sahip olacak ve bunun sonunda fiyat kırmalar veya kayıtlı kesimin sektörden dışlanması gibi durumlara yol açabilecektir.

b) Mali Amaç

Devletlerin savunma, adalet, eğitim, sağlık gibi görevlerini yerine getirilmesi, devletleri sürekli artan bir kamu finansmanı ihtiyacı içine sokmaktadır. Bilindiği üzere vergi gelirleri önemi kamu geliridir ve bu gelirin bu kamu ihtiyacını karşılaması beklenir. Devletler bu fonksiyonu yerine getirebilmek için, vergi oranlarının arttırılması, yeni vergiler konulması, vergi tabanı genişletilmesi gibi düzenlemeler uygulayabilmektedir. Bu anlamda, vergi denetimleri sayesinde vergi oranlarında artış yapılmaksızın vergi gelirlerinde artış sağlanabilir. Bu amaçla kayıt dışı iktisadi faaliyetleri kayıt altına alınmasını sağlayacak vergi denetimi, vergi cezalarının ağırlaştırılması, iktisadi faaliyetleri izlemeyi sağlayacak yasal

¹³⁴ Fazıl Tekin ve Ali Çelikkaya, **Vergi Denetimi**, Seçkin Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2007 s.44-45.

düzenlemelerin ve sistemlerin benimsenmesi suretiyle vergi tabanı genişletilebilir.¹³⁵

c) Sosyal Amaç

Vergi denetiminin bir diğer önemli amacı sosyo-iktisadi dengenin adaletli hale getirilmesidir. Ödeme gücü fazla olandan fazla alınması ve bu suretle gelirin yeniden dağılımı düzeni yolu ile düşük gelir sahiplerinin gelirlerinin arttırılarak sosyal adaletin sağlanmasıdır. Vergi kayıp ve kaçakçılığın olduğu takdirde bahsedilen olumlu etkinin gerçekleşme şansı olmayacaktır. Bu nedenle, vergi kaçırmalarına önleyici bir tedbir olarak vergi denetimi, adil bir gelir dağılımının sağlanmasında büyük önem taşımaktadır.

d) Hukuki Amaç

Vergi denetiminin hukuki amacı, vergi kanunlarının uygulanmasını sağlamaktır. Dolayısıyla devlet vergi kanunlarını hiçbir kuşkuya sebebiyet vermeden uygulamalıdır. Bunu mümkün kılmanın etkin yolu vergi denetimini sağlamaktır.¹³⁶ Vergi denetimi sayesinde de devletin saygınlığı ve gücü artacaktır. Ayrıca mükelleflerce bilinerek veya bilinmeyerek neden olunan vergi kayıp ve kaçakları, vergi adaletini bozucu sonuçlar meydana getirdiğinden, bu etkilerin giderilmesi de yine vergi denetimi ile sağlanabilecektir.¹³⁷

2.4 Vergi Denetiminin İşlevleri

Vergi denetimi yukarıda açıklanan amaçlar doğrultusunda bazı işlevleri yerine getirmektedir. Bunlar Araştırma-Bulma, Düzeltici ve Önleme İşlevleridir. Bunlara ek olarak Vergi denetiminin bu işlevlerinin yanı sıra mükelleflerin vergi bilincinin oluşturulmasına yönelik olarak eğitilerek, işlemlerde daha dikkatli ve dürüst bildirimlerde bulunmaya sevk eden eğitim işlevinin olduğuna da çeşitli kaynaklarda yer verilmiştir.

¹³⁵ Hasan Atılğan, **Verginin İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye'deki Durumunun Analizi**, Maliye Bakanlığı, Ankara, 2004, s.238.

¹³⁶ Meriç, **a.g.e.**, s.32-34.

¹³⁷ Ayşe Şaan, **Türkiye'de Vergi Kaçakçılığının Önlenmesinde Vergi Denetiminin Etkinliği**, Yüksek Lisans Tezi, Edirne Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s.42-43.

i. Araştırma-Bulma İşlevi

Araştırma işlevi vergi denetiminin asli işlevidir. Vergi denetiminin bu işlevi, vergi denetimiyle mükelleflerin işlemleri ile bu işlemlerle ilgili defter ve belgelerde yapılan hata ve hilelerin araştırılmasını, ortaya çıkarılmasını, düzeltilmesini, bulunan hatalar için mevzuattaki yaptırımların uygulanmasını ifade etmektedir. Vergi idaresi vergi incelemeleri vasıtasıyla beyanların gereği gibi olup olmadığının kontrolünü sağlayamıyorsa, vergi yasalarına aykırı hareket edip edilmediğinin tespitini yapıp ortaya koyamıyorsa vergi incelemesi fonksiyonu yerine getirilmemiş olur.

ii. Önleme İşlevi

Vergi denetiminin önleyici işlevi, hata ve yanlışlıkların ortaya çıkarılarak çeşitli müeyyidelerin uygulanması yerine, söz konu hata ve hilelere neden olan unsurların tespit edilerek, ortadan kaldırılmasını ve buna bağlı olarak bu davranışların caydırılması ve önlenmesini ifade eder. Buna bağlı olarak denilebilir ki; vergi denetimi sonucu ortaya çıkabilecek bir cezai yaptırımın caydırıcı nitelik taşıması, önleme işlevinin aktif olarak çalışması ile ilgilidir. Bu işlevin caydırıcılığının var olabilmesi için mükellefler incelemeye tabi tutularak kontrol altında olmaları sağlanmalıdır.

iii. Düzeltici İşlevi

Vergi denetimleri esnasında denetim elemanları mükellefleri uyarmak, onlara bilgi vermek ve yardımcı olmak gibi hususları da yerine getirmektedirler. Böylece vergi denetimi ile yapılan hataların düzeltilebilmesi imkanı ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında son yıllarda vergi denetiminin düzeltici fonksiyonu nedeni ile vergi denetimlerin önemi artış göstermektedir.¹³⁸

2.5 Ülkemizde Vergi Denetiminin Örgütsel Yapısı

İşletmelerde vergi denetimi ve vergi denetiminde etkinliğin sağlanması konusu, gerek verginin işlevleri gerekse vergi denetiminin işlevleri bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede işletmelerde hilelerin önlenmesinde vergi denetimi konusunu bir sonraki bölümde ele almadan önce aşağıda vergi denetiminin ülkemizdeki mevcut örgütsel yapısı hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

¹³⁸ Ahmet Mıdık, **Türk Vergi Sisteminde Vergi Denetimi Uygulamaları**, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1995, s.18.

VUK'un "incelemeye yetkili Olanlar" başlıklı 135, maddesine göre, "Vergi incelemesi, hesap uzmanları, hesap uzman yardımcıları, ilin en büyük mal memuru, vergi denetmenleri, vergi denetmen yardımcıları veya vergi dairesi müdürleri tarafından yapılır. Maliye Müfettişleri, Maliye Müfettiş Muavinleri, Gelirler Koordinatörleri, Stajyer Gelirler Koordinatörleri, Gelirler Genel Müdürlüğü'nün merkez ve taşra teşkilatında müdür kadrolarında görev yapanlar her hal ve takdirde vergi inceleme yetkisine haizdir."

Bu maddeye göre vergi incelemesi yapmaya yetkili olan elemanların bir kısmının Maliye Bakanlığı'nın merkez bir kısmının taşra teşkilatına bağlı olarak görev yaptıkları görülmektedir.

Doğrudan bakanlığı bağlı olarak çalışan denetim birimleri; Baş Hesap Uzmanı, Hesap Uzmanı ve Hesap Uzman Yardımcılarından oluşan Hesap uzmanları Kurulu ile Maliye Başmüfettişi, Maliye Müfettişi ve Maliye Müfettiş Yardımcılarından oluşan Maliye Teftiş Kurulu'dur.

Gelirler Genel Müdürlüğü bünyesinde bulunan denetim birimleri ise; Genel Müdürlüğün merkezi denetim elemanları olarak Gelirler Başkontrolörleri, Gelirler Kontrolörleri ve Stajyer Gelirler Kontrolörlerinden oluşan Gelirler Kontrolörleri ile Genel Müdürlüğün mahalli düzeydeki denetim elemanları olarak Vergi Denetmenleri ve Vergi Denetmen Yardımcılarından oluşan Vergi Denetmenleridir.

Aşağıda vergi denetiminin örgütsel yapısı Merkez ve Taşra Teşkilatında Vergi Denetimi olarak iki bölümde incelenmiştir.

a) Merkez Teşkilatında Vergi Denetimi

Maliye Bakanlığı'nın yurt düzeyinde denetim görevini yürüten maliye müfettişleri ve gelirler koordinatörleri dış denetim olarak nitelendirilen vergi incelemesine ilave olarak vergi idaresinin teftişi ve maliye memurlarının soruşturulmasına da yetkili bulunmaktadır. Hesap uzmanları ise sadece vergi inceleme yetkisine sahip olup, iç denetim olarak adlandırılan teftiş ve soruşturma yetkileri bulunmamaktadır.

✓ *Gelirler Kontrolörleri ve Stajyer Gelirler Kontrolörleri*

Türkiye genelinde vergi denetimi yapma, gelir idaresi merkez ve taşra teşkilatının bütün işlemlerini teftiş etme, maliye memurları hakkında soruşturma yapma ve birçok kanun ve kararlarla kendilerine verilen denetim işlerini gerçekleştirme görev ve yetkileri ile donatılmış merkezi denetim birimidir.¹³⁹

Gelir kontrolörleri nitelik ve yetiştirilme tarzları ve taşıdıkları yetkiler bakımından caydırıcı yönü en fazla denetim gücü özelliğini taşıdığı söylenebilir.

✓ *Maliye Teftiş Kurulunda Görevli Maliye Müfettişleri ve Muavinleri*

Maliye Bakanlığı'nın en eski denetim birimlerinden biri olan bu kurul, bakanlığın denetim ve danışma birimleri arasında yer almakta ve VUK'un 135/2 maddesine göre her hal ve takdirde vergi inceleme yetkisine haizdirler.

✓ *Hesap Uzmanları Kurulunda Görevli Hesap Uzmanları ve Hesap Uzman Yardımcıları*

178 sayılı kanun hükmünde kararnamenin 21. Maddesine göre denetim ve danışma birimleri arasında yer alan Hesap uzmanlarının, merkezde bir kurul başkanının yönetiminde, ülke çapında mesleki faaliyetlerin, devamlı ve geçici inceleme yerleri esasına göre düzenlenmiştir. Hesap uzmanları ekip veya tek başlarına çalışabilirler.

a) Taşra Teşkilatında Vergi Denetimi

Taşra teşkilatında vergi denetimine yetkili olanlar; VUK 135. Maddesinde açıklanmış olup, ilin en büyük mal memuru, Vergi Denetmenleri, yardımcıları ve Vergi Dairesi Müdürleridir. Vergi denetiminde her ne kadar bu birimler oluşmakta ise de fiili olarak vergi denetimlerini gerçekleştiren Vergi Denetmenleridir.

✓ *İlin En Büyük Mal Memuru*

Bir ilin en büyük mal memuru defterdarlardır. Yasal olarak inceleme yetkisi olmasına rağmen yoğun iş yükleri ve görevlerinin fazlalığı nedeniyle bu yetkilerini kullanamamaktadırlar.

¹³⁹ Merter, a.g.t., s.72-73.

✓ *Vergi Denetmenleri ve Vergi Denetmen Yardımcıları*

Gelirler Bölge Müdürlükleri bulunan yerlerde bölge müdürüne, diğer illerde defterdara bağlı olarak, vergi denetmenleri bürosu başkanlıklarında görev yapan denetçilerdir. Vergi denetmenleri, bölge müdürlükleri veya illerde görev yapmalarına karşılık yetki bakımından buldukları il veya bölge ile sınırlı değildir. Yani herhangi il veya bölgede vergi incelemesi gerektiren bir durumun varlığında vergi incelemesi yapmaya yetkilidirler.

✓ *Vergi Dairesi Müdürleri*

Vergi Dairesi Müdürlerinin defterdarlar gibi bizzat denetleme yetkisi olmasına rağmen iş yoğunlukları nedeniyle bu görevini kısmi olarak yerine getirebilmektedirler. Örneğin bu yetkisini, fazla zaman almayan beyanname üzerinden tespit edilen matrah farklarına dayanılarak düzenlenen raporlarda kullanarak, durumun merkez veya taşra denetim elemanlarınca incelemesini sağlamak üzere olayı bir üst makama intikal ettirebilir.

3. BÖLÜM: İŞLETMELERDE HİLELERİN ÖNLENMESİNDE VERGİ DENETİMİNİN ROLÜ

Çalışmanın birinci bölümünde hile kavramı ve işletmelerde karşılaşılabilen hile türleri detaylı olarak ele alınmıştır. Çalışmanın son bölümü olan üçüncü bölümünde ise birinci bölümde ele alınan hileler ile mücadele etme süreci ele alınmıştır. Bu kapsamda hileler ile mücadele etme süreci, hilelerin önlenmesi, hilelerin tespit edilmesi ve hilelerin incelenmesi olmak üzere üç başlık altında toplanmıştır. Ayrıca hilelerin önlenmesinde vergi denetiminin etkinliği konusu yine bu bölümün son kısmında irdelenmiştir.

3.1 İşletmelerde Hilelerin Önlenmesi

İşletmelerde hilelerin önlenmesi, öncelikli olarak var olan hilelerin tespit edilmesi ve tekrarını önlemek için caydırıcı politika ve prosedürlerin etkin bir şekilde yerine getirilmesi ile mümkündür. Ancak hilelerin ortaya çıkartılması, hilelerin önlenmesine göre çok daha zor ve maliyetlidir. Bu nedenle işletmelerde, etkin bir iç kontrol yapısı gibi hilelerin gerçekleştirilmesi için fırsatları azaltan sistemlerin oluşturulması, çalışanların hile yapan kişilerin cezalandırılacaklarını bilmeleri gibi caydırıcı politikaların oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Ancak işletmenin üst yöneticileri tarafından bilgi ve kontrol dahilinde gerçekleştirilen hilelerin iç kontrol sisteminin oluşturulması gibi önlemlerle önlenmesi tabi ki mümkün değildir. İç kontrol ve hile denetimi ile daha çok işletmenin orta düzey ve daha alt düzey yönetici ve çalışanları tarafından yapılan veya yapılacak olan hilelerin önlenmesi hedef alınmaktadır. Çalışanlar tarafından yapılan hileler, üst yöneticilerin yapmış oldukları hilelere göre daha düşük miktartlı, daha az zarara yol açan hilelerdir. Ancak çalışanlar tarafından yapılan bazı hileler büyük zararlara da yol açabilmektedir. Diğer yandan yöneticiler tarafından yapılan hileler her zaman vergi kaçırmak amacıyla yapılmayacağı gibi, işletmenin mali durumunu çeşitli sebeplerle daha iyi veya daha kötü göstermek içinde yapılabilmektedir. Bu sebeple üst düzey yöneticiler tarafından mali tablo hileleri gibi hilelerin önlenmesi vergi denetimi ve bağımsız denetim ile mümkündür.

İşletmelerde hilelerin önlenmesi ve caydırılması için yönetim kuruluna, iç denetçilere, bağımsız denetçilere ve sertifikalı hile denetçilerine kılavuz olması amacı ile “Hilelere

Karşı Yönetim Programları ve Kontroller” isimli rapor 2002 yılında Amerikan Sertifikalı Muhasebeciler Enstitüsü (American Institute of Certified Public Accountants-AICPA) tarafından yayınlanmıştır.¹⁴⁰ Rapor, Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği (Association of Certified Fraud Examiners-ACFE) ve İç Denetçiler Enstitüsü’nün (The Institute of Internal Auditors-IIA) de içinde bulunduğu yedi kuruluş tarafından ortaklaşa hazırlanmıştır. Rapora göre, işletmelerin hileleri önlemek ve caydırmak için gerçekleştirebilecekleri üç temel faaliyet açıklamıştır. Bunlar; işletme içerisinde dürüstlük ve ahlaki kültürün oluşturulması, hilelere karşı oluşturulmuş süreç ve kontrollerin değerlendirilmesi ve uygun gözetim süreçlerinin oluşturulmasıdır.

3.1.1 İşletme İçerisinde Dürüstlük ve Ahlaki Kültürün Oluşturulması

İşletmede dürüst ve etik değerlerin oluşturulması, öncelikle ahlaki değerlere sahip kişilerin işe alınmasıyla başlamaktadır. Ancak bu konuda dikkat edilmesi gereken en önemli husus yoğun çevresel baskılara maruz kalan ve işletme içerisinde hile yapma fırsatını yakalayan dürüst kişilerin bile dürüst olmayan davranış içerisine girebilmelerinin mümkün olduğudur. Hangi durumlarda dürüst olmayan davranışlara başvurulacağı kişiden kişiye değişen bir durumdur ki bu değişikliğe neden olan unsurlar çalışmanın hile karosu bölümünde detaylı olarak ele alınmıştır. Ancak yine de hilelin gerçekleştirilmesi ihtimalini en aza indirecek politikaların izlenmesinin başarısında, ahlaki değerlere sahip çalışanların işe alınmasının önemi unutulmamalıdır.

Örneğin kumar düşkünlüğü, ilaç bağımlılığı ve kişisel mali problemleri olan kişiler işletmelerde fırsatları hileye çevirebilirler veya daha önce yasal cezası bulunan kişiler suç işlemeye kısmen meyilli olabildiklerinden işlediği suçun niteliğine göre detaylı olarak değerlendirilerek işe alınmalıdır. Örneğin işe alınacak kişinin trafik kazasında yanlışlıkla bir kişinin ölümüne sebebiyet verme suçunu işlemiş olması ile kişinin daha önce dolandırıcılık suçunu işlemesi birbirinden ayrı durumlardır. 4857 Sayılı İş Kanunu kapsamında, 50 den fazla çalışanı olan işletmelere özürlü veya eski hükümlü çalışma zorunluluğunun olması, bu durumun önemini ve işletmeler için potansiyel hile tehdidini ortaya koymaktadır. Özellikle finans, muhasebe, iç denetim gibi mali açıdan hassas

¹⁴⁰ American Institute of Certified Public Accountants-AICPA, Management Antifraud Programs and Controls, [http://www.sox-expert.com/uploads/files/Management%20Antifraud%20Programs%20and%20Controls%20\(SAS%2099%20Exhibit\).pdf](http://www.sox-expert.com/uploads/files/Management%20Antifraud%20Programs%20and%20Controls%20(SAS%2099%20Exhibit).pdf) (ET:20.04.2017)

bölümler ile müdür, genel müdür gibi yüksek yetki ve otonomiye sahip pozisyonlar ile ilgili işe alım süreçlerinde, adayların geçmişlerinin incelenmesi daha büyük önem kazanmaktadır. İş mülakatlarını yapan kişi veya kişiler tarafından sorulacak soruların odak noktası alınacak pozisyona başvuranın yetkinliği üzerine olmaktadır. Ancak öncelikle adayların iş başvuru formundaki bütün bilgilerin doğruluğunun teyit edilmesi ve tüm başvuranların mümkün olmasa da elemeyen geçen adaylar hakkında nihai karar verilmeden önce geçmişleri detaylı olarak araştırılmalıdır. Diğer yandan, ACFE tarafından 2008 yılında yapılan araştırmaya göre,¹⁴¹ araştırmada incelenen hile vakalarında, hile yapan kişilerin çoğunun daha önce herhangi bir hile olayına karışmadığı tespit edilmiştir. Bu durumda söylenilebilir ki yukarıda açıklanan durumlar hile riskini azaltmakla birlikte, hilelerin gerçekleştirilmesini önlemede tam olarak yeterli değildir.

İşletme içerisinde oluşturulmuş işletme davranış ve ahlak kuralları veya hile farkındalık konulu eğitim programları da hilelerin önlenmesinde etkili bir araçtır. İşletmede belirli aralıklar ile bu eğitimler tekrarlanmalı, işe yeni alınmış kişilerin mevcut çalışmakta olan personelin hatta en alt düzeyden en üst kademedeki yöneticilere kadar tüm personelin pozisyonlarına uygun olarak hazırlanmış eğitim programlarına katılması sağlanmalıdır. Öncelikli olarak işletme yönetimi dürüst olmayan davranışlarda bulunurken, çalışanlarından dürüst olmaları beklenmemelidir. Hile farkındalık eğitimi sırasında personele, işletme içerisinde hangi faaliyetlerin kabul edilebilir, hangilerinin kabul edilemez olduğu, bir işletme personelinin hileli faaliyetleri sonucunda nasıl etkilenebileceği ve herhangi bir hile şüphesi ile karşılaştığında personelin yapması gerekenler hakkında detaylı bilgilendirmeler yapılmalıdır.

Bir diğer öneri ise; Sarbanes Oxley'in 406.bölümünde de yer alan yönetim ve yönetim kurulunun davranış kurallarını düzenlemeleri gerektiğidir. Kurallar, tüm çalışanlar tarafından benimsenebilir olan, işletmenin temel değerlerini kapsayan ve çalışanlara işlerini yerine getirirken kılavuz niteliği taşımalıdır. Kurallar, ahlak, gizlilik, çıkarların çatışması ve hile gibi başlıkları içermeli ve davranış kurallarını ihlal eden personel için uygulanacak olan disiplin cezaları da açık olarak belirtilmelidir. Sonuçta işletmenin

¹⁴¹ Association of Certified Fraud Examiners-ACFE, 2008 Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse, http://www.acfe.com/uploadedFiles/ACFE_Website/Content/documents/2008-rttn.pdf (ET:20.04.2017)

şüphelenilen veya tespit edilen bir hile olayına verdiği tepki, işletmedeki bütün çalışanlara örnek teşkil edecek ve tüm personele caydırıcı sinyaller verecektir. Bu da kurallar çerçevesinde belirtilen cezaların sadece yazılı birkaç satırdan ibaret olmadığını ortaya koyacaktır.

Ayrıca işletme yönetiminin pozitif bir algı oluşturması da hilelerin önlenmesinde etkili bir faktördür. Yani bir çalışanın işletmeye karşı olumlu duygular beslemesi, işletme içerisinde yanlış davranışlara yönelmesine engel olacaktır. Bu durumun aksine personele yapılan yetersiz maaş ödemeleri, personelin iş performansının ödüllendirilmemesi, gerçek dışı bütçe beklentileri, işletme içerisinde eşitsizlik yapılması ve zayıf iletişim uygulamaları¹⁴² işletme içerisinde hilelerin gerçekleştirilmesine zemin hazırlayan durumlar olarak ortaya çıkar. İşletme üst yönetimi, işletme içerisinde bir algı oluştururken bu koşulları da göz önünde bulundurması gerekir.

3.1.2 Hilelere Karşı Oluşturulmuş Süreç ve Kontrollerin Değerlendirilmesi

Çalışanlar işletmede hileli faaliyetleri gerçekleştirmek ve gerçekleştiğinde hileli faaliyeti gizleyebileceği uygun fırsat tespit etmedikleri sürece, hile yapmaya cesaret edememektedir. Bu nedenle işletmeler, işletme içerisindeki hile potansiyellerini belirlemeli, belirlenen bu potansiyellerin azaltılması için önlemler almalı, önleyici ve caydırıcı iç kontrol sistemlerini aktif bir şekilde uygulamalı ve bu kontrol mekanizmalarının gözetimini sağlamalıdır.

İşletmelerde potansiyel hile faktörlerinin değerlendirilmesi ve hilelerin önlenmesi süreçleri ile ilgili nihai sorumluluk işletme üst yönetimindedir. Hile risklerinin ölçülmesi ve belirlenmesi sürecinde işletmenin hileli faaliyetlere karşı savunmasız olduğu alanlar tespit edilerek, bu alanlardaki olası hilelerin mali tablolarda ne derece önemli yanlışlıklara ve/veya kayıplara neden olabileceği hususu değerlendirilmelidir. Bu değerlendirmeler yapılırken tüm örgütsel, endüstriyel, çevresel riskler de göz önünde bulundurulmalıdır.

İşletmelerde hilelere karşı oluşturulmuş süreç ve kontrollerin değerlendirilmesi sürecinde, gerekli olan tüm süreçler ve tüm iç kontrol önlemleri tespit edilmeli ve yüksek hile potansiyeli taşıyan alanlarda uygun iç kontrollerin uygulanmakta olup

¹⁴² Şengür, a.g.t., s.77.

olmadığı ayrıca değerlendirilmelidir. Orta kademedeki çalışanlar için iç kontrol sisteminin önemli derecede önleyici ve caydırıcı etkisi varken, üst yöneticiler yetkilerini kullanarak iç kontrol sistemini yok sayabilmektedir. Bu yüzden özellikle müdür gibi önemli yetkilere sahip kişilere ahlak ve davranış kurallarının önemi sıklıkla vurgulanmalıdır. Üst yönetimin sorumluluğunda olan hileyi, bizzat üst yönetimin yapıyor olması durumunda iç kontrol sistemi ve iç denetim mekanizmaları önemini yitirmekte ve bağımsız denetim vergi denetimi gibi işletme dışı denetim mekanizmaları daha da önem kazanmaktadır. Bu tür hileler genellikle vergilendirilecek matrahı azaltma niyetiyle yapıldığından vergi denetimi açısından daha da önemli olmaktadır.

3.1.3 Uygun Gözetim Süreçlerinin Oluşturulması

İşletmelerde hilelerin etkin bir şekilde önlenmesi için işletme içerisinde oluşturulmuş etkin gözetim fonksiyonları olmalıdır. Gözetim işletme içindeki veya dışındaki kişiler tarafından gerçekleştirilebilir.

Uygun gözetim süreçlerinin oluşturulması, yönetim kurulunun, denetim komitesinin, yönetimin, iç denetçinin, bağımsız denetçinin, vergi denetçisinin ve sertifikalı hile denetçisinin, hilelerin önlenmesi, tespit edilmesi ve incelenmesi konularındaki sorumluluklarını etkin bir şekilde yerine getirmeleri ile sağlanması mümkündür. Üstlenilen bu sorumluluklar aşağıda kısaca açıklanmıştır.¹⁴³

a) Denetim Komitesi ve Yönetim Kurulunun Sorumluluğu

Kurumsal yönetimin önemli unsurlarından bir tanesi olan yönetim kurulu, genel kurulda pay sahiplerinin vermiş olduğu yetkiler doğrultusunda mevzuat, esas sözleşme, şirket içi düzenlemeler ve politikalar çerçevesinde şirketi temsil ve idare ederler. Bir şirketin en üst seviyedeki yönetim organı olan yönetim kurulu, mali tabloların mevcut mevzuat ve Uluslararası Muhasebe Standartları'na uygun olarak hazırlanmasından, sunulmasından ve gerçeğe uygunluğundan doğrudan doğruya sorumludur. Periyodik mali tablolar ve faaliyet raporları kamuya açıklanırken, mali tabloların hazırlanmasından sorumlu yönetim kurulu üyesi tarafından mali tabloların ve dipnotlarının kendileri tarafından incelendiği, mali tabloların ve dipnotların önemli konularda gerçeğe aykırı bir açıklama veya eksiklik içermediği ve mali tabloların işletmenin mali durumu ve faaliyet sonuçları

¹⁴³ Şengür, a.g.t., s.79.

hakkındaki durumu doğru biçimde yansıttığı konusunda yazılı beyanı kamuya sunmaktadırlar.¹⁴⁴

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından yayınlanan Kurumsal Yönetim İlkeleri'ne göre icrada görevli olmayan yönetim kurulu üyeleri içerisinde, görevlerini hiçbir etki altında kalmaksızın yapabilme niteliğine sahip bağımsız üyelerin bulunması gerekmektedir.¹⁴⁵ Buna göre bağımsız üye sayısı, ikiden az olmamak üzere yönetim kurulunun en az üçte birini oluşturmalıdır. Yönetim kurulu içerisinde bağımsız üye sayısının artırılması yönetim kurulunun işletme yönetiminden bağımsızlığını arttırarak, gizli anlaşmaların ve çıkar çatışmalarının önlenmesini sağlar.

Denetim komitesi, yönetim kuruluna işletmenin mali raporlama süreçleri ve kontrol sistemlerinin gözetim sorumluluğunu yerine getirmesinde yardımcı olmaktadır. Denetim komitesi, mali raporlama sürecini izleyerek gerçeğe uygun mali raporların üretilmesine olanak sağlamakta, muhtemel hata ve hilelere, yönetim başarısızlıklarına engel olmak suretiyle ortakların çıkarlarını korumakta, bağımsız denetim ve iç denetim çalışmalarını gözlemlemektedir. Denetim komitesinin iç denetçi ve bağımsız denetçilerle sürekli iletişim halinde olması, denetim komitesinin işletmedeki iç kontrol sistemlerinin etkinliğini ve potansiyel hileli mali raporlama faaliyetlerini değerlendirmesinde yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda denetim komitesi toplantı sayısının fazla olması komitenin etkinliğini arttırmaktadır. Kurumsal Yönetim İlkeleri'nde de denetim komitesinin en az üç ayda bir toplanmasının öngörülmesi de bu durumu destekler bir niteliktedir.

b) Yönetimin Sorumluluğu

İşletme yönetimi, tüm işletme çalışanlarının faaliyetlerinin gözetiminden sorumludur. Ancak daha öncede belirtildiği gibi yöneticiler de hileli faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde veya gizlenmesinde rol alabilir. Sarbanes Oxley'in 302. bölümünde halka açık şirketlerin icra başkanlarının (CEO) ve mali işler başkanlarının (CFO) mali tabloların Uluslararası Mali Raporlama Standartları'na uygun olarak hazırlandıkları ve işletme içerisinde etkin iç kontrol sisteminin uygulanmakta olduğu

¹⁴⁴ Sermaye Piyasası Kurulu, **Kurumsal Yönetim İlkelerinin Belirlenmesine ve Uygulanmasına İlişkin Tebliğ**, <http://www.spk.gov.tr/displayfile.aspx?action=displayfile&pageid=66&fn=66.pdf>, (ET:13.04.2017).

¹⁴⁵ a.g.e.

konusunda yazılı bir doğrulama mektubu vermeleri zorunluluk haline gelmiştir. Ancak daha öncede belirtildiği gibi hilelerin bizzat hile ve hilelerin önlenmesinden birinci derece de sorumlu olan yönetim kademesi tarafından yapılıyor olması durumuyla da karşılaşılabilmesi mümkündür.

c) İç Denetçinin Sorumluluğu

İç denetçiler, işletmenin örgüt şeması içinde uygun pozisyonda bulunan, işletme çevresini ve işletmedeki mevcut iç kontrol sistemini en yakından bilen kişiler olarak, hilelerin önlenmesinde ve tespit edilmesinde etkili bir rol oynamaktadır.

Uluslararası İç Denetim Standartları'nda suistimal “kasti aldatma boyutu olan bir dizi usulsüzlük ve yasa dışı eylem” olarak tanımlanmıştır.¹⁴⁶ Standartlarda suistimal kurumun yararına tasarlanan suistimal ve kurumun zararına gerçekleştirilen suistimal olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Yasa dışı ödeme ve bağış yapılması, kurumun mali tablosunu daha iyi göstermek amacıyla önemli bilgilerin kasten yanlış beyan edilmesi kurum yararına gerçekleşen suistimallere örnek olarak verilirken, para veya malların zimmete geçirilmesi kurumun zararına gerçekleştirilen suistimal olarak açıklanmıştır. Standartlarda iç denetçilerin suistimal belirtilerini tespit edebilecek yeterli bilgiye sahip olmaları gerektiği, fakat esas görev ve sorumluluğu suistimalleri tespit etmek ve soruşturmak olan bir kişinin uzmanlığına sahip olmalarının beklenemeyeceği de belirtilmiştir.¹⁴⁷

Azami özen ve dikkat gösterilerek yerine getirilmiş olsa bile tek başına iç denetim suistimalin tespitini garanti etmemektedir. İç denetimin hedefi kurumun üyelerine faaliyetlerle ilgili analiz, değerlendirme, tavsiye ve danışmanlık hizmeti vererek onlara kendi görev ve sorumluluklarını etkin bir şekilde yerine getirmeleri konusunda yardımcı olmaktır.¹⁴⁸ Etkin bir iç kontrol sistemi suistimallerin önlenmesinde oldukça etkilidir. Söz konusu kontrol tedbirlerini almak ve uygulamak yani etkin bir iç kontrol sistemi

¹⁴⁶ Türkiye İç Denetim Enstitüsü (TİDE) ve Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü (The Institute of Internal Auditors-IIA), **Uluslararası İç Denetim Standartları Mesleki Uygulama Çerçevesi (2007'deki Değişikliklerle)**, Uygulama Önerisi 1210.A2-1: Suiistimal Riskinin Değerlendirilmesi, Önlenmesi ve Tespitinde Denetçinin Sorumlulukları, 2008, s.103.

¹⁴⁷ **a.g.e.**, Uygulama Önerisi 1210.A2-1: Suiistimal Riskinin Değerlendirilmesi, Önlenmesi ve Tespitinde Denetçinin Sorumlulukları, s.103.

¹⁴⁸ **a.g.e.**, Uygulama Önerisi 1210.A2-2 Suiistimalin Soruşturulması, Raporlanması, Çözümüne Kavuşturulması ve İletişim ile İlgili Denetçinin Sorumlulukları, s.115.

kurmak yönetimin sorumluluğundadır. İç denetçiler, iç kontrol sisteminin yeterliliğini ve etkinliğini inceleyip değerlendirerek, suistimalin önlenmesine yardımcı olmaktan sorumludur.¹⁴⁹ Yönetimin yaptığı makul kontrollerle birlikte, iç denetçilerin yaptığı testler mevcut suistimal belirtilerinin tespit edilmesi ve ayrıntılı ek araştırmaların yapılması olasılığını arttırmaktadır.¹⁵⁰

İç denetçi herhangi bir usulsüzlükten ya da yasa dışı hareketten şüphelendiği zaman, bu şüphesini kurum içinde uygun kişi ve birimlere bildirmelidir. İç denetçiler suistimalin kurum içinde ulaşılmış olabileceği düzeyi ve suç ortaklığı düzeyini belirlemeli ve değerlendirmelidir. Bu, iç denetçilerin bu suistimale katılmış olabilecek kişilere bilgi vermesini ya da onlardan yanıltıcı bilgiler almasını önlemek açısından önemlidir. İç denetim yöneticisi, önemli suistimalleri üst yönetime, denetim komitesine ve yönetim kuruluna derhal bildirmekle sorumludur. Suistimal soruşturma safhası bittiğinde yazılı bir rapor düzenlenmeli ve bir nüshası hukuk danışmanına sunulmalıdır. Bu rapor, iç denetçinin tespit, sonuç ve tavsiyeleri ile suistimallerin azaltılması için alınması gereken düzeltici tedbirleri içermelidir.¹⁵¹ Ancak yine burada belirtmek gerekir ki, iç denetçi işleme yönetime hizmet vermektedir. Bu nedenle iç denetçinin yapmış olduğu hile tespiti işletme yönetimi tarafından yapılıyor ise iç denetim, hilenin önlenmesinde önemini yitirmektedir.

d) Sertifikalı Hile Denetçisinin Sorumluluğu

Sertifikalı hile denetçileri, hile konusunda derin bilgi ve deneyimleri ile hile risklerinin değerlendirilmesi ve azaltılması, hilelerin önlenmesi ve ortaya çıkartılması konularında yönetim kurulunun ve denetim komitesinin gözetim sorumluluğunu yerine getirmesinde yardımcı olmaktadır. Sertifikalı hile denetçileri, bireysel olarak çalışmalarını sürdürebilecekleri gibi, iç denetim veya bağımsız denetim ekibi ile birlikte de çalışabilmektedir.

¹⁴⁹ **a.g.e.**, Uygulama Önerisi 1210.A2-1: Suiistimal Riskinin Değerlendirilmesi, Önlenmesi ve Tespitinde Denetçinin Sorumlulukları, s.113.

¹⁵⁰ **a.g.e.**, Uygulama Önerisi 1210.A2-2 Suiistimalin Soruşturulması, Raporlanması, Çözümüne Kavuşturulması ve İletişim ile İlgili Denetçinin Sorumlulukları, s.118.

¹⁵¹ **a.g.e.**, Uygulama Önerisi 1210.A2-1: Suiistimal Riskinin Değerlendirilmesi, Önlenmesi ve Tespitinde Denetçinin Sorumlulukları, s.113.

e) Bağımsız Denetimin Sorumluluğu

İşletmelerin sunduğu mali tabloların güvenilirliğinin, kaliteli bir bağımsız denetimle onaylanması, kamuoyunun tam ve doğru bilgilerle aydınlatılması, sermaye piyasalarının başarısı için son derece önemlidir.¹⁵² Bağımsız denetçiden sadece bağımsız denetim beklenmemektedir. Ondan işletmenin iç kontrol sistemini incelemesini, hata ve hilelerin araştırılması ve raporlanması, yönetsel ve vergi danışmanlığı gibi fonksiyonların üstlenmesi beklenmektedir.¹⁵³

Bağımsız denetçilerin mali raporlama hileleri ile ilgili sorumluluğu Ekim 2002’de Amerikan Sertifikalı Muhasebeciler Enstitüsü (AICPA)’nın Denetim Standartları Kurulu, tarafından yürürlüğe koyulan SAS No. 99: Mali Tablo Denetiminde Hilelerin Göz Önünde Bulundurulması Standardı’nda belirlenmiştir.

SAS No. 99’deki denetim yaklaşımı, denetim planlama faaliyetlerini, hile risklerinin belirlenmesini, bu hile risklerine cevap veren denetim yaklaşımlarının belirlenmesini, denetim kanıtlarının değerlendirilmesini, olası hileler için üst yönetim ile iletişime geçilmesini ve hile ile ilgili tüm dokümantasyonun sağlanmasını içermektedir.¹⁵⁴ Bu bağlamda denetçiler, mali tablolarda hileden kaynaklanabilecek önemli yanlışlıkların olabileceği konusunda mesleki şüphecilik ile yaklaşmalıdır. Denetçi, üst yönetimle ve işletmede çalışan diğer kişiler ile görüşmeler yaparak ve analitik denetim prosedürleri kullanarak hile riskleri ile ilgili bilgiler toplamalı, işletmenin hile risklerini ortaya çıkartmak için oluşturulmuş programları ve kontrolleri değerlendirmelidir. Denetçinin hileden kaynaklanan yanlışlığı değerlendirme sonucuna göre, gerçekleştirilen denetim prosedürlerinin kapsam ve zamanını değiştirmelidir.

Önemli hata ve hilelerde, yasa dışı uygulamalarda veya yetersiz finansal açıklamalar durumunda, bağımsız denetçiler bu tür yanlışlıkları düzeltilmesini yönetimden istemektedir. Yönetimin bu konudaki tutumu denetçinin görüşünü etkileyecek olup, buna bağlı olarak, denetim prosedürlerini engellemesi, denetim raporuna itiraz vb.

¹⁵² Şaban Uzay, “Yolsuzlukların Ortaya Çıkartılması ve Önlenmesinde Denetçilerin Sorumluluğu”, V. Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu Bildirileri, Antalya, 2001, s.250.

¹⁵³ Semra Öncü, Berna Taner, Fehmi Karasioğlu, Hakan Aracı, “Bağımsız Denetçilerin Yetki ve Sorumlulukları”, III. Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu, s.169.

¹⁵⁴ John M. Fleming ve Richard E. Wortmann, “SAS 99: Lessons Learned From a Year Focusing on Fraud,” Pennsylvania CPA Journal, Spring 2005, s.26.

durumlarda gerekirse bağımsız denetçi denetimden çekilebilmektedir. Bütün bunlar mesleki sorumluluğunun gereğidir.¹⁵⁵

Hilelerin önlenmesinde uygun denetim ve süreçlerin oluşturulmasından sorumlu olan diğer sorumlulara göre bağımsız denetim, bağlı oldukları standartlar ve sorumluluklar kapsamında, işletmeden bağımsız olarak hileler ile ilgili gerçek durumu ortaya koyabilen bir denetim niteliği de taşımaktadır.

f) Vergi Denetiminin Sorumluluğu

Günümüzde vergi denetimi süreci, vergi beyannameleri ve ekleri üzerinde ve/veya harici bilgilere dayanılarak yapılan risk analizi sonuçlarına göre veya belirli vergi konularına yönelik olarak düzenlenen görüş ve önerme raporlarına dayanılarak ya da yapılan bir ihbar ile başlamaktadır.¹⁵⁶ Örneğin; devamlı devir KDV verilmesi ve zarar beyan edilmesi, faaliyeti ile orantısız iade talepleri, mali tabloların tutarsızlıklar içermesi, giderlerin yüksekliği gibi hile belirtileri üzerine başlayan vergi denetiminde mükellefin defter, kayıt ve beyanları üzerinden ödenmesi gereken vergilerin doğruluğu ve defter, kayıt ve belgelerin mevzuatın öngördüğü şekilde kayıt altına alınıp alınmadığı denetlenmesi ve dolayısıyla hilenin gerçekte var olup olmadığının tespit edilmesi gerekmektedir.

3.2 İşletmelerde Hilelerin Tespit Edilmesi

İşletmelerde var olan hilelerin tespit edilmesi, hilelerin önlenmesinden çok daha büyük bir öneme sahiptir. Hilelerin tespit edilmesi, hile potansiyellerinin yüksek olduğu ve ayrıntılı inceleme yapılması gereken alanların tespit edilmesi ile başlar. Hile yapan kişiler zaman içerisinde yaptıkları hilenin ortaya çıkmadığına güvenerek daha geniş çaplı ve daha yüksek tutarlı hileler yapmaya başlayabilmektedirler. Bu nedenle hilelerin önlenmesi ile ilgili etkin önleyici prosedürler oluşturularak hilelerin erken tespit edilmesi çok önemlidir.

¹⁵⁵ Şaban Uzay, **a.g.m.**, s.240.

¹⁵⁶ Gelir İdaresi Başkanlığı, <http://www.gib.gov.tr/node/88656> (ET: 21.04.2017).

Hilelerin tespit edilmesinde kullanılan yöntemler ile ilgili olarak çeşitli kaynaklarda farklı sınıflandırmalar yapılmaktadır. Bu çalışmada Albrecht¹⁵⁷'in reaktif yaklaşımı ve proaktif yaklaşımı ele alınacaktır.

3.2.1 Hilelerin Tespit Edilmesinde Reaktif (Düzeltilici) Yaklaşımlar

Reaktif yaklaşım ile hilelerin tespit edilmesi, işletmede gerçekleştirilmiş bir hile ile ilgili ihbar alınması gibi önemli belirtilerin tespit edilmesi ile başlar. Bu yaklaşıma reaktif denilmesinin nedeni, denetçinin incelemeye başlamak için önemli bir hile belirtisinin ortaya çıkmasını beklemesidir. Bu yaklaşımda denetçi bir belirti sonucunda işletmede hile gerçekleştirildiği konusunda önemli derecede şüphe duymaktadır ve bu alanda incelemelerini genişleterek bu belirtinin hile nedeni ile mi kaynaklandığını yoksa başka etkenler nedeni ile mi ortaya çıktığını araştırmaya başlamaktadır.

Vergi denetimi de reaktif yaklaşımlarla tespit edilen hileler üzerine yapılmaktadır. Örneğin vergi beyannameleri ve ekleri üzerinde ve/veya harici bilgilere dayanılarak yapılan risk analizi sonuçlarına göre veya belirli vergi konularına yönelik olarak düzenlenen görüş ve önerme raporlarına dayanılarak ya da yapılan bir ihbar işletmelerde hile ile ilgili vergi denetimi sürecini başlatabilmektedir.

Bu yaklaşıma göre; hileler tesadüfen tespit edilebilir veya hile yapıldığına dair belirtiler izinden gidilerek hileler tespit edilebilir.

3.2.1.1 Hilelerin Tesadüfen Tespit Edilmesi

Hilelerin tesadüfen tespit edilmesi, bir hile gerçekleştirildikten sonra hilenin tamamen şans veya tesadüf ile ortaya çıkarılmasıdır. Burada hile belirtilerinin fark edilmesi denetçilerin deneyimlerine veya çalışmalarına bağlı olmadan tamamen şans ve tesadüf faktörüne bağlıdır. Bu konuya, hile yapan kişinin masasında veya işyerinin ortak kullanım alanında unuttuğu bir doküman veya hile yapanın gizli anlaşma yaptığı ortağına atacağı elektronik postayı yanlışlıkla başka bir kişiye göndermesi hilenin tesadüfen tespit edilmesine örnek olarak verilebilir.

¹⁵⁷ Conan C. Albrecht ve Chad O. Albrecht, “Data-Driven Fraud Detection Using Detectlets,” Journal of Forensic & Investigative Accounting, Vol.1, Issue 1, http://web.nacva.com/JFIA/Issues/JFIA-2009-1_5.pdf, (ET: 24.04.2017), s.165.

3.2.1.2 Hile Belirtilerinin Tespit Edilmesi

Hileler gizli olarak gerçekleştirilir ve diğer kişiler tarafından gözlemlenebilmesi ve dolayısıyla somut ve net kanıtlar elde edilmesi çok güçtür. Hile eyleminde genellikle sadece hilelerin gerçekleştirildiğine dair şüpheli belirtiler bulunmaktadır. Bunlara belirti, gösterge, semptom veya kırmızı bayraklar(red flag) da denilir.

Hileler için tespit edilen göstergeler sadece hilenin olabileceği konusunda bir olasılıktır, hilenin mevcut olduğuna dair kesin bir kanıt değildir. Bu nedenle yöneticiler, denetçiler ve çalışanlar tarafından bu göstergelerin tespit edilmesi durumunda, bunların hileden mi yoksa başka etkenlerden mi kaynaklandığı araştırılmalıdır.

Hile ile ilgili belirtiler; muhasebe sistemi ile ilgili belirtiler, analitik belirtiler, iç kontrol zayıflıkları, ihbar ve şikayetler, davranış bozuklukları ve çalışanların yaşam biçiminde önemli değişiklikler olmak üzere altı gruba ayrılmaktadır.

a) Muhasebe Sistemi İle İlgili Belirtiler

Hile yapan kişiler, hileyi gizleyebilmek için genellikle muhasebe sisteminde hileli işlemler yapmakta veya muhasebe sistemine destek olan belgelerde tahrifat yapmaktadır. Bu nedenle muhasebe sistemi ile ilgili belirtiler, muhasebe sistemine kaynak belgeler ile ilgili belirtiler ve muhasebe kayıt ortamı ile ilgili belirtiler olarak sınıflandırılabilir.

Muhasebe sistemine kaynak belgeler ile ilgili belirtiler; satış faturası, satın alma sipariş fişi, teslim alma raporu gibi destekleyici belgelerin eksik olması veya tahrif edilmiş olması, bir belgenin bir kereden fazla kullanılarak çift muhasebe kaydı yapılması, gerçek doküman yerine fotokopi belge kullanılması veya satış faturası gibi sıra numarası izlenmesi gereken belgelerde sıra numarası bulunmaması gibi durumlar muhasebe sistemine kaynak olan belgeler ile ilgili olarak ortaya çıkan hile belirtilerine örnek olarak verilebilir.

Muhasebe kayıt ortamı ile ilgili belirtiler; genellikle destekleyici belgesi bulunmayan muhasebe kayıtları, alacaklar, ticari borçlar, hasılat ve giderler ile ilgili açıklanamayan ayarlama kayıtları, yetkili kişiler dışındaki çalışanlar tarafından yapılan muhasebe kayıtları ve muhasebe dönemi sonuna doğru yapılan çok karışık ya da anlamlı olmayan

muhasebe kayıtlarını içermektedir. Muhasebe sistemi ile ilgili belirtiler konusuna örnek teşkil edilebilecek hileler, bu çalışmanın hile türleri başlığı altında detaylı olarak ele alınmış ve açıklanmıştır.

b) Analitik Belirtiler

Analitik belirtiler, çeşitli mali ve mali olmayan veriler arasındaki ilişkilerin denetçinin beklentisinden önemli ölçüde farklı olmasıdır. Açıklanamayan stok noksanları ve ayarlamaları, artan hurda ve artıklar, aşırı derecede fazla satın alma işlemleri, makul bir tutarın üzerinde satın alma işlemleri, nakit noksanı, makul olmayan giderler, hesap bakiyelerinde ve rasyolarda aşırı derecede artma ve azalmalar analitik belirtilere örnek olarak verilebilir.

Mali tablo kalemleri arasındaki ilişkilerde rastlanabilecek analitik belirtilerden bazıları, hasılat tutarı artarken nakit girişlerinin azalması, stoklar hesabı bakiyesi artarken ticari borçlar hesabı bakiyesinin azalması, kapasite ve hacim artarken birim maliyetin artması, kapasite ve hacim artarken hurda ve artık miktarının azalması ve stok miktarının artarken depolama maliyetlerinin azalmasıdır.

c) İç Kontrol ile İlgili Zayıflıklar

Hilelerin önlenmesinde en güçlü araçlardan bir tanesi işletme içerisinde oluşturulmuş etkin iç kontrol sistemidir. İç kontrol sistemi etkin değil ise veya işletme yönetimi yetkilerini kullanarak iç kontrol sistemini yok saymakta ise işletmenin hile riski yüksektir. İç kontrol sistemi ile ilgili hile belirtileri genel olarak şunlardır; görevlerin ayrılığı ilkesine uyulmaması, fiziksel koruma sistemlerinin bulunmaması veya yetersiz olması, bağımsız kontrollerin bulunmaması, uygun yetkilendirmenin bulunmaması ve uygun kayıt ortamının ve belge sisteminin bulunmamasıdır.

d) İhbar ve Şikayetler

İşletmede çalışan tarafından yapılan bir hile, bu kişinin iş arkadaşları tarafından şüphelenilebilir veya fark edilebilir. Çalışanın hile yaptığı konusunda şüphelenen kişiler çoğunlukla aynı işletmede çalışan iş arkadaşlarıdır. Ancak iş arkadaşları dışında, satıcılar veya müşteriler gibi yakın iş ilişkisi içerisinde bulunan kişiler de hile yapan kişiler konusunda çeşitli şüpheler duyabilir veya önemli bilgilere sahip olabilirler.

Varlıkların kötüye kullanılması sırasında hile yapan kişinin iş arkadaşları bilerek veya bilmeyerek hırsızlığı fiilen gözlemlemiş olabilirler. İşletmede özellikle uzun süredir çalışan kişiler işletme içerisindeki prosedürleri, iş ve belge akış düzenini yakından bilirler ve iş süreçlerinde meydana gelen değişiklikleri veya aksaklıkları kolaylıkla fark edebilirler. Ayrıca, uzun süre birlikte çalışan kişiler, birbirlerinin davranış özelliklerini ve yaşam alışkanlıklarını da öğrenmektedir. Hile ile elde edilen maddi kazancın, zaman içerisinde kişi üzerinde yarattığı önemli davranış değişikliklerini veya yaşam alışkanlığındaki farklılıklarını yine en yakından gözlemleyecek kişiler hile yapan kişinin iş arkadaşlarıdır. Ancak ihbar ve şikayetler hilelerin kanıtı olarak değil belirtileri olarak dikkate alınmalı, bu ihbarların doğru olup olmadığı konusunda ayrıntılı incelemeler yapılmalıdır.

e) Davranış Bozuklukları

Hile yapan kişiler korku ve suçluluk duygusuna kapılabilirler. Bu duygular kişilerde genellikle büyük strese neden olur. Kendisini yoğun stres ve korku altında hisseden kişi bu stresle başa çıkabilmek için olağan olmayan davranışlarda bulunabilir. Örneğin, normalde sinirli olmayan bir kişi, günlük önemsiz olaylara bile büyük tepkiler gösterebilir, çalışma arkadaşları ile ilişkilerinde gergin davranışlarda bulunabilir, olaylar karşısında hoşgörüsüz davranışlar sergileyebilir. Bazı kişiler ise yoğun streslerini aşırı derecede alkol veya tütün tüketmekle bastırmaya çalışabilir. Önemli ölçüde suçluluk ve korku duygusu duyan kişiler, her an tedirgin ve ürkek olabilirler. Bazı kişilerde ise, bu yoğun stres ve korku uykusuzluk problemi yaratabilir. Bütün bu önemli davranış bozuklukları yapılan bir hile sonrasında hissedilen kötü duyguların göstergesi olabilir.

f) Çalışanların Yaşam Biçimindeki Önemli Değişiklikler

Hile yapan kişilerin yaşam standartlarında önemli değişiklikler gözlenebilmektedir. Normalde orta seviyede yaşam standardına sahip olan bir kişinin, aşırı lüks bir araba alması veya sürekli olarak çok pahalı seyahatlere katılması yaşam standardındaki değişikliklere örnek olarak verilebilir. Alınan maaş ve ikramiyelerin çok üzerinde para harcanması ve bu paranın miras gibi açıklanabilir bir kaynağının olmaması hilelerin önemli bir belirtisi olarak kabul edilir.

3.2.2 Hilelerin Tespit Edilmesinde Proaktif (Önleyici) Yaklaşımlar

Proaktif yaklaşımda; denetçi hile belirtilerinin meydana çıkmasını beklemeden, işletmede ve işletmenin içinde bulunduğu sektörde olabilecek hileleri belirler. Denetçi, hilelerin olası belirtilerini de tespit ettikten sonra bu belirtilerin işletmede olup olmadığını araştırır. Reaktif yaklaşımın aksine, proaktif yaklaşım hile belirtisinin veya göstergesinin ortaya çıkmasını beklemediği için, hileler çok daha erken tespit edilmekte ve hile nedeni ile meydana çıkabilecek maddi kaybın tutarı önemli ölçüde azaltılabilir.

Hilelerin tespit edilmesinde proaktif yaklaşım sürecinin altı temel aşaması bulunmaktadır. Bu aşamalar;¹⁵⁸ işletme faaliyetleri hakkında bilgi toplanması, işletmede meydana gelebilecek hilelerin tespit edilmesi, her bir hile çeşidi için olası belirtilerin tespit edilmesi, hile belirtileri ile ilgili bilgi toplamak için teknolojinin kullanılması, sonuçların analiz edilmesi ve hile belirtilerinin incelenmesidir.

İşletme faaliyetleri hakkında bilgi toplanması: Proaktif denetim yaklaşımı denetlenecek olan işletme veya birim hakkında bilgi toplanılması ile başlar. Denetçinin, işletmede meydana gelme ihtimali olan hileleri belirleyebilmesi için işletmeyi ve içinde bulunduğu endüstriyi yakından tanıması gerekmektedir. Denetçi işletmeyi ve işletme tarafından yürütülen faaliyetleri tanımak için işletmeyi dolaşıp gözlemleyebilir, çalışanlar ile görüşmeler yapıp bilgi alabilir, süreçler ile ilgili oluşturulmuş politika ve prosedürleri inceleyebilir.

İşletmede meydana gelebilecek hilelerin tespit edilmesi: Denetçi işletme hakkında yeterli bilgi topladıktan sonra, işletmede meydana gelmesi muhtemel olan hileleri belirlemelidir. Denetçi, denetim ekibindeki diğer kişiler ile beyin fırtınası yaparak işletmede meydana gelebilecek hileleri belirlemeli ve bu hilelerin ne gibi göstergelerinin olabileceğine karar vermelidir. Bu aşamada denetçinin işletmeyi fonksiyonlarına veya faaliyet döngülerine ayırması çalışmayı daha etkin hale getirecektir. Örneğin denetçi, satın alma fonksiyonu veya döngüsüne yoğunlaşmak isteyebilir.

Her bir hile çeşidi için olası hile belirtilerinin tespit edilmesi: Hileler ile ilgili belirtiler, muhasebe sistemi ile ilgili belirtiler, analitik belirtiler, iç kontrol zayıflıkları, ihbar ve

¹⁵⁸ Albrecht v.d., a.g.m., s.164.

şikayetler, davranış bozuklukları ve çalışanların yaşam biçimi ile ilgili belirtiler olmak üzere altı gruba ayrıldığı bu çalışmanın reaktif belirtiler başlığı altında detaylı olarak ele alınmıştır. Denetçi, proaktif yaklaşımında hilelerin tespit edilmesi aşamasında, yukarıda sayılan altı belirtiden hangilerinin işletmede olduğu veya olabileceğini tespit etmektedir. Bunu yaparken denetçi, her bir olası hile çeşidini belirli semptomlar ile görsel olarak ilişkilendirmek için matris, ağaç diyagramı veya beyin fırtınası haritası oluşturabilir.

Hile belirtileri ile ilgili bilgi toplamak için teknolojinin kullanılması: İşletmede gerçekleştirilmesi muhtemel her bir hile ile ilgili, hile belirtileri tanımlandıktan sonra işletmenin veri tabanından ve diğer kaynaklardan gerekli veriler alınmalıdır. İşletmenin veri tabanından bilgilerin alınmasında denetçiler, ACL veya IDEA gibi denetim çalışmaları için özel geliştirilmiş veri analiz yazılımları kullanabilmektedirler. İşletme verilerini elde eden denetçi, verilerde hile ilgili herhangi bir gösterge olup olmadığını incelemelidir.

Sonuçların analiz edilmesi: Yapılan analiz sonucunda hile belirtisi olan yani hile riski yüksek olan işlem ve kayıtlar tespit edilmelidir. Denetçi bunların hilelerin kesin bir kanıtı olmadığını, sadece olası bir hilenin göstergesi olabileceğini unutmamalıdır.

Hile belirtilerinin incelenmesi: Denetçi tespit ettiği bu şüpheli işlem veya kayıtlar ile ilgili olarak yetkili kişiler ile görüşme yapıp, gerekli belgeleri inceledikten sonra makul bir açıklaması bulunamayan göstergeler için daha ayrıntılı bir inceleme başlatmalıdır.

İzleme: Şüphelenilen hile belirtileri yakından izlenmelidir. Denetçinin esas amacı hilelerin tespit edilmesi olmakla birlikte, bu belirtiler denetçiye bazı iç kontrol zayıflıklarını, eksik belge ve dokümanları, hataları veya doküman haline getirilmemiş prosedürleri belirlemesine de yardımcı olmaktadır.

Hilelerin tespit edilmesinde otomatik prosedürler geliştirilmesi: Özellikle tüm faaliyetlerinde bilgisayar desteği kullanan işletmelerde, genel kontrol ve denetim prosedürleri bilgisayarlar aracılığı ile otomatikleştirilerek işletmenin bilgi sistemlerine entegre edilebilir. Ayrıca, erken uyarı sistemi olarak önemli belirtileri, hataları ve aksaklıkları tespit eden bilgisayar yazılımlarının denetçilere uyarı göndermesi de programlanabilmektedir.

Proaktif yaklaşımlar; geleneksel teknikler, bilgisayar destekli denetim teknikleri ve karar destek sistemleri olmak üzere üç genel başlık altında toplanmıştır.

3.2.2.1 Geleneksel Teknikler

Geleneksel teknikler; örnekleme ve mali tablo analizi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu tekniklerin uygulanmasında bilgisayar kullanılabileceği gibi, denetçi bu uygulamaları manuel olarak da yapabilmektedir.

a) Örnekleme

Orta büyüklükteki bir işletmede bile, ücret çekleri ve satış faturaları gibi destekleyici belgelerin sayısı on binlerle ifade edilir. Denetçilerin bu belgeleri ve muhasebe kayıtlarını aralıksız olarak tek tek incelemesi denetimin maliyetini çok yükseltir. Bu nedenle denetçi örnekleme yöntemine başvurur.¹⁵⁹ Örnekleme ile birimlerin hepsinin gözlenmesi mümkün olmayan anakütlelerin istatistik ölçülerinin tahmini yapılabilmekte veya anakütlelerin bu ölçüleri hakkındaki iddiaların geçerliliği araştırılabilmektedir.¹⁶⁰

Denetçi örneklerin seçilmesinde iradi seçim veya tesadüfi seçim yollarına başvurabilir. Tesadüfi örnekleme yöntemleri başlıca üç grup altında toplanabilir:¹⁶¹

Tahmin Örnekleme: Numuneler analize tabi tutularak, örnekleme sonucundan ana kütle hakkında bir tahmine ulaşılr. Bu yöntem örnekleme olarak; örneklerde bulunan hatalı birimlerin payından hareketle ana kütle içindeki hatalı birimlerin payının saptanması veya örnek birimlerin ortalama değerinden hareketle ana kütle ortalamasının tahmin edilmesi gösterilebilir.

Keşif Örnekleme: Anakütle içindeki hatalı birimlerin ortaya çıkarılma olasılığının hesaplanmasıdır. Bu duruma örnek olarak; numuneler içinde en azından bir hatalı birime rastlama olasılığının hesaplanması gösterilebilir. Keşif örnekleme genellikle yolsuzlukların araştırılmasında başvurulan bir yöntemdir.

Kabul Örnekleme: Kabul örnekleme hipotez testine dayanır. Bu yöntemde ana kütle hakkında belirli yapı hakkında yapılan faraziye test edilerek, bu faraziyenin geçerliliği

¹⁵⁹ Güredin, SMMM ve YMM'lere Yönelik İlkeler ve Teknikler..., a.g.e., s.354-355.

¹⁶⁰ Neyran Orhunbilge, **Örnekleme Yöntemleri ve Hipotez Testleri**, İstanbul, Avcıol, 1997, s.2.

¹⁶¹ Güredin, SMMM ve YMM'lere Yönelik İlkeler ve Teknikler..., a.g.e., s.354-355.

araştırılır. Örneğin, ana kütle içerisinde hoşgörülebilecek maksimum hata payının verilmiş olduğu durumda, arzulanan bir ihtimalle örnekler içindeki hatalı birimlerin payı hesaplanır ve bu hesaplama sonucuna dayanarak ana kütle kabul veya reddedilir.

Denetçi, örnekleme yaparak yaptığı incelemeler sonucunda muhasebe hatalarını istatistiki olarak ortaya koyabilir. Ancak hileler, kasti olarak yapıldığından, hileyi yapan kişi genellikle yaptığı hileyi gizlemeye çalışır. Hataların aksine, hileler ile ilgili belirtiler, muhasebe sistemi içerisindeki hesapların geneline yayılmazlar. Genellikle bir veya iki olmak üzere çok az sayıda muhasebe kaydında gizlenir veya muhasebe sisteminin çok sınırlı bir alanında gözükmemektedir. Örnekleme, tüm muhasebe sistemine yayılmış olan hataların tespit edilmesi için etkin bir analiz yöntemi olmasına rağmen muhasebe sisteminin belirli bir kısmında gözükken hilelerin tespit edilmesinde çok etkin olduğu söylenemez.¹⁶² Bu nedenle hilelerin tespit edilmesinde anakütlenin tamamının incelenme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

b) Mali Tablo Analizi

Analitik yöntemlerin uygulanmasının altındaki varsayım, veriler arasında mantıklı ilişkilerin var olduğu ve ilişkiyi olumsuz etkileyen koşulların mevcut olmaması halinde bu ilişkilerin var olacağıdır.¹⁶³ Bu ilişkilerde sapmalara neden olan bazı koşullar, olağandışı işlemler veya olayları, muhasebe yöntemlerindeki değişiklikleri, iş değişikliklerini veya mali tablolardaki hata ve yolsuzlukları kapsar. Analitik prosedürler, denetimde daha fazla dikkat gerektirecek, hata ve yolsuzlukların olabileceği özel denetim alanlarını belirler.¹⁶⁴

Örneğin, satışlar, üretim maliyetleri ve diğer gider kalemleri belirli bir oranda artmış ise genel yönetim giderlerinin de o oranda veya ona yakın oranlarda artması beklenir. Genel yönetim giderlerinin oldukça önemli ölçülerde artması, başka hesaplara kaydedilmesi gereken giderlerin bu hesaba kaydedilmiş olabileceği veya işletmenin giderleri kapsamına girmeyen bazı harcamaların bu hesapta gizlenilmeye çalışıldığı konusunda şüpheler uyandırabilir.¹⁶⁵

¹⁶² Albrecht v.d., **a.g.m.**, s.164.

¹⁶³ Şengür, **a.g.t.**, s.102.

¹⁶⁴ Celal Kepekçi, **Bağımsız Denetim**, 2. bs., Ankara, Cem Ofset, 1996, s.34-35.

¹⁶⁵ Hasan Kaval, **Muhasebe Denetimi**, Ankara, Akademik, 2003, s.121.

3.2.2.2 Bilgisayar Destekli Denetim Teknikleri

Bilgisayarların işletmelerin günlük faaliyetlerinin yürütülmesinden mali tabloların hazırlanmasına kadar tüm alanlarda kullanılmaya başlanması ve işletme ile ilgili bütün bilgilerin elektronik ortamlarda saklanması denetimde bilgisayar destekli denetim tekniklerinin kullanılmasını sağlamıştır. Bilgisayar Destekli Denetim Teknikleri (Computer Assisted Audit Techniques-CAATs), denetim işlemlerinin bilgisayar desteği ile gerçekleştirilmesidir. Bilgisayar destekli denetim teknikleri ile işletmenin veritabanındaki tüm bilgilere ulaşabilmek, denetim kapsamını genişleterek denetimin kalitesini arttırmak mümkündür. Denetimin bilgisayar desteği ile yapılması denetçinin milyonlarca kayıt inceleyerek, hile riski yüksek olan işlemleri veya kayıtları belirlemesine yardımcı olmaktadır. Böylece, denetçilerin yüksek hile riskine sahip alanlarda yoğunlaşmasını sağlayarak hilelerin ortaya çıkarılmasında etkinliği arttırmaktadır.

Bilgisayar destekli denetim teknikleri sadece denetçiye yardımcı olan, denetçinin bilgi ve becerilerini daha etkin kullanmasını sağlayarak denetimin etkinliğini arttıran bir araçtır. Bilgisayar destekli denetim tekniğinin denetçilerin bilgi ve deneyimlerinin yerini alması mümkün değildir. Bu yazılım sadece veriler arasındaki ilişkileri ortaya koyar ancak elde edilen bu sonuçları değerlendirmek, yorumlamak ve doğrulamak denetçinin yargısını gerektirmektedir.

Bilgisayar destekli denetim tekniklerinin uygulanmasında kullanılan veri analiz programları, veri analiz süreci ve veri analiz teknikleri aşağıda açıklanmıştır.

a) Veri Analiz Programları

Denetçilerin ihtiyaç duyduğu bilgi işleme işlevlerini yerine getirmek için düzenlenmiş bilgisayar program veya bilgisayar programları dizisine Genelleştirilmiş Denetim Yazılımı (Generalized Audit Software) denir.¹⁶⁶ Genelleştirilmiş denetim yazılımı bir veri analiz programıdır. Bu programlar, işletmelerde karşılaşılabilecek olası muhasebe sorunlarını göz önünde bulunduran denetim programlarına uygun olarak oluşturulmuş

¹⁶⁶ Şengür, a.g.t., s.104.

yazılım paketleridir.¹⁶⁷ Bu programlar aracılıyla denetçi, işletme veri tabanındaki bilgilere erişerek denetim amacına uygun olarak verileri analiz etmektedir.

Genelleştirilmiş denetim yazılımlarının kullanım alanlarından biri, bilgisayar sistemlerindeki kontrolleri test etmektir. Örneğin, denetçi müşterinin kredi limitleri ile ilgili ana dosyasını ve alınan sipariş emirleri dosyasını elde ederek bunları kendi yazılımına kopyalar ve öngörülen kredi limiti altında yer alan sipariş emirlerini listeler. Denetçi daha sonra denetim yazılımından alınan çıktı ile müşterinin kayıtlı işlemlerinin mutabakatını yaparak müşteriden alınan dosyaların gerçek ve tam olduğu konusunda bilgi sahibi olur.¹⁶⁸

Genelleştirilmiş denetim yazılımlarının başka bir kullanım alanı da hesap bakiyelerinin doğrulanmasıdır. Örneğin, denetçi müşterinin alacak hesapları ile ilgili dosyayı elde ederek bu dosyadaki alacaklar toplamının büyük defter hesabının bakiyesi ile mutabakatını yapabilir. Genelleştirilmiş denetim yazılımlarını kullanmanın en önemli yararı denetim testlerinin yapılmasını oldukça hızlı ve daha detaylı hale getirmesidir.¹⁶⁹

b) Veri Analiz Süreci

Hilelerin tespit edilmesinde veri analizi süreci; denetim amaçlarının belirlenmesi, bilgi işlem departmanı ile görüşülmesi, verilerin talep edilmesi, verilerin elde edilmesi, elde edilen verilerin doğruluğunun ve tam olduğunun kontrol edilmesi, verilerin anlaşılması, analizin gerçekleştirilip sonuçların değerlendirilmesi olmak üzere yedi aşamadan oluşmaktadır.

¹⁶⁷ Melih Erdoğan, **Denetim**, 2.bs., Ankara, Maliye ve Hukuk, Şubat 2005, s.175.

¹⁶⁸ Yakup Selvi, Ahmet Türel ve Bora Şenyiğit, “**Elektronik Bilgi Ortamlarında Muhasebe Denetimi**” 1.Uluslararası Muhasebe Denetimi Sempozyumu & 7. Muhasebe Denetimi Sempozyumu, İstanbul Serbest Mali Muhasebeci Müşavirler Odası, Yayın No:58, İstanbul, 2006, s.308.

¹⁶⁹ **a.g.e.**, s.39.

Tablo 2: Veri Analiz Süreci

VERİ ANALİZ SÜRECİ	AÇIKLAMA
Denetim Amaçlarının Belirlenmesi	Yapılacak olan incelemenin veya denetimin amacı belirlenmelidir. Denetim amacının yerine getirilmesi için ihtiyaç duyulacak olan bilgiler ve veriler tespit edilmelidir.
Bilgi İşlem Departmanı ile Görüşülmesi	Bilgi işlem departmanı ile görüşme yapılarak, denetim amacının gerçekleştirilmesinde ihtiyaç duyulan verilerin bilgi sistemi içerisinde hangi kaynaklardan elde edilebileceği belirlenmelidir.
Verilerin Talep Edilmesi	Denetçilerin verilere erişebilmesi, yönetimin vereceği izin ve yetki ile sağlanmaktadır. Denetimlerde düzenli olarak kullanılacak olan verilere erişim yetkisi sürekli olarak sağlanabilirken, bazı veriler için yönetimden özel izinler alınması gerekebilmektedir. Örneğin, stok sistemine sürekli erişim yetkisi alan denetçiler, personel dosyaları için belirli tarih aralıklarında erişim yetkisine sahip olabilirler. Denetçiler, erişim sağlamak istedikleri veri alanlarını, erişmek istedikleri tarih aralığını ve diğer gerekli bilgileri içeren yazılı bir talep formu düzenlemelidir.
Verilerin Elde Edilmesi	Veri analizi için kullanılacak olan yazılımın, gerekli bilgileri veri tabanından alması aşamasıdır. Küçük işletmelerde CD, disket veya taşınabilir disk ile veri elde edilebilirken, büyük işletmelerde LAN veya WAN aracılığıyla verilere ulaşılabilmektedir.
Elde Edilen Verilerin Doğruluğunun ve Tam Olduğunun Kontrol Edilmesi	Veri analiz programının etkin bir şekilde kullanılabilmesi için bilgilerin uygun elektronik formatta olması gerekmektedir. Bu nedenle ihtiyaç duyulan bütün veri sütunlarının mevcut olup olmadığı, sütunlardaki rakamların program tarafından tanınıp tanınmadığı gibi kontroller ile veri transferinin başarıyla tamamlandığından emin olunmalıdır.
Verilerin Anlaşılması	Elde edilen verilerin denetçi tarafından daha iyi anlaşılması için sırala, grupta, özetle komutları ile basit uygulamalar yapılmalıdır.
Analizin Gerçekleştirilip Sonuçların Değerlendirilmesi	Denetim planında tasarlanmış olan analizin gerçekleştirilmesi ve analiz sonuçlarının beklentiler ile karşılaştırılmasıdır. Mümkün olduğu takdirde, analiz sonuçları, bağımsız kaynaklardan orijinal belgeler alınması suretiyle doğrulanmalıdır.

Kaynak: David Coderre, Computer Aided Fraud Prevention & Detection, New Jersey, John Wiley&Sons, 2009, s.56-57. ‘den ŞENGÜR Evren Dilek, **İşletmelerde Hile, Hilelerin Önlenmesi Hileli Finansal Raporlama İle İlgili Düzenlemeler Ve Bir Araştırma**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı, İstanbul, 2010, s.15.

c) Veri Analiz Teknikleri

Verilere erişim sağlandıktan sonra, veri analizi yapılarak, veriler arasında olağan olmayan ilişkiler olup olmadığı incelenmelidir. Yapılacak olan analiz sonucunda tespit edilen aksaklıklar, hile riskinin yüksek olduğu ve daha ayrıntılı inceleme yapılması gereken alanları tespit eder.

Verilerin analizinde kullanılan bir çok teknik vardır, bu bölümde sadece en çok kullanılan teknikler arasında sayılabilecek filtreleme, eşitlik, çift kayıt, özetleme, katmanlaştırma, sıradışı işlem incelemesi, trend analizi, ve rakamsal analiz teknikleri¹⁷⁰ kısaca açıklanacaktır.

Filtreleme: Denetçinin belirlediği kriterlere sahip verilerin diğer veriler arasından ayıklanmasıdır. Örneğin, denetimin yapıldığı dönem dışındaki bir tarihe ait faturanın mevcut olup olmadığının tespit edilmesi için, denetim döneminden önce veya sonraki tarihlere ait faturalar filtrelenebilir. Böylece, ilgili döneme ait olmayan fatura ile ilgili muhasebe kayıtları araştırılır.

Eşitlik: Yeniden hesaplamalar yaparak, veriler içerisindeki bilgilerin doğru olup olmadığını test edilmesidir. Örneğin, faturalama hilelerinin test edilmesinde, bilgisayar yardımıyla birim fiyat ve miktarlar çarpılarak toplam fiyat yeniden hesaplanır ve bu tutar kayıtlarda gözükten fatura tutarları ile karşılaştırılır.

Çift Kayıt: Veriler içerisinde birden fazla kaydedilmiş olan bilgileri tespit eder. Örneğin, tedarikçilerin adres bilgileri ile işletmede çalışanların adres bilgileri karşılaştırıldığında, bir tedarikçi ile satın alma sorumlusunun adresinin aynı olması, çıkarların çatışması, rüşvet veya faturalama hilesi şüphesi oluşturacaktır.

Özetleme: Her bir türe ait kayıtların ayrılarak, bir tablo aracılığıyla özet olarak sunulmasıdır.

Katmanlaştırma: Verilerin belirli sınıf veya katmanlara göre sınıflandırılmasıdır. Örneğin, satış faturaları tutarlarına göre 0-4,999, 5-9,999, 10-14,999 TL gibi aralıklarla sınıflandırılabilir ve önemli sınıf aralığına sahip olan faturalar incelemeye alınabilir.

¹⁷⁰ Şengür, a.g.t., s.107.

Sıradışı İşlem İncelemesi: İstatistiki yöntemler kullanarak veri içerisinde bulunan sıra dışı işlem ve kayıtların belirlenmesidir. Örneğin, ayakkabı alım satımı yapan bir ticaret işletmesinde, satın alınan ayakkabıların makul bir fiyat aralığında olmasını bekleyen denetçi, çeşitli istatistiki yöntemlerle normlardan sapma gösteren satın alma fiyatlarını tespit edebilir.

Trend Analizi: Çeşitli yıllara ait verilerin karşılaştırılmasıdır. Örneğin, kusurlu olduğu gerekçesi ile müşteri tarafından iade edilen malları yıllar itibari ile incelendiğinde, bu yıl geçmiş yıllara göre çok önemli bir artış gözlemlenmekteyse denetçi, kaliteden vazgeçip ucuz mal almayı hedeflemek gibi şirketin satın alma politikalarında bir değişiklik olup olmadığını araştıracaktır. Şirket politikalarında önemli bir değişiklik yok ise ve satın alma fiyatlarında da bir değişiklik gözlemlenmedi ise, iadelerdeki artış rüşvet karşılığında düşük kalitede mal satın alındığının göstergesi olabilir.

Rakamsal Analiz: Fatura tutarları, raporlanan mesai saatleri veya maliyetler gibi numaraları oluşturan rakam ve sayıların analiz edilmesidir.¹⁷¹ Hile denetiminde en yaygın kullanılan teknik Benford Kanunu'dur.

3.2.2.3 Karar Destek Sistemleri

Karar destek sistemleri, yöneticilere karar alma sürecinde yardımcı olmak amacıyla oluşturulmuş bilgisayar sistemleridir.¹⁷² Bu sistemde bilgi toplanır, organize edilir, işlenir ve yöneticilere kararlarında yardımcı olacak şekle getirilir. Bilgileri işlemek ve kullanılabilir hale dönüştürmek için çeşitli modeller kullanılmaktadır. Bu modellerin uygulanması ileri düzeyde teknik bilgi gerektirmektedir. Bu nedenle bu çalışmada bu modellerin uygulanma yöntemleri inceleme alanı dışında bırakılmıştır.

Hilelerin tespit edilmesinde en çok kullanılan karar destek modelleri yapay zeka ve uzman sistemlerdir. Yapay Zekâ; Bilgi edinme, algılama, görme, düşünme ve karar verme gibi insan zekasına özgü kapasitelerle donatılmış bilgisayarların geliştirilmesi ile ilgili bir bilim alanıdır. Uzman Sistemler ise; uzmanlık gerektiren özel ve karmaşık uygulama alanı hakkında kendi bilgisini kullanarak kullanıcılara uzman danışman gibi

¹⁷¹ Albrecht vd., **a.g.m.**, s.171.

¹⁷² Mesut Cemil İŞLER vd., “**Portföy Yönetimi ve Hisse Senedi Seçiminde Bir Karar Destek Sistemi,**” Kırıkkale University International Journal of Engineering Research & Development, Vol.1, No.1, January 2009, s.29.

yardımcı olan bilgi tabanlı sistemlerdir. Uzman sistemler, uzmanlık bilgi tabanında saklanan bilgiyi insan gibi yorumlayarak özel bir soruna yanıt verirler. Uzman sistem geliştirmenin amacı, soruna insan uzmanlardan daha hızlı çözüm getirebilecek bilgisayar sistemleri oluşturmaktır.¹⁷³ Uzman sistemin kendisi uzman değildir. Uzman sistem, uzman bir kişi tarafından sisteme girilen bilgileri depolayıp işlemde geçirmeye yarayan bir araçtır.¹⁷⁴ Uzman sistemlerde bilginin elde edilmesi, çoğunlukla, bilgi mühendisleri ve alan uzmanları arasında yapılan toplantılar sırasında olmaktadır. Mühendis uzmana seçilen alana ait görevi nasıl yerine getirdiği ile ilgili sorular sormakta, uzmanın kullandığı prosedür ve sezgisel yöntemleri belirlemekte daha sonra bunları bilgisayar sistemine girmektedir.

3.3 Hilelerin İncelenmesi

Hilenin tespit edilmesinden sonra gelen aşama, hilenin incelenmesi ve araştırılmasıdır.¹⁷⁵ Hilelerin tespit edilmesi aşamasında hile şüphesi ile karşılaşılma ancak hilenin olduğuna dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bu hile şüphesinin gerçek olup olmadığının araştırılması sürecine ise hilelerin incelenmesi denmektedir. Hilelerin incelenmesi, hileyi kimin, neden, ne zaman, nasıl yaptığı ve ne kadar maddi kayba neden olduğu sorularına cevap aranması sürecidir.¹⁷⁶

Süreç hile olduğuna dair herhangi bir şüphesizlikle karşılaşılması ile başlamaktadır. Bu şüphesizlikle, hilelerin tespit edilmesi başlığı altında ele alındığı üzere proaktif veya reaktif yaklaşımlar ile oluşabilir.

Hile şüphesi ile karşılaşıldıktan sonra, öncelikli olarak bunun araştırılıp araştırılmamasına karar verilmelidir. Bu kararın verilmesinde, şüphelenilen hilenin yapısı, güçlü bir hile belirtisi ile karşılaşılmış olması, yapılacak olan inceleme ile ilgili olarak katlanılacak maliyetin faydasından daha yüksek olması gibi etkenler rol oynar.

¹⁷³ Hakan Kağmıoğlu, **Yönetim Bilgi Sistemi**, T.C. Anadolu Üniversitesi, Yayın No: 1471 s.221.

¹⁷⁴ İlhan Kaya ve Şerife Gözen, “**Personel Seçim Sürecinde Uzman Sistem Yaklaşımı ve Konya Büyükşehir Belediyesinde Bir Uygulama**” Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 14, s.367.

¹⁷⁵ Bozkurt, **İşletmelerin Kara Deliği Hile...**, a.g.e., s.352.

¹⁷⁶ Şengür, a.g.t., s.116.

Şüphelenilen hilenin araştırmaya değer bir konumda olduğuna karar verildikten sonra araştırılmasına sıra gelmektedir.¹⁷⁷

Hilelerin incelenmesi süreci; hile incelemesinin amaçlarının belirlenmesi, hile incelemesinin planlanması, hile incelemesinin gerçekleştirilmesi, hile incelemesi sonuçlarının raporlanması ve hileler ile ilgili yasal takip başlıkları altında açıklanmıştır.

3.3.1.1 Hile İncelemesinin Amaçlarının Belirlenmesi

Hile incelemesinin amaçlarının belirlenmesi, işletme yönetiminin şikayetçi olduğu hususlar çerçevesinde hilenin inceleme amaçlarının belirlenmesidir. İncelemeyi yapacak olan kişi bağımsız denetçi, sertifikalı hile denetçisi veya adli muhasebeci gibi işletmeden bağımsız bir kişi olduğu zaman bir anlaşma mektubu hazırlanmalıdır. Anlaşma mektubunun kesin bir formatı yoktur ancak bir anlaşma mektubu en az yapılacak olan incelemeyi, tarafların inceleme ile ilgili sorumluluğunu, önemli tarih bilgilerini ve ücreti belirtmelidir. Anlaşma mektubu hem yöneticileri hem denetçileri koruyan bir araçtır ve yapılacak olan hile incelemesinin amaçların net olarak belirlenmesine yardımcı olur.

Denetçi işletme yönetiminin incelemeden beklentileri hakkında sorular sorarak yönetimin beklentisinin ne olduğunu net olarak anlamalıdır. Yönetimin beklentileri doğrultusunda hile incelemesinin amaçlarının belirlenmesi, inceleme planının oluşturulmasının temelini oluşturmaktadır.

3.3.1.2 Hile İncelemesinin Planlanması

Hile incelemesi planı denetim ekibinde görev yapan kişilere yapacakları çalışmalarda yol gösteren, kimin, ne zaman, nerede, neyi, nasıl yapacağını açıklayan yazılı bir dokümandır.

Mali tablo denetiminde özellikle aynı işletmeyi yıllardır denetleyen bir denetim şirketi, müşteri işletmenin mali veya operasyonel yapısında çok büyük değişiklikler olmadığı sürece, her yıl benzer denetim planını ve prosedürlerini uygulayacaktır. Hile incelemesinde ise, her bir hile olayı farklı nitelikler taşıyacağından yapılan veya yapılacak olan her bir inceleme önceki incelemelerden çok büyük farklılık gösterecektir.

¹⁷⁷ Bozkurt, İşletmelerin Kara Deliği Hile..., a.g.e., s.130.

Bu nedenle hile incelemesinin planlanması büyük özen ve yüksek deneyim gerektirir. Ayrıntılı olmayan bir inceleme işletmenin savunmasız olduğu birçok alanın tespit edilememesine neden olacaktır.

Planlama aşamasında, şüphelenilen hile ile ilgili bir durum tablosu hazırlanmalıdır. Durum tablosunda bu tür hileleri işletmede kimlerin yapma olanağına sahip olduğu, ne tür eylemlerle bu hilenin gerçekleştirilebileceği, hilenin nasıl gizlenebileceği, hile sonucunda elde edilen faydanın paraya nasıl dönüştürüleceği, hile belirtilerinin neler olabileceği, hilenin gerçekleştirilmesi için bir baskı unsurunun olup olmadığı ve hile ile ilgili iç kontrol prosedürleri belirtilmelidir. Hazırlanacak olan durum tablosu, hile ile ilgili bütün etkenlerin görsel olarak bir araya getirilerek daha iyi anlaşılmasını sağlar ve hile araştırmacısına yapacağı çalışmalarda yol gösterici olur.¹⁷⁸

Hilelerin incelenmesine başlanılmadan önce ekip liderinin işgücü planlaması, mali planlama ve teknoloji planlaması yapması gerekmektedir.

İşgücü Planlaması: Şüphelenilen hilenin kapsamına uygun olarak bir denetim ekibi oluşturularak işgücü planlaması yapılması gerekmektedir. Denetim ekibinden mutlaka bir kişinin ekip lideri olarak belirlenmesi gerekmektedir. Denetim ekibindeki diğer kişiler, çalışmalarını ile ilgili bütün raporlamaları ekip liderine yapar ve bütün bilgiler o kişide toplanır. Özellikle hile olayının üst kademedeki bir yönetici tarafından gerçekleştirildiğinden şüpheleniliyorsa, ekip lideri olarak seçilecek olan kişinin sertifikalı hile denetçisi gibi işletme dışında çalışan bağımsız bir kişi olmasında fayda vardır.

Mali Planlama: Yapılacak olan inceleme için mali kaynakların ve inceleme için yürütülecek olan faaliyetlerde duyulabilecek mali ihtiyaçların belirlenmesi gerekmektedir.

Teknoloji Planlaması: Günümüzde bilgisayar destekli denetim tekniklerinin yaygınlaşması planlama aşamasında teknoloji destekli planlama yapmayı da beraberinde gerektirmektedir. Bilgisayar desteği kullanacak olan bir denetçinin, teknoloji nedeni ile ortaya çıkabilecek sorunları göz önünde bulundurarak bir planlama yapması gerekmektedir. Ayrıca, bazı incelemelerde ses kayıt cihazları, kameralar veya

Bozkurt, İşletmelerin Kara Deliği Hile..., a.g.e., s.355.

bazı pahalı makinelere ihtiyaç duyulabilir. İnceleme sırasında işlerin aksamaması için planlama aşamasında bu teknolojik ihtiyaçlar da göz önünde bulundurulmalı, nasıl ve nereden temin edilebileceği planlanmalıdır.

Hile inceleme planı yazılı olarak hazırlanmalıdır. Plan, hile riskini net bir şekilde açıklamalı ve hile incelemesinin neden gerçekleştirildiğini açıkça belirtmelidir. Denetim planında denetim ekibinde görev alacak kişiler, incelemenin hangi tarihlerde yapılacağı, inceleme yapılacak alanlar, inceleme sırasında gerekli olacak olan bilgi ve verilerin nereden ve nasıl temin edilebileceği, inceleme yapılacak olan verilerin hangi döneme ait olması gerektiği, analizlerin nasıl yapılacağı, elde edilecek orijinal doküman ve kanıtların nasıl muhafaza edileceği de belirtilmelidir.¹⁷⁹

3.3.1.3 Hile İncelemesinin Gerçekleştirilmesi

Hile incelemesi yapan kişiler, incelemenin her bir aşaması için uygun inceleme teknikleri kullanarak gerekli olan kanıtları toplamalıdır. Hile araştırmacısının hangi metotları kullanacağına karar vermesi için, her bir hile çeşidi için hangi tür kanıtın daha uygun olacağına karar vermesi de gerekmektedir.

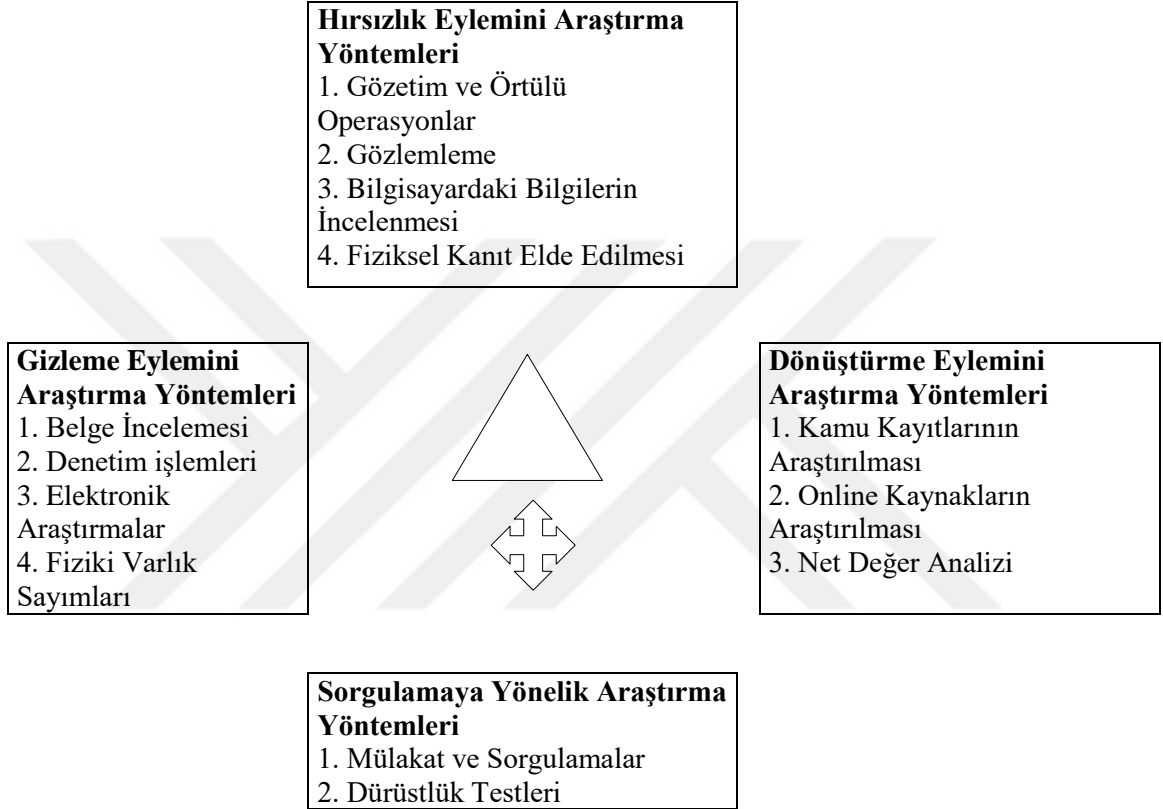
Hile incelemesinde kullanılacak yöntemler; hırsızlık eylemini araştırma yöntemleri, gizleme eylemini araştırma yöntemleri, dönüştürme eylemini araştırma yöntemleri ve sorgulamaya yönelik araştırma yöntemleri olmak üzere dörde ayrılmaktadır.

Örneğin, işletmeden bir varlık çalınması olayında hırsızlık eylemini inceleme yöntemlerinin kullanılması daha güçlü kanıtlar elde edilmesini sağlar. Bordro hilelerinde veya hayali çalışan hilelerinde, kayıtların gizlenmesi durumu ön plana çıkmaktadır. Rüşvet hilelerinde ise, satın alma faturalarında rastlanan makul olmayan satın alma fiyatları gibi dolaylı belgesel kanıtlar elde edilse de, rüşvet fiilinin gerçekleştiğine dair direkt bir belgesel kanıt bulunamayacaktır. Bu nedenle bu tür hilelerde dönüştürme eylemini inceleme yöntemleri önem kazanmaktadır.¹⁸⁰

¹⁷⁹ Şengür, **a.g.t.**, s.120.

¹⁸⁰ Bozkurt, İşletmelerin Kara Deliği Hile..., **a.g.e.**, s.355.

Aşağıdaki şekilde hilelerin incelenme yöntemleri; hırsızlık eylemini araştırma yöntemleri, gizleme eylemini araştırma yöntemleri, dönüştürme eylemini araştırma yöntemleri ve sorgulamaya yönelik araştırma yöntemleri olmak üzere dörde ayrılarak, her birinin inceleme alanları şematik olarak açıklanmıştır.

Şekil: Hile İnceleme Yöntemleri

Kaynak: BOZKURT Nejat, İşletmelerin Kara Deliği Hile: Çalışan Hileleri, İstanbul, Alfa Basım Yayım, Nisan 2009, s.355.

a) Hırsızlık Eylemini İnceleme Yöntemleri

Hırsızlık eylemini inceleme yöntemleri gözetim ve örtülü operasyonlar, gözlemleme, bilgisayardaki bilgilerin incelenmesi ve fiziksel kanıt elde edilmesi olmak üzere dörde ayrılmaktadır.

Gözetim ve Örtülü Operasyonlar; şüphelenilen kişinin gizli bir şekilde gözetlenmesi veya şüphelinin video kaydına alınmasıdır. Kaynaklarda gözetim daha çok işletme varlıklarını çalan bir çalışandan şüphelenilmesi gibi hırsızlıklar için kullanılırken, örtülü

operasyonlar daha kapsamlı operasyonlar için kullanılmaktadır. Gözetim ve örtülü operasyonlar bazen hile ile ilgili kesin bilgiler sunamayabilir. Ancak, işletme çalışanlarının gizli bir şekilde izlenmesi, bu hile ile ilgili kimlerin bağlantısı olduğu konusunda önemli bilgi sunabilir.

Gözleme; hile incelemesi döneminde ilgili faaliyetlerin veya şüpheli kişilerin yakından izlenmeye alınmasıdır. Bu yöntemin amacı, sıkı bir gözetim altında şüpheli kişilerin hırsızlık faaliyetlerinin gerçekleşip gerçekleşmediğini tespit etmek ve durdurulmasını sağlamaktır.

Bilgisayardaki Bilgilerin İncelenmesi; işletme çalışanın bilgisayarındaki bilgilerin incelenmesidir. Bilgisayardaki dosya ve dokümanların incelemesinin yapılabileceği gibi, gönderilen veya alınan elektronik postalar da önemli bilgiler sunabilir.

Fiziksel Kanıt Elde Edilmesi; doğrudan doğruya bir varlığın fiziki olarak incelenmesidir. Fiziki kanıt elde etmek için denetçi, belgelerin ve işletmenin kayıtlarında gözüken fiziki kıymetlerin gerçekten işletmede var olup olmadığını araştırır. Denetçi maddi varlıkları yerinde görerek bu kıymetlerin gerçekten var olduğuna güven getirir.¹⁸¹

b) Gizleme Eylemini İnceleme Yöntemleri

İşletme çalışanı tarafından yapılan hilenin gizlenmesi aşamasında kullanılan inceleme yöntemleri; belge incelemesi, denetim işlemlerinin uygulanması, elektronik araştırmalar ve fiziki varlık sayımları olmak üzere dörde ayrılmaktadır.

Belge İncelemesi: belgelere dayanan kanıtlar, bazen şans eseri veya bir ihbar ile elde edilebilecekleri gibi, inceleme elemanlarının yaptıkları çalışmalarla da toplanabilirler. Belgesel kanıtlar, ispat aracı olarak kullanılabilir en geçerli kanat olduğundan çok önemlidirler. Belgesel kanıtlar elde edilirken mümkün olduğunca orijinal belgeler elde edilmelidir, belgelerin daha sonra adli incelemeye gönderilebileceği unutulmamalı ve gerekmedikçe orijinal belgelere el sürülmemeli, düzgün dosyalama sistemi ile saklanmalıdır.¹⁸²

¹⁸¹ Güredin, SMMM ve YMM'lere Yönelik İlkeler ve Teknikler..., a.g.e., s.123.

¹⁸² Bozkurt, İşletmelerin Kara Deliği Hile..., a.g.e., s.364.

Denetim İşlemlerinin Uygulanması; herhangi bir hile şüphesi ile karşılaşıldığında başlatılacak olan rutin bir denetim çalışması hem şüphelenilen kişinin olayı fark etmemesini sağlayacaktır hem de elde edilmek istenen kanıtlara herhangi bir direnç veya tereddütle karşılaşılmadan daha rahat ulaşılabilecektir.

Elektronik Araştırmalar; işletme içerisinde oluşturulmuş bilgi sistemlerindeki kayıt ve verilerde hile ile ilgili bir ipucu elde edilmesi için incelenmesidir. Bu yöntemde bilgi sistemi içerisinde araştırılan hile ile ilgili değiştirilmiş, gizlenmiş veya silinmiş herhangi bir kayıt ya da işlem olup olmadığı incelenir.

Fiziki Varlık Sayımları; ani ve habersiz gerçekleştirilen fiziki varlık sayımlarıdır.

c) Dönüştürme Eylemini İnceleme Yöntemleri

Hile eyleminde son aşama, hile yapan kişinin çaldığı varlıkları veya hile sonucunda elde ettiği menfaatleri paraya dönüştürerek harcamasıdır. Dönüştürme eylemini inceleme yöntemleri, kamu kayıtları ve online bilgi kaynaklarının incelenmesi ve net değer analizi olmak üzere iki tanedir.

Kamu Kayıtları ve Online Bilgi Kaynaklarının İncelenmesi; kamu kayıtlarına ve çeşitli bilgi kaynaklarına erişim sağlanarak şüphelenilen işletme çalışanının son yıllarda yaptığı yatırımları, satın aldığı ev veya araba gibi pahalı gayrimenkulleri incelemek, hilelerin tespit edilmesi açısından önemli kanıtlar sağlayabilmektedir. Ancak, Türkiye’de gerçekleştirilen hile incelemelerinde bu kaynaklara erişebilmek oldukça güçtür.

Net Değer Analizi; bir hile incelemesinde yalnızca işletme kayıtlarının incelenmesi yeterli olmamaktadır. Bazen hile yaptığından şüphe duyulan işletme çalışanının varlığındaki ve harcamalarındaki değişimlerinden de yakından izlenmesi gerekmektedir. Net değer analizinin amacı, hile yaptığından şüphelenilen işletme çalışanının gelirlerinde meydana gelen artışlarla ilgili kanıt elde edebilmektir. Bu yöntemde şüphelenilen çalışanın varlıkları, borçları ve yaşamsal harcamaları hakkındaki bilgiler çeşitli kaynaklardan elde edilir. Net değer hesaplamalarında harcama yöntemi ve varlık yöntemi olmak üzere iki tane yöntem bulunmaktadır.¹⁸³

¹⁸³ a.g.e., s.371.

d) Sorgulamaya Yönelik İnceleme Yöntemleri

Sorgulamaya yönelik inceleme yöntemleri; mülakat ve sorgulamalar ile dürüstlük testleri olmak üzere iki tanedir.

Mülakat ve Sorgulamalar

Mülakat soru sorma ve cevap alma sürecidir. Sorgulama, normal bir görüşmeden farklı olarak önceden yapılandırılmıştır ve bir amacı vardır. Sorgulama yapılması, her çeşit hile hakkında bilgi ve kanıt toplanması için etkili bir yöntemlerden biridir. Görüşmeler, direkt olarak şüpheli kişi ile yapılabileceği gibi işletme faaliyetleri ya da hileli olay hakkında bilgi almak amacıyla diğer kişiler ile de yapılabilir. Yapılan görüşmeler; mülakat ve sorgulamanın planlanması, yapılması ve tamamlanması¹⁸⁴ olmak üzere üç başlık altında anlatılmıştır.

Mülakat ve Sorgulamanın Planlanması; soruşturmanın kimlerle, neden, nasıl ve nerede yapılacağına dair bir hazırlık aşamasıdır. Planlama aşamasında denetçi, soruşturma yapıp olayla ilgili bilgi alabileceği kişileri belirleyip, kimlerle görüşeceğini listeler. Görüşme, denetçinin ofisinde, şüpheli kişinin ofisinde, hatta şüpheli kişinin evinde de yapılabilir. Genel olarak, şüpheli kişinin veya bilgi alınacak olan kişinin üzerindeki baskıyı hafifletmek için, kişinin çalışma ofisi gibi kendisini daha rahat hissedebileceği yerler tercih edilmektedir. Sorgulamanın ofiste yapılmasının avantajı ise, soruşturma sırasında gerekli olabilecek bilgi ve belgelere anında erişimin sağlanabiliyor olmasıdır.

Mülakat ve Sorgulamanın Yapılması; Sorgulamaya başlamadan önce görüşme yapılan kişiye soruşturmanın amacı belirtilmeli ve vereceği bilgilerin önemli olduğu hissettirilmeli veya söylenmelidir. Görüşmenin başlangıç aşaması tamamlandıktan sonra kolay birkaç soru ile görüşmenin esas konusuna doğru giriş yapılmalıdır. Genel olarak sorular genelden özele doğru sorulmalıdır. Bir diğer ifadeyle önce konu hakkında genel bilgi toplanmalı daha sonra ayrıntılar hakkında daha özel sorular sorulmalıdır. Görüşme ve sorgulamanın bilgi toplama safhasında, görüşme yapılan kişiye katı, sert ve suçlayıcı tavırlarda bulunulmaması, soruların olayların akış sırasına göre sistematik olarak sorulması, soruların tek ve net bir cevap alınacak biçimde sorulması, acele ederek görüşme yapan kişiyi sıkıştırmak yerine, kişiye sorulara cevap vermesi için makul bir

¹⁸⁴ Şengür, a.g.t., s.128.

süre tanınması görüşmenin etkinliğini arttıracaktır.¹⁸⁵ Görüşmeciler sadece sözcükler ile cevap vermezler, beden dili de soruşturma sırasında kullanılan önemli bir iletişim tekniğidir. Bu nedenle sorgulama yapılan kişinin fiziksel tepkileri de izlenmelidir. Sorgulamanın kayıt altına alınması hem denetçiyi hem de soruşturma yapılan kişiyi korumaktadır. Ses kayıt cihazları yerine videoların kullanılması, görüşme anında verilen tepkileri ve beden dilini gözlemleyebilmek açısından tercih edilmelidir.

Sorgulamanın Tamamlanması; Görüşmenin sonuna doğru, sorgulaması yapılan kişiye son bir fırsat daha verilerek, “Bize yardımcı olması amacıyla ekleyecek bir şeyiniz var mı?” gibi sorular sorulmalıdır.¹⁸⁶ Sorgulama sırasında elde edilen bilgiler görüşme yapan kişiye özetlenmeli ve bu bilgilerin doğru olduğuna dair yazılı ve imzalı teyit alınmalıdır. Özellikle hile suçunun itiraf edilmesinde, yazılı ve imzalı dilekçe alınması çok daha büyük önem taşımaktadır.

Dürüstlük Testleri

Sorgulamaya yönelik araştırma yöntemlerinden ikincisi dürüstlük testleridir. Dürüstlük testleri, kişilerin karakteristik özellikleri ve ahlak yapısı hakkında bilgiler vermektedir. Dürüstlük testleri; kalem ve kağıt testleri, el yazısı testleri ile ses stres analizi ve yalan makinesi olmak üzere üçe ayrılmaktadır.¹⁸⁷

Kalem ve Kağıt Testleri: İşe alınacak kişilere veya şüphelilere kağıt üzerinde çeşitli yazılı sorular sorulması ve bu sorulara verilen cevaplar sonucunda testi cevaplayan kişilerin ahlâki değerleri ile ilgili profilinin oluşturulmasıdır.

El Yazısı Testleri: Grafoloji, kişilerin el yazısından karakter incelemesi ve analizi yapılmasıdır.

Yalan Makinesi: Şüpheli kişilere bağlanan elektronik cihazlar aracılığı ile şüphelinin doğru söyleyip söylemediğinin belirlenmesidir.

¹⁸⁵ Şengür, **a.g.t.**, s.130.

¹⁸⁶ Bozkurt, İşletmelerin Kara Deliği Hile..., **a.g.e.**, s.387.

¹⁸⁷ **a.g.e.**, s.307.

3.3.1.4 Hile İncelemesi Sonuçlarının Raporlanması

Hile incelemesi hile raporunun hazırlanması ile sonlandırılmaktadır. Hile inceleme raporlarının standart bir formatı yoktur. Raporun içeriği ve yapısı hilenin içeriği ve müşteri işletmenin veya işletme yönetiminin beklentilerine bağlıdır. Hile inceleme raporu, denetçinin incelemeler sırasında yaptığı faaliyetleri açıklayan bütün önemli detayları içermelidir.¹⁸⁸

Hile raporunda, gerçekleşen hile olayı sade ve anlaşılır bir dil ile açıklanmalıdır. Raporunda, hangi dokümanların incelendiği, ne tür kanıtlar elde edildiği, bu kanıtlar sonucunda ne tür bulgulara rastlanıldığı, kimlerle mülakat yapıldığı gibi noktalara yer verilmelidir. Rapor, hile olayı ile ilgili olarak kimin, neyi, ne zaman, nerede, nasıl ve ne için yaptığını açıklamalıdır. Rapor, aynı zamanda gelecekte benzer hilelerin yapılmasını önlemesi amacıyla geliştirilmesi gereken kontrol prosedürlerini ve alınması gereken diğer tedbirleri de içermelidir.

Hile raporunda belirtilecek olan ifade “şüphelenilen veya iddia edilen konularda iştirakinin olduğu şüpheli tarafından kabul edilmiştir.”, “Yapılan inceleme sırasında elde edilen kanıtlar iddiayı makul bir şekilde destekler niteliktedir.” gibi ifadeler kullanılmalıdır.¹⁸⁹

3.3.1.5 Hileler İle İlgili Yasal Takip

Denetçilerin ortaya çıkarttıkları yolsuzluk ve hilenin yasal bir değeri yoktur.¹⁹⁰ İşletmeler hile raporundan sonra yasal yollara başvurup başvurmama konusunda karar verme aşamasına gelmektedirler. Bu aşamada işletme yönetiminin seçeceği alternatiflerden bir tanesi yasal mercilere başvurmadan, suçunu kabul eden kişiden hile nedeni ile uğranılan maddi kaybın iade edilmesinin talep edilmesidir.

İşletmeler genellikle çeşitli nedenlerle yasal yollara başvurmaktan çekinmektedir. İşletmelerin yasal mercilere başvurmak istememelerinin en önemli nedenlerinden bir tanesi kamuya karşı şirket itibarının zedelenmesinden korkmalarıdır.¹⁹¹ Ayrıca, bazen

¹⁸⁸ a.g.e., s.263.

¹⁸⁹ a.g.e., s.307.

¹⁹⁰ Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB), a.g.e., s.195. (UDS 240).

¹⁹¹ Şengür, a.g.t., s.134.

yasal mercilere başvurmak, dava sonucunda geri alınacak olan tutardan daha masraflı olabilmektedir.

3.4 Hilelerin Önlenmesinde Vergi Denetiminin Etkinliği

Çalışmanın bu bölümüne kadar işletmelerde karşılaşılabilecek hile türleri, bu hilelerin kimler tarafından yapılabileceği, ne gibi zararlara yol açabileceği, hangi hilelerin vergilendirilecek matraha etki ettiği ve dolayısıyla hangilerinin vergi denetiminin kapsamına girdiğinin tespiti gibi daha birçok soru cevaplanmış ve çıkarımda bulunulmuştur. Bunun ayrıca işletmelerde hileler ile mücadele etme sürecine de değinilmiştir.

Bu bölümde ise devlet için en önemli gelir kaynağı olan vergi ve buna bağlı olarak işletmelerde ortaya çıkan hilenin önlenmesinde vergi denetiminin yeri ve önemi ele alınmıştır. Vergi denetimi ile hilelerin tespit edilebilmesi ve önlenmesi mümkün müdür? Tam bu noktada *vergi denetimi ne kadar etkin* sorusu karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda da bu bölümde, vergi denetiminde etkinlik kavramı, vergi denetiminin etkinliği azaltan ve ülkemizde vergi denetiminin etkin olamamasına etki eden faktörler ele alınmıştır.

3.4.1 Vergi Denetiminde Etkinlik Kavramı

Örgütsel başarı, genellikle “etkinlik” ve “verimlilik” kavramları ile değerlendirilmektedir. Etkinlik, örgütün amaçlarına ulaşma derecesini, yani başarı ve başarıma derecesini belirtmektedir.¹⁹² Etkinlik kavramı genel olarak, seçilen hedefler ile gerçekleşen sonuçların karşılaştırılması ile ortaya çıkan durumu ifade etmektedir.¹⁹³ Bu tanımdan yola çıkılarak etkinlik kavramının bir anlam kazanabilmesi için, öncelikle hedeflerin belirlenmesinin gerektiği ifade edilebilir. Vergi denetiminde de en önemli hedefin mükelleflerin vergi kanunlarına uymalarının sağlanması ve bu suretle de vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi olduğu bilinmektedir.

Vergi denetimi, devletin yetkili organları tarafından gerçekleştirilen vergi güvenliğini sağlamaya yönelik çeşitli tedbirleri ve teknikleri kapsayan ve devamlılık özelliği olan

¹⁹² Burhan Erdem, **Vergi Yönetimi ve Örgütlenmesi**, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, No:233/154, Eskişehir, 1981, s.45.

¹⁹³ Merter, **a.g.t.**, s.81.

bir kavram olarak kabul edilmektedir.¹⁹⁴ Vergi denetimi, işlemlerin yapıldığı anda olabileceği gibi geçmişe yönelik olarak da yapılabilen ve vergi sistemi üzerinde önleyici ve caydırıcı etki meydana getirebilmektedir. Bu açıklamalar ışığında vergi denetiminde etkinlik kavramı; mükelleflerin vergi kanunlarına uygun davranmalarını sağlamak amacıyla, vergi idarelerinin başvurdukları vergi denetimlerinin, kendisinden beklenen fonksiyonu yerine getirebilme düzeyi¹⁹⁵ olarak tanımlanabilir.

Bilindiği üzere günümüzde vergilerin önemli bir bölümü, beyan usulü olarak ifade edilen mükelleflerin verdikleri beyannameler üzerinden ödeyecekleri vergiyi kendileri tarafından tespit edilmesi ve vergi idaresi tarafından da denetlenmesi esasına dayanmaktadır. Beyan dışı bırakılan gelirlerin vergi idaresinin etkinliğine ve vergi rasyosuna olumsuz etkisinin giderilmesi, etkili bir vergi denetimi düzeninin kurulması ile mümkündür.¹⁹⁶ Ancak bir yandan işletmeler, maliyet niteliği taşıyan vergiyi daha az ödeme yollarını aramakta ve bu anlamda hilelere başvurabilmektedirler. Bu durumda da ortaya vergi denetiminin konusuna giren beyannamelerde gösterilmeyen gelir ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple vergilendirilecek matrahı azaltmak için işletme üst yöneticileri tarafından yapılan mali tablo hilelerinin vergi denetimi ile tespit edilerek önlenmesi gerekir. Ancak kırmızı bayraklar olarak nitelendirilen semptomlar üzerine başlayan vergi denetimi süreci dışında kalabilen, yani işaretleri örtbas edebilen işletmelerin varlığı, başta beyannamelerini doğru veren mükellefler olmak üzere kafalarda soru işareti oluşturmaktadır. Bu anlamda, “vergi denetimi her zaman hile ile ilgili işaretlerle mi başlamalıdır?” “neden bu kadar hile ihtimaline rağmen tüm mükellefler denetlenememektedir?” sorularını akıllara getirmektedir. Tam bu noktada vergi denetimini etkinliği konusu önem kazanmaktadır.

Vergi denetiminin etkinliğini sağlayabilmek için ülkeler bu konuya önem vermiş ve çeşitli tedbirler almışlardır. Bu çerçevede ülkeler, vergi cezalarının arttırılması, vergi denetim elemanlarının sayısının ve sağlanan imkanları arttırılması, çeşitli vergi güvenlik tedbirlerinin tesisi vb. müesseselerini ve tedbirlerini uygulamaya koymuşlardır. Vergi denetiminde etkinliğin sağlanmasını sadece bahsedilen bir takım tedbir ve

¹⁹⁴ Hesap Uzmanları Kurulu; **Türk Vergi Sistemi ve 50. Yılında Hesap Uzmanları Kurulu**, İstanbul, 1995, s.214.

¹⁹⁵ Dalak, **a.g.e.**, s.78.

¹⁹⁶ Tamer Berksoy, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Kapasitesi ve Vergi Gayreti**, Marmara Üniversitesi Yayın No:411, 1994, s.88.

düzenlemelerle gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Bütün olarak bakılmalı ve vergi idaresinin etkinliği açısından vergi denetiminin etkinliği değerlendirilmelidir. Bu nedenle bir sonraki bölümde vergi denetiminde etkinliğin sağlanmasına doğrudan etki eden vergi idaresinin etkinliği konusu ele alınmıştır.

3.4.2 Vergi İdaresinin Etkinliğini Azaltan Etkenler

Vergi sisteminin en önemli parçası, sistemin yürütülmesini üstlenen vergi idaresidir. Vergi idaresinin en önemli görevi de mükelleflerin vergi yasalarına uymalarını sağlamaktır. Vergi idaresinin etkinliği, ülkenin iktisadi durumu, halkın hükümetlerin önceliklerine yönelik desteği ve mükelleflerin vergi kurallarına uyum konusundaki isteklilikleri gibi çeşitli etkenlere bağlıdır.¹⁹⁷

Vergi denetiminin etkinliği ile doğrudan etkileşim halinde bulunan vergi idaresinin etkinliğini azaltan faktörler aşağıda sıralanmış ve açıklanmıştır.

a) Vergi Kanunlarının Sayısının Çokluğu ve Çok Sık Değişiklik Yapılması

2017 yılı değişiklikleri ile birlikte Türk Vergi Sisteminde vergi uygulamalarına ilişkin 18 yasa bulunmaktadır. Bu yasaların bir kısmı maddi vergi yasası bir kısmı da vergiye ilişkin usul ve yargılamasına ilişkin yasalardır. Ayrıca vergi kanunlarının dışında diğer birçok kanunlarda da vergiye ilişkin hükümler bulunmaktadır.

Bunun yanı sıra vergi kanunları da sık sık değişmektedir. 2014 yılına kadar Gelir Vergisi Kanunu (GVK) 33 kez, Vergi Usul Kanunu (VUK) 31 kez Katma Değer Vergisi Kanunu (KDVK) 23 kez değişikliğe uğramıştır. Bunlara ek olarak ayrıca hemen her vergi yasasının arkasında ek ve geçici madde hükümleri bulunmaktadır. Örneğin VUK'un 29 geçici maddesi, GVK'nun 86 geçici maddesi KVK'nun 9 ve KDVK'nun 37 geçici maddesi bulunmaktadır.¹⁹⁸

Bütün bunlara ilave olarak kanunların uygulanmasına ilişkin olarak yayınlanan yüzlerce genelge, tebliğ vs. dikkate alındığında ülkemizde vergi mevzuatının ne kadar karmaşık ve ayrıntılı düzenlemelere sahip olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bu yapı içerisinde

¹⁹⁷ T.C. Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, **Gelir İdaresinde Etkinlik Araştırmaları OECD-AB En İyi Uygulamalar**, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2002, s.9.

¹⁹⁸ Mevzuat Bilgi Sistemi-e-mevzuat, <http://www.mevzuat.gov.tr/> (ET:10.06.2017)

gerek vergi idaresinin ve gerekse vergi mevzuatımızın basitleştirilmesi ve herkesin anlayabileceği sayıda ve nitelikte vergi sistemi oluşturulması gerekmektedir.

b) Vergi Kanunlarının Değiştirilmesi ve Uygulanması İçin Hazırlık Döneminin Tanınmaması

Vergi yasalarının etkin bir şekilde uygulanmasında, vergi yasalarının benimsenmesi büyük bir rol oynamaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi vergi yasaları sık sık değiştirilmektedir. Ancak bu değişiklikler yapılırken yasa koyucu tek taraflı bir iradeyle vergi kanunlarını çıkarmaktadır. Bu durum da vergi kanunlarının anlaşılıp benimsenmesini önlemiştir. Değişiklik sonrasında vergi yükümlülüğüne ilişkin herhangi bir fikri ve hazırlığı olmayan mükelleflerin çeşitli sıkıntılar çekmelerine yol açmıştır. Bu durum ise vergi mükelleflerinin vergi kaçırmalarına zemin hazırlamaktadır.

Vergi kanunlarının gerek çok sık değişmesi ve gerekse değişiklik sürecinde bir uyum süreci olmaması, ülkemizde uzun dönemli bir vergi politikasının oluşmasını da engellemektedir. Bu şekilde hazırlanan ve uygulanan verginin etkin bir şekilde uygulanması mümkün olamamaktadır.

c) Vergi Cezalarının Uygulanmaması ve Sık Sık Vergi Aflarının Çıkarılması

Vergi idaresinin ve vergi denetiminin etkinliği açısından vergi cezaları büyük önem taşımaktadır. Mükelleflerin vergi kanunlarına uymalarının sağlanması ve vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi açısından vergi cezalarının caydırıcı bir şekilde olması ve uygulanması gerekmektedir. Ancak vergi kanunlarında yer alan cezalar, ya doğrudan vergi cezalarında indirim uygulanarak ya da uzlaşma halleri ile çok büyük ölçüde veya tamamen ortadan kalmaktadır. Buna örnek olarak VUK'un 376. Maddesinde "vergi ve cezalarını ödeyeceğini bildiren mükellefe birinci defada cezanın yarısı, ikinci defada üçte biri indirilmektedir" hükmü yer almaktadır. Dolayısıyla bu maddeden faydalanmak üzere başvuran mükelleflerin cezaları büyük ölçüde uygulanmamaktadır. Ayrıca uzlaşma müessesesi ile vergi cezaları tarhiyat öncesi ve tarhiyat sonrası uzlaşma ile çözümlenmekte ve mükellef cezalardan kurtulmaktadır. Bu durum ise cezaların etkinliğini ortadan kaldırmaktadır.

Bunlara ilave olarak ülkemizde çok sık vergi aflarının çıkartılıyor olması da vergi etkinliğini olumsuz etkilemektedir. *Nasıl olsa af çıkar* düşüncesi ile hareket eden mükellefler yükümlülüklerini ihmal etmektedirler. Bu da vergisini zaten ödemek istemeyen mükellefleri cesaretlendirmektedir.

d) Vergi Mükelleflerinin Vergi Ödeme Bilinci Düşüklüğü

Vergilendirmenin tarafını oluşturan vergi mükellefleri, vergi idaresinin etkinliği üzerinde önemli etkisi bulunmaktadır. Bir ülkede vergi sistemi ne kadar kusursuz oluşturulursa oluşturulsun mükelleflerin vergiye karşı olan direnci, vergi sisteminin etkinliğini olumsuz bir şekilde etkileyecektir. Bu nedenle vergi sistemi oluşturulurken ve uygulanırken mükelleflerin, vergiye karşı oluşturulabilecekleri direncin nedenleri ve bunlara ilişkin alınabilecek önlemler düşünülmeli ve vergi bilincinin oluşturulması hedeflenmelidir. Bunların yanında kamuda ortaya çıkan yolsuzluklar, yüksek vergi oranları vb. gibi etkenler mükelleflerin vergiye karşı dirençlerini arttırmaktadır.

3.4.3 Ülkemizde Vergi Denetiminin Etkin Olamamasını Belirleyen Etkenler

Ülkemizde vergi denetimi genellikle hatalar yapıldıktan sonra yapılan bir işlem olarak algılanmaktadır. Mükellefler açısından da denetim, kayıtların denetimi haline gelmiştir. Kayıtların denetimi ise sadece kayıt altında olan mükelleflerin denetimini ve sonuçta hem vergi yüklerinin ve hem de denetim yüklerinin kayıtlı mükelleflerin üzerinde yoğunlaşmasına sebep olmuştur.¹⁹⁹

Ülkemizde vergi denetiminin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesini etkileyen çeşitli etkenler bulunmaktadır.²⁰⁰ Aşağıda bu etkenlerden bir kaçını ele alınmıştır.

a) Örgütlenmeden Kaynaklı Etkenler

Ülkemizde vergi denetiminin etkin bir şekilde gerçekleşmesini engelleyen en önemli etkenlerden birisi, vergi denetiminin örgütlenmesi sorunundan kaynaklanmaktadır. Ülkemizde Maliye Bakanlığı'nın fonksiyonlarının artması ve yaygınlaşması gerekçesiyle arttırılan denetim birimlerinin sayısı, bir yandan mükerrer denetime ve kaynak israfına, diğer yandan da denetim kargaşasına ve denetim birimleri arasında

¹⁹⁹ Nazmi Kayağdı, Toplam Kalite Yönetimi ve Türk Vergi İdaresi, A.S.O., Yayın No:51, Ankara, 2001, s.133.

²⁰⁰ Merter, **a.g.t.**, s.85.

koordinasyonsuzluğu sebep olmaktadır.²⁰¹ Önceki bölümlerde açıklandığı üzere vergi denetimi, merkez ve taşra teşkilatlarında görevli inceleme elemanları vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Merkez ve taşra teşkilatlarına bağlı denetim birimlerinin birbirinden ayrı ayrı örgütlenmeleri diğer bir ifade ile vergi denetiminin tek elden planlanıp uygulamaya konulmaması, denetim faaliyetlerinin planlı ve koordineli bir şekilde yürütülmesine engel olmakta ve bunun sonucunda bazı alanlar tamamen denetim dışında kalırken bazı alanlar ise her denetim birimince aynı anda denetlenebilmektedir.²⁰²

İç ve dış denetimin birbirinden ayrılmamış olması, işe yeni alınan denetim elemanlarının hem iç ve hem de dış denetim konularında eğitime tabi tutulmaları zorunluluğunu getirmekte, bu durum ise bir yandan eğitimin verimliliğini etkilerken diğer yandan denetim elemanlarının iç ve dış denetim konularında yeterli eğitim alamamaları sonucunu doğurmaktadır.²⁰³ Diğer bir taraftan vergi dairelerinde de maksimum mükellef sayısı gibi bir uygulama bulunmamaktadır. Bu da birçok vergi dairesi 40 binden fazla mükellefe az sayıda personel ile hizmet veremeye çalışıyor olmaları sonucunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak örgütlenmenin bugünkü yapısı ile vergi denetiminin kendisinden beklenen faydayı sağlayamayacağı ve bu nedenle de yeniden bir örgütlenme yapılandırılmasının kaçınılmaz olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

b) Vergi Mevzuatı

Anayasamızın vergileme ile ilgili 73. maddesinde “herkesin ödeme gücüne göre vergi ödeyeceği” şeklinde ifade edilen vergi adaleti, vergiye tabi tüm kazanç ve iratların vergi dairesince tam olarak kavranabilmesinden geçmektedir. Vergiye tabi tüm kazanç ve

²⁰¹ Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, 9-Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Özel İhtisas Komisyonu Raporları, Ankara, 2007),

<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/OzelIhtisasKomisyonuRaporlari.aspx> (ET: 17.06.2017).

²⁰² Hilmiye Yelmen, **Vergi Denetimi ve Denetimde Vergi Kontrol Memurluğunun Yeri ve Önemi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1989, s.86.

²⁰³ Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, 9-Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Özel İhtisas Komisyonu Raporları, Ankara, 2007),

<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/OzelIhtisasKomisyonuRaporlari.aspx> (ET: 17.06.2017).

iratların vergi idaresince tam olarak kavranabilmesinin temel şartı da, buna uygun bir vergi mevzuatının varlığıdır.²⁰⁴

Bir ülkede vergilendirmeye konu her türlü yasa, tüzük, yönetmelik vs. hepsini içeren bir kavram olarak kullandığımız vergi mevzuatı kavramı, vergi denetiminin etkinliğinde önemli bir rol üstlenmektedir. Vergi mevzuatının denetime ilişkin hükümlerinin caydırıcı ve objektif olmaması durumunda denetimin etkinliğinden bahsetmek mümkün değildir. Vergi mevzuatındaki bir takım özellikler denetimin etkinliği üzerinde olumlu etkiler meydana getirmesine karşılık, mevzuattaki çeşitli belirsizliklerin ve boşlukların olması, vergi kanunlarının sık sık değişmesi, sistemin çok karışık olması dolayısıyla farklı yorumlara yol açması, ülkenin iktisadi ve sosyal şartlarına uygun olmaması gibi sebepler etkin bir vergi denetimine olumsuz etkiler meydana getirmektedir.²⁰⁵ Ayrıca daha önce açıklandığı gibi vergi mevzuatımızda yer alan kanunların çokluğu ve çok sık yapılan değişiklikler hem denetim birimlerinin hem de mükelleflerin işini zorlaştırmaktadır.

c) Denetim Elemanlarının Nitelikleri, Sayısı ve Çalışma Şartları

Merkez ve taşra denetim birimlerinde görevli tüm denetim elemanları dört yıllık fakülte mezunları arasından ÖSYM tarafından yapılan sınav ve bunun ardından yapılan meslek giriş sınavı ve sözlü sınavlar gibi elemelerden geçirilerek titizlikle seçilmekte ve yapılan kazanan adaylar yoğun bir mesleki stajdan geçmektedirler Dolayısıyla nitelikleri itibarıyla denetim elemanlarının yeterli olduğu söylenebilir. Ancak 3568 sayılı kanunun 9. Maddesi uyarınca meslekte 10 yılının tamamlayan merkez denetim elemanlarından Maliye Müfettişleri, Gelirler Kontrolörleri ve Hesap Uzmanlarına sınavsız Yeminli Mali Müşavir olabilme imkanı verilmesi sonucunda tecrübeli denetim elemanlarından önemli sayıda ayrılmalar olmuştur. Bu ayrılmalar da şüphesiz vergi denetiminde etkinliği olumsuz etkilemiştir.

Denetimin nitelikleri yüksek ancak sayı olarak az denetim elemanlarınca yapılması hem zaman hem de maliyet ve etkinlik açısından denetimin başarısızlığına sebep olabilecek unsurlardan birisidir. Diğer yandan ister taşra ister merkezde denetim elemanı olsun

²⁰⁴ Mehmet Korkusuz, “Kamusal Denetim, Vergileme Sistemimiz ve 1990 Yılı Gelir Vergisi Beyanlarının Bir Arada Değerlendirilmesi” Yaklaşım Dergisi, Sayı:93, Yıl:8, Eylül 2000, s.91.

²⁰⁵ Mehmet Akbay, “Vergi İncelemeleri ve Vergi Denetimi”, Maliye Gümrük Bakanlığı, A.P.K.K. Yayın No: 1990/308, Ankara, 1990, s.230.

hiyerarşik yükselmelerinin önü açık değildir ve bu da denetim elemanlarının etkin bir denetim gerçekleştirme isteği eksikliğine sebep olmaktadır.²⁰⁶

d) Vergi Bilincinin Oluşturulamaması

Vergi denetiminde etkinliğin sağlanmasında mükelleflerin rolü çok büyüktür. Mükelleflerin vergiye karşı olan direncin azalmasında da en önemli etkenlerden birisi toplumda vergi bilincinin oluşmasıdır. Vergi bilincinin oluşmadığı toplumlarda vergilendirmeye karşı oluşan direnç, vergi idaresinin ve dolayısıyla denetimin etkinliğini olumsuz yönde etkileyecektir. Ancak ağırlaşan vergi yükleri karşısında mükellefler daha az vergi ödemenin yollarını aramaktadırlar. Bu arayış içerisinde olan mükelleflerin başvurdukları çeşitli yollar vardır.²⁰⁷ Bunlar, vergi kaçırma, vergiden kaçınma ve vergi avantajlarıdır.²⁰⁸ Mükelleflerin bu yollara başvurmaları da vergilendirmeye ilişkin işlemlerde ve dolayısıyla vergi denetiminde etkinliği olumsuz etkileyecektir.

Ülkemizde vergi bilincinin sağlanmasına ilişkin bir dönem bazı kampanyalar yürütülmüştür. Ancak vergi bilincinin oluşturulmasında eğitime önem verilmesi, basın ve yayın organları vasıtasıyla vergi kaçakçılığının bir suç olduğu düşüncesinin aşılması, belge düzeninin geliştirilmesi gibi tedbirlerin yürürlüğe konulması toplumda vergi bilincinin oluşmasında yararlı olacağı söylenebilir.

Vergi bilincinin oluşturulması amacına yönelik olarak, vergi mükelleflerine güvenilmesinin ve mükelleflerin vergilerini gönüllü olarak ödeyebilmelerini sağlayabilecek tedbirlerin alınması da gereklidir.²⁰⁹ Aksi takdirde vergi mükellefleri vergiye karşı bir direnç göstereceklerdir.

²⁰⁶ Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, 9-Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Özel İhtisas Komisyonu Raporları, Ankara, 2007), <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/OzellhtisasKomisyonuRaporlari.aspx> (ET: 17.06.2017).

²⁰⁷ Güneri Ergülen ve Hayreddin Erdem, **Vergi Avantajları**, Yaklaşım Yayınları, Ankara, 1998, s.3.

²⁰⁸ **Vergi Kaçırma**, mükelleflerin vergi yasalarını açıkça çiğneyerek vergi yükünden kurtulmaya çalışmalarıdır.

Vergiden Kaçınma, vergi borcunun doğumuna neden olan olaylarla ilişki kurulmaması yada bu olayların kişiler açısından ortaya çıkmaması durumuna denilmektedir.

Vergi Avantajı, vergi kanunlarındaki boşluklardan yararlanarak vergi yükünden kurtulmaya çalışılmasıdır.

²⁰⁹ Mehmet Tosuner ve Zeynep Arıkan, “**Resen Vergilendirme ve Sorunlar**”, Vergi Sorunları Dergisi, Haziran 2003, Sayı:177, s.68.

Vergi bilincinin oluşturulmasına ilişkin olarak söylenebilecek bir diğer husus, toplanan vergilerin harcanmasına ilişkin olarak mükelleflerde var olan negatif düşüncelerdir. Yapılan bir anket çalışması, mükelleflerin vergisini eksik beyan etmelerinin temelinde yatan temel düşüncenin “ ödediği verginin yolsuzluklarla çarçur edildiği ve kendisine hizmet olarak dönmediği” şeklinde genel bir inancın var olduğunu ortaya koymuştur.²¹⁰ Bu nedenle; devletin toplamış olduğu vergilerin harcanmasında şeffaf olması, toplumda ve mükelleflerde vergi bilincinin oluşmasına olumlu katkılarda bulunmasına vesile olacaktır.

e) Belge Düzeninin Tam Olarak Oturtulamaması

Ülkemizde kayıt dışı ekonomi gibi etkenlerin var olması sebebiyle belge düzeni tam oturtulamamıştır. Kayıt dışı ekonomi, resmi kayıtlara girmeyen, kanuni belgelerle belgelendirilemeyen, yetkili organlarca normal kurallar çerçevesinde kontrol edilemeyen ve milli gelir hesaplamalarında dikkate alınmayan iktisadi işlem ve faaliyetler²¹¹ olarak tanımlanmaktadır.

Kayıt dışı ekonominin büyük boyutlara ulaşmasındaki en büyük rolü iktisadi faaliyetlerde belge düzeninin tam anlamıyla oturtulamamış olması ve buna bağlı olarak te yeterli ve etkin bir denetim düzeninin tesis edilmemiş olması oynamaktadır.²¹² Mükellefler açısından kayıtlı iktisadi faaliyette bulunmanın kayıt dışı ekonomide faaliyette bulunmaya nazaran alternatif maliyeti arttırdığı için bireyler kayıt dışı ekonomide faaliyette bulunmayı tercih etmektedirler.

Ülkemizde belge düzeninin sağlanmasına ilişkin olarak gerçekleştirilen en önemli düzenleme 1985 yılında yürürlüğe giren Katma Değer Vergisi Kanunu'nun uygulamasına tam işlerlik kazandırmak ve belgeleme sistemini disiplin altına almak amacıyla getirilmiş olan Yazar Kasa kullanma mecburiyetidir. Yazar kasa uygulaması ile belge düzeninin yaygınlaştırılması ve vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi²¹³ amaçlanmıştır. Ancak yazar kasa uygulamasının etkinliği yazar kasanın kullanımına bağlı olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir.

²¹⁰ Karyağdı, **a.g.e.**, s.146.

²¹¹ Mustafa Ali Sarılı, , “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Kayıtlı Haline Getirilebilmesi için Alınması Gereken Tedbirler”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:167, Ağustos 2002, s.131.

²¹² Merter, **a.g.t.**, s.92.

²¹³ Mehmet Tosuner, **1980 Sonrası Türk Vergi Sisteminin Yapısı ve Gelişimi**, İzmir, 1989, s.78.

Bunların yanı sıra ülkemizde çok sayıda fatura, sevk irsaliyesi, perakende satış vesikaları, gider pusulası, serbest meslek makbuz, mahsup fişi gibi daha birçok belge kullanılmaktadır. Bu belgeler mükelleflerin kafalarını karıştırmakta, diğer yandan da takibini zorlaştırmaktadır. Belge düzenlemelerine ilişkin yapılacak düzenleme de işlemlerinin kolaylaştırılmasını sağlayabilir.

f) Vergi Güvenlik Tedbirlerinin Tam Olarak İşlememesi

Vergi denetimi hem zaman alıcı hem de mali bakımdan külfetli bir iştir. Bunun yanı sıra bütün mükelleflerin denetlenmesi de pratik olarak mümkün değildir. Bu nedenle mükelleflerin bildirimlerinin doğruluğunun sağlanması konusunda başka tedbirlerin alınması gerekmektedir. Mükelleflerin bildirimlerinde doğruluğu sağlamak üzere alınan bu tedbirlere, vergi güvenlik tedbirleri denilmektedir.

Mükelleflerin bildirimlerinin doğruluğunun sağlanmasında iki usulden yararlanılabilir.²¹⁴ Birincisi yükümlüler arası karşılıklı denetim, ikincisi ise vergi güvenlik tedbirleridir. Yükümlüler arası karşılıklı denetim de alışveriş veya sözleşmelerde taraflardan biri için gelir sayılan değer, diğer taraf için gelirlerinden indirilebilir bir gider sayılmasıdır. Bu durumda gelirini olduğundan az göstermek veya ödemenin kayıtsız yapılmasını isteyen taraf, ödemeyi yapan tarafın giderlerini azaltacağı için teoride mümkün olmamaktadır. Ancak ülkemizde gelir gider faaliyetlerinin tamamı iktisadi faaliyetleri kapsamadığı için bu denetim usulünün uygulanmasına pratikte mümkün kılmamaktadır. Vergi güvenlik tedbirleri ise ispat yükümlülüğünü mükellefe aktaran ve üçüncü şahısları sahip olduğu bilgilerin kayıtlara geçmesini sağlayan usullerdir.

Vergi sistemimizin beyan esasına dayalı olması, bu beyanların doğruluğunun araştırılmasına engel teşkil etmemektedir. Vergi kanunları ile bir yandan oto kontrol müesseseleri ile beyanlar için bir alt sınır belirlerken, diğer yandan da vergi incelemeleri suretiyle beyanların doğruluğunun araştırılabilmesi mümkün kılınmıştır.²¹⁵ Ancak bugün vergi sistemimizde “emsal kira bedeli esası” dışında vergi oto kontrol müessesesi

²¹⁴ Kenan Bulutoğlu, **Türk Vergi Sistemi**, 5. Baskı, Fakülteler Matbaası, 1976, s.236.

²¹⁵ Merter, **a.g.t.**, s.94.

kalmamıştır. Bugün için vergi sistemimizde vergi incelemesi dışında beyanların doğruluğunu sağlayabilecek bir araç bulunmamaktadır.²¹⁶

g) Uzlaşma Müessesesinin Varlığı

Vergi hukukunda uzlaşma, vergi mükellefi ile vergi idaresi arasında meydana gelen bazı uyuşmazlıkların, yargı yoluna başvurulmadan karşılıklı anlaşma yolu ile sona erdirilmesidir.²¹⁷ Uzlaşma müessesesi Türk Vergi Sistemimize ilk olarak 1963 yılında girmiş ve tarhiyat sonrası ortaya çıkan uyuşmazlıklar için geçerli olmuştur. Ancak 1987 yılından itibaren kapsamı genişletilerek tarhiyat öncesini de kapsayan bir şekle dönüşmüştür. Uzlaşma müessesesinin amacı, vergisini tam ve zamanında ödeyen mükelleflerin aksine olarak, vergisini zamanında yatırmadığı için vergi cezası tatbik ettirilen kişilerle, vergi idaresinin pazarlık ederek verginin ödenmesini sağlamaktadır.²¹⁸

Bir yandan vergi kaybının önlenmesi için vergi denetimi yapılırken, diğer yandan uzlaşma müessesesinin varlığı tezat bir durum oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, vergi cezalarının caydırıcılık gücünü azaltan uzlaşma müessesesinin kaldırılmasının yerinde olacağı²¹⁹ ileri sürülmektedir. Ülkemizde caydırıcı etkisi tartışma konusu olan vergi cezalarının etkinliği, uzlaşma ile etkinliğinin daha da azaldığı söylenebilir.

Yapılan araştırmalar vergi inceleme raporlarının büyük bir kısmının uzlaşma ile sonuçlandığını, çok az bir kısmının yargıya intikal ettiğini, yargıya intikal edenlerin ise büyük ölçüde vergi idaresi aleyhine sonuçlandığını ortaya koymaktadır.²²⁰

²¹⁶ Korkusuz, **a.g.m.**, s.92.

²¹⁷ Merter, **a.g.t.**, s.95.

²¹⁸ **a.g.t.**, s.95.

²¹⁹ Mehmet Tosuner, "Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Üzerinde Bazı Değerlendirmeler ve Öneriler", XI. Türkiye Maliye Sempozyumunda Sunulan Tebliğ, 4-8 Mayıs 1995, s.5.

²²⁰ Karyağdı, **a.g.e.**, s.21.

SONUÇ

Ülkemizde vergi gelirlerinin büyük bir bölümü güven esasına dayanılarak beyannameler üzerinden mükelleflerden elde edilmektedir. Ancak işletmeler, maliyet niteliği taşıyan vergiyi daha az ödemenin yollarını aramakta ve vergi matrahlarını düşürebilmek için mali tablo hilelerine başvurabilmektedir. Bu hileler neticesinde beyannamelerde gösterilmeyen gelir ortaya çıkmaktadır. Vergi idaresinin de en önemli görevi verilen beyannamelerin doğruluğunun tespit edilebilmesi için vergi denetimlerini yerine getirilmesini sağlamaktır. Ancak ülkemizde vergi denetimi genellikle hatalar, hileler ve yolsuzluklar yapıldıktan sonra yapılan bir denetim işlemi olarak algılanmaktadır. Mükellefler açısından da vergi denetimi, sadece kayıtların denetimi haline gelmiştir ki, bu noktada kayıtların denetiminin sadece kayıtlı mükellefler üzerinden yapılabildiğinin ayrıca belirtilmesi gerekir.

Vergi denetimi süreci, vergi beyannameleri ve ekleri üzerinde ve/veya harici bilgilere dayanılarak yapılan risk analizi sonuçlarına göre veya belirli vergi konularına yönelik olarak düzenlenen görüş ve önerme raporlarına dayanılarak ya da yapılan bir ihbar ile başlamaktadır. Dolayısıyla vergi idaresince kırmızı bayraklar olarak nitelendirilen bu hile belirtileri üzerine başlatılan vergi denetimi süreci dışında kalan, yani hileleri örtbas edebilen işletmelerin varlığı ortaya çıkmaktadır.

Hile belirtileri gösterdiği tespit edilen işletmelerin denetmesinin yanı sıra işletmelere hilelere başvurularak beyan dışı bırakılan tüm gelirlerin tespit edilmesi etkili bir vergi denetimi düzeni kurulması ile mümkündür. Etkin bir vergi denetimi, aynı zamanda oluşturulan mali sistemin işlemlerini kısmen güvence altına almakta ve maliye politikalarının başarısını arttırmaktadır.

Ancak bir yandan vergi kanunlarının sayıca çok olması ve sıklıkla değişmesi gibi vergi mevzuatından kaynaklı etkenler, uzlaşma müessesinin varlığı ve vergi afları nedeniyle cezaların tam olarak uygulanamamasından kaynaklanan etkenler, diğer yandan daha az vergi verebilmek için çeşitli hileler yaparak gerçeği yansıtmayan mali tablolar sunabilen vergi bilinci oluşturulamamış mükellefler vergi denetiminin etkinliğini olumsuz yönde etkilemektedir.

Vergi Denetim Kurulu tarafından yayınlanan 2016 Faaliyet Raporu'na göre ülkemizde vergi mükelleflerinin sadece %1,96'sı denetlenmiştir. Bu durum mükelleflerin vergi kanunlarına uymaları konusunda davranışlarını olumsuz yönde etkilemektedir. İşletmelerin denetlenme ihtimalinin düşük olma düşüncesi ile gerçekleştirdikleri hileler, ülkemizde vergi kayıplarının ve kayıt dışı ekonominin büyük rakamlara ulaşmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak; hilelerin önlenmesinde vergi denetiminin önemli bir yere sahip olduğu ancak sıralanan birçok etken nedeniyle hilelerin önlenmesinde etkili olmadığı ikilemi ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

AĞCA, Ahmet vd. **Muhasebe Bilgi Yönetimi**. 1.Baskı, T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1922. Eskişehir, 2013.

AKBAY, Mehmet. “Vergi İncelemeleri ve Vergi Denetimi”. **Maliye Gümrük Bakanlığı A.P.K.K.** Yayın No: 1990/308. Ankara, 1990, s.230-234.

AKTAN, Coşkun Can. **Değişim ve Yeni Global Yönetim**. MESS Yayın No: 257. Ekim 1997.

AKYEL, Nermin ve KARACA, Nevran. “Bağımsız Denetim Açısından Etik ve Yaratıcı Muhasebe Uygulamaları”. **Mali Çözüm**. Sayı 72. Temmuz-Ağustos-Eylül 2005. s.248-250.

ALBRECHT, Conan C. ve ALBRECHT, Chad O. “Data-Driven Fraud Detection Using Detectlets,” **Journal of Forensic & Investigative Accounting**. Vol.1, Issue 1. s.164-171. http://web.nacva.com/JFIA/Issues/JFIA-2009-1_5.pdf, (ET: 24.04.2017).

ALTUĞ, Osman. **Kayıt Dışı Ekonomi**. İstanbul. Cem Matbaacılık. Mart 1994.

ALTUĞ, Osman. **Muhasebe ve Hukuk İlişkileri**. İstanbul, Türkmen Kitabevi. Eylül 1999.

AMERICAN INSTITUTE OF CERTIFIED PUBLIC ACCOUNTANTS-AICPA, **Management Antifraud Programs and Controls**. [http://www.sox-expert.com/uploads/files/Management%20Antifraud%20Programs%20and%20Controls%20\(SAS%2099%20Exhibit\).pdf](http://www.sox-expert.com/uploads/files/Management%20Antifraud%20Programs%20and%20Controls%20(SAS%2099%20Exhibit).pdf) (ET:20.04.2017).

ASLAN, Abdullah. “Vergi Denetimi ve Vergi Denetiminde Etkinlik Sorunu”, **Vergi Dünyası Dergisi**. Yıl:16. Sayı:185. Ocak 1997. s.3-8.

ASSOCIATION OF CERTIFIED FRAUD EXAMINERS-ACFE, **Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse**. 2008. s.4077-4078. <http://www.acfe.com/documents/2008-rtnn.pdf> (ET:17.04.2017).

ATAMAN AKGÜL, Başak. “Maddi Duran Varlıkların Amortismanına İlişkin Uluslararası Muhasebe Standardında (IAS 16) Yer Alan Düzenlemeler ve Türk Vergi Mevzuatı ile Karşılaştırılması” **Mali Çözüm**. Sayı: 67, Nisan-Haziran 2004, s.95-100.

ATILGAN, Hasan. **Verginin İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye’deki Durumunun Analizi**. Maliye Bakanlığı. Ankara. 2004.

AUDİTING STANDARDS BOARD. **Ethics Interpretations SAS No:82** (Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit). 1996.
<http://www.aicpa.org/research/standards/auditattest/downloadabledocuments/au-00316.pdf> (ET:20.03.2017).

AYDIN, Süleyman ve YILMAZER, Yakup. **Yolsuzluk ve Mali Suçlar**. Ankara. Turhan Kitabevi, Aralık 2006.

BERKSOY, Tamer. **Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Kapasitesi ve Vergi Gayreti**. Marmara Üniversitesi Yayın No:411, 1994.

BOZKURT, Nejat. “İşletme Çalışanları Tarafından Yapılan Hileleri Doğuran Nedenler”, **Yaklaşım Dergisi**. Yıl:8. Sayı:92. Ağustos 2000. s.64-66.

BOZKURT, Nejat. “İşletmelerde Hile Yapan Çalışanların Karakteristik Özellikleri”. **Yaklaşım Dergisi**. Sayı 93. Eylül 2000. S.258-282.

BOZKURT, Nejat. **İşletmelerde Çalışanların Yaptıkları Hileler, Ortaya Çıkarılması ve Önlenmesi**, Seminer Notları, 2001.

BOZKURT, Nejat. **İşletmelerin Kara Deliği Hile Çalışan Hileleri**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2009.

BUCKHOFF, Thomas ve CLİFTON, James. **Exotic Embezzling: Investigating Off-Book Fraud Schemes**. Journal of Financial Crime. Vol.11, No:3, 2004.

BULUTOĞLU, Kenan. **Türk Vergi Sistemi**, 5. Baskı, Fakülteler Matbaası, 1976.

COENEN L., Tracy. **Essentials of Corporate Fraud**. New Jersey. John Wiley & Sons, 2008.

COSO. **Fraudulent Financial Reporting: 1987-1997 An Analysis of U.S. Public Companies**. <https://www.coso.org/Documents/FFR-1987-1997.PDF> (ET:19.04.2017).

ÇELİK, Alper. **Stok Hileleri ve Bir Uygulama**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

ÇİÇEKLİ, Ali. “Küçük Üretim Şirketi İçin TMS İle Uyumlu Finansal Tablo Hazırlama Örneği” Deloitte Kasım 2012.
<http://www.istanbulsmmmodasi.org.tr/docs/seminer/05112012TFRSGecis/AlıCicekli.pdf> (ET:20.04.2017)

DALAK, Güldem. “Vergi Denetimi ve Muhasebe Uygulamaları”. **Vergi Sorunları Dergisi**. Yıl:18 Haziran 1999. sayı: 129, s.75-85.

DERVAES, Joseph R. **Fraud’s Finer Points: Case History Applications**, July/August 2013. <http://www.acfe.com/article.aspx?id=4294978524> (ET:02.05.2017).

ELİTAŞ, Bilge Leyli. "Muhasebe Manipülasyonu ve Muhasebe Bilgi Kalitesine Etkisi". **Muhasebe ve Finansman Dergisi**. Sayı:40. Nisan 2013. İstanbul, s.47-50.

ERDAMAR, Cengiz ve BASIK, Feryal. **Finansal Muhasebe ve Tekdüzen Muhasebe Sistemi**. 2.bs. İstanbul. Arıkan. 2006.

ERDEM, Burhan. **Vergi Yönetimi ve Örgütlenmesi**. Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları. No:233/154. Eskişehir, 1981.

ERDOĞAN, Melih. **Denetim**, 2.bs. Ankara. Maliye ve Hukuk. Şubat 2005.

ERGÜLEN, Güneri ve ERDEM, Hayreddin. **Vergi Avantajları**, Yaklaşım Yayınları. Ankara. 1998.

EROL, Mikail. "İşletmelerde Yaşanan Yolsuzluklara (Hata ve Hileler) Karşı Denetimden Beklentiler". **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. C:13. S:1. 2008. s.235-237.

FLEMING, John M. ve WORTMANN, Richard E. "SAS 99: Lessons Learned From a Year Focusing on Fraud". **Pennsylvania CPA Journal**. Spring 2005. s.26-27.

GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI. <http://www.gib.gov.tr/node/87546> (ET: 21.04.2017).

GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI. <http://www.gib.gov.tr/node/88656> (ET: 21.04.2017).

GÖKÇAN, Halil Tahsin. **Görevi Kötüye Kullanma, Zimmet, Banka Zimmeti, İrtikap, Rüşvet Suçları ve Kamu İdaresine Karşı İşlenen Suçlar**. Ankara. Seçkin Yayıncılık. Ocak 2008.

GÜNEŞ, Şükran. **İşletmelerde Hile Riskinin Önlenmesi Ve Hastane İşletmelerinde Uygulama**. Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2014.

GÜREDİN, Ersin. **Denetim ve Güvence Hizmetleri SMMM ve YMM'lere Yönelik İlkeler ve Teknikler**. 11. bs. İstanbul. Arıkan Basım Yayım. Ocak 2007.

GÜREDİN, Ersin. **Denetim ve Güvence Hizmetleri**, 13.Baskı Türkmen Kitabevi. İstanbul. 2010.

HESAP UZMANLARI KURULU. **Türk Vergi Sistemi ve 50. Yılında Hesap Uzmanları Kurulu**. İstanbul. 1995.

HOWARD, R. Davia. **Fraud 101 Techniques and Strategies for Detection**. 2. bs. Canada. John Wiley and Sons. 2000.

INTERNATIONAL ACCOUNTING STANDARDS BOARD-IASB. **IAS 18**. <http://eifrs.iasb.org/eifrs/bnstandards/en/ias18.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2010).

İŞLER, Mesut vd. “Portföy Yönetimi ve Hisse Senedi Seçiminde Bir Karar Destek Sistemi”. **Kırıkkale University International Journal of Engineering Research & Development**. Vol.1. No.1. January 2009. s.29-31.

KAĞNICIOĞLU, Hakan. **Yönetim Bilgi Sistemi**. T.C. Anadolu Üniversitesi. Yayın No: 1471.

KARAPINAR, Selahattin ve AKYEL, Nermin. “Hileler ve Muhasebe Denetimindeki Yeri”. **1.Uluslararası Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi**. s.639-695. <http://www.sbekongre.sakarya.edu.tr/kongre1/Bildiri/691-704.pdf> (Erişim Tarihi: 10.06.2017).

KARYAĞDI, Nazmi. **Toplam Kalite Yönetimi ve Türk Vergi İdaresi**. A.S.O. Yayın No:51. Ankara. 2001.

KATMA DEĞER VERGİSİ GENEL UYGULAMA TEBLİĞİ. s.63. <https://www.vergiportali.com/upload/KDVUYGULAMAGT.pdf> (ET: 19.05.2017).

KAVAL, Hasan. **Muhasebe Denetimi**. Ankara. Akademik. 2003.

KAYA, İlhan ve GÖZEN, Şerife. “Personel Seçim Sürecinde Uzman Sistem Yaklaşımı ve Konya Büyükşehir Belediyesinde Bir Uygulama” **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Sayı 14. s.366-370.

KEPEKÇİ, Celal. **Bağımsız Denetim**. 2. bs. Ankara. Cem Ofset. 1996.

KORKUSUZ, Mehmet. “Kamusal Denetim, Vergileme Sistemimiz ve 1990 Yılı Gelir Vergisi Beyanlarının Bir Arada Değerlendirilmesi”. **Yaklaşım Dergisi**. Sayı:93. Yıl:8. Eylül 2000. s.91-92.

KPMG. **Yöneticilerin Bakış Açısı ile Türkiye’de Suistimal 2009 Raporu**.

KÜÇÜKSÖZEN, Cemal ve KÜÇÜKKOÇAOĞLU, Güray, “Kurumsal Şirket Yönetiminde Finansal Tabloların Rolü”. <http://www.baskent.edu.tr/~gurayk/kisiselkurumsalsirket.pdf> (ET:20.04.2017).

MALİYE HESAP UZMANLARI DERNEĞİ. **Denetim İlke ve Esasları**. Yıldız Ofset. İstanbul. 2004.

MERİÇ, Metin. **Vergi Denetimi**. İlkem Ofset. İzmir, 2002.

MERTER, Mehmet Emin. **Türkiye’de Vergi Denetimi ve Vergi Denetiminde Etkinliğin Sağlanmasında Toplam Kalite Yönetimi**. Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı. 2004.

MEVZUAT BİLGİ SİSTEMİ-e-mevzuat. <http://www.mevzuat.gov.tr/> (ET:10.06.2017).

MIDIK, Ahmet. **Türk Vergi Sisteminde Vergi Denetimi Uygulamaları**. Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir. 1995.

MULFORD, Charles W. ve COMİSKEY, Eugene E. **The Financial Numbers Game**. Canada. John Wiley & Sons. 2002.

LİSTER, Linda M. "A Practical Approach to Fraud Risk". **International Auditor**. 64(2007). S.61-65.

OECD "Guidelines for Managing Conflict of Interest in the Public Service" September 2005. <http://www.oecd.org/gov/ethics/48994419.pdf> (ET: 22.04.2017).

OĞUZTÜRK, Bekir Sami ve KUTAY, Ünal Ertuğrul. "Türkiye'de Vergi Denetiminde Yeni Dönem". **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**. Yıl:2015. cilt 7. Sayı:13. s.208-210.

ORHUNBİLGE, Neyran. **Örnekleme Yöntemleri ve Hipotez Testleri**. İstanbul. Avcıol. 1997.

ÖNCÜ, SEMRA vd. "Bağımsız Denetçilerin Yetki ve Sorumlulukları". **III. Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu**. 168-175.

ÖZKAN, Serdar. "TMS 18 Hasılat Standardı ve A.B.D. Düzenlemelerine Göre İşlemin Ayırıştırılması". **Mali Çözüm Dergisi**. Sayı 82. Temmuz-Ağustos 2007. s.61-64.

PEHLİVANLI, Davut. **Hile Denetimi Metodoloji ve Raporlama**. Beta Yayınları. İstanbul. 2011.

REZAEI, Zabihollah. **Financial Statement Fraud: Prevention and Detection**. New York. John Wiley & Sons. 2002.

SARILI, Mustafa Ali. "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Kayıtlı Haline Getirilebilmesi için Alınması Gereken Tedbirler". **Vergi Sorunları Dergisi**. Sayı:167. Ağustos 2002. s.131.

SCHİLİT, Howard. **Financial Shenanigans**. 2.bs. USA. McGraw Hill. 2002.

SELVİ, Yakup., TÜREL, Ahmet ve ŞENYİĞİT, Bora. "Elektronik Bilgi Ortamlarında Muhasebe Denetimi" **1.Uluslararası Muhasebe Denetimi Sempozyumu & 7. Muhasebe Denetimi Sempozyumu**. İstanbul Serbest Mali Muhasebeci Müşavirler Odası. Yayın No:58. İstanbul. 2006. s.307-311.

SEYİDOĞLU, Halil. **İktisadi Terimler Ansiklopedik Sözlük**. Ankara. Güzem Yayınları. No:4. 1992.

SİLVERSTONE, Howard ve SHEETZ, Michael. **Forensic Accounting and Fraud Investigation for NonExperts**. 2. bs, New Jersey. John Wiley&Sons Inc. 2007.

SÖYLER, Halil. **İşletmelerde Yapılan Hileler ve Bunların Önlenmesi**. Marmara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Finans Bilim Dalı. Doktora Tezi. İstanbul. 2002.

SERMAYE PİYASASI KURULU. **Kurumsal Yönetim İlkelerinin Belirlenmesine ve Uygulanmasına İlişkin Tebliğ**.

<http://www.spk.gov.tr/displayfile.aspx?action=displayfile&pageid=66&fn=66.pdf>
(ET:13.04.2017).

ŞAAN, Ayşe. **Türkiye’de Vergi Kaçakçılığının Önlenmesinde Vergi Denetiminin Etkinliği**. Yüksek Lisans Tezi. Edirne Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2008.

ŞEKER, Nezh. **Hukuksal Yapısıyla Vergi İncelemesi**. Beta Yayınları. İstanbul. 1994.

ŞENGÜR, Evren Dilek. **İşletmelerde Hile, Hilelerin Önlenmesi Hileli Finansal Raporlama İle İlgili Düzenlemeler Ve Bir Araştırma**, Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı. İstanbul. 2010.

TARHAN MENĞİ, Banu. “Hile Denetiminde Yetkinliklerin Değerlendirilmesi-Hile Karosu”, İSMMMO Yayınları. **Mali Çözüm Dergisi**. Kasım-Aralık 2012. s.116.

T.C. MALİYE BAKANLIĞI AVRUPA BİRLİĞİ VE DIŞ İLİŞKİLER DAİRESİ BAŞKANLIĞI. **Gelir İdaresinde Etkinlik Arayışları OECD-AB En İyi Uygulamalar**. Ankara Üniversitesi Basımevi, 2002.

T.C. MALİYE BAKANLIĞI VERGİ DENETİM KURULU BAŞKANLIĞI. **2016 Faaliyet Raporu**. s.45.

<https://www.vdk.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fDosya%2fVDK%202016%20Faaliyet%20Raporu> 22.05.17.pdf

T.C. KALKINMA BAKANLIĞI. **9-Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Özel İhtisas Komisyonu Raporları**, Ankara, 2007).

<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/OzellhtisasKomisyonuRaporlari.aspx>
(ET:17.06.2017).

TEKİN, Fazıl ve ÇELİKKAYA, Ali. **Vergi Denetimi**. Seçkin Yayınları. 2. Baskı. Ankara 2007.

TOROSLU, Nevzat. **Ceza Hukuku**. 5.bs. Ankara. Savaş Yayınevi. 2001.

TOSUNER, Mehmet. “Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Üzerinde Bazı Değerlendirmeler ve Öneriler”. **XI. Türkiye Maliye Sempozyumunda Sunulan Tebliğ**. 4-8 Mayıs 1995. s.4-7.

TOSUNER, Mehmet. **1980 Sonrası Türk Vergi Sisteminin Yapısı ve Gelişimi**. İzmir. 1989.

TOSUNER, Mehmet ve ARIKAN, Zeynep. “Resen Vergilendirme ve Sorunlar”. **Vergi Sorunları Dergisi**. Haziran 2003. Sayı:177. s.68-70.

TÜRK BORÇLAR KANUNU

TÜRK DİL KURUMU, <http://www.tdk.gov.tr> (ET: 3 Nisan 2017).

TÜRK TİCARET KANUNU

TÜRKİYE İÇ DENETİM ENSTİTÜSÜ (TİDE) ve ULUSLARARASI İÇ DENETÇİLER ENSTİTÜSÜ (The Institute of Internal Auditors-IIA). **Uluslararası İç Denetim Standartları Mesleki Uygulama Çerçevesi** (2007’deki Değişikliklerle), Uygulama Önerisi 1210.A2-1: Suiistimal Riskinin Değerlendirilmesi, Önlenmesi ve Tespitinde Denetçinin Sorumlulukları. 2008.

TÜRKİYE SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİRLER VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLER ODALARI BİRLİĞİ (TÜRMOB). **Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları**. (UDS 240). TÜRMOB Yayınları. No:339.

UĞURLU, Uğur. “Açık-Kapalı Fatura Ayrımı ve Konu Üzerine Düşünceler”, <http://www.lebibyalkin.com.tr/mevzuat/diger/makale/acik-kapali-fatura-ayrimi-ve-konu-uzerine-dusunceler.html> (ET: 19.05.2017).

UZAY, Şaban. “Yolsuzlukların Ortaya Çıkartılması ve Önlenmesinde Denetçilerin Sorumluluğu”. **V. Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu Bildirileri**. Antalya, 2001. 235-259.

ÜNAL, Oğuz Kürşat. “Sahte Fatura ve Faturadan Doğan Sorumluluklar”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**. C:X. S:1-2. 2006, s.1-3.

VARICI, İdiris. **Hile Riski ve Denetçinin Sorumluluğu: Hile Riskinin Ölçülmesine Yönelik Bir Uygulama**, Doktora Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Trabzon. 2011.

WELLS, Joseph T. “...And One for Me”. **Journal of Accountancy**. January 2002. <http://www.journalofaccountancy.com/issues/2002/jan/andoneforme.html> (ET:01.05.2017).

WELLS, Joseph T. **Corporate Fraud Handbook Prevention and Detection**. New Jersey. John Wiley and Sons. 2007.

WOLFE, David ve HERMANSON, Dana. **The Fraud Diamond: Considering the Four Elements of Fraud**. The CPA Journal. Vol. 74. 2004.

YARAŞLI, Genç Osman. **Türkiye’de Vergi Reformu**. Maliye Bakanlığı. Ankara. 2005.

YELMEN, Hilmiye. **Vergi Denetimi ve Denetimde Vergi Kontrol Memurluğunun Yeri ve Önemi**. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul. 1989.

YILMAZ, Kadir. **İşletmelerde Hile, Nedenleri, Önlenmesine İlişkin Uygulamalar Ve Örnek Olaylar**. Yüksek Lisans Tezi. Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Temmuz 2013.

YÜKSEL, Cüneyt. “Kamu Yönetiminde Etik ve Çıkar Çatışması”, <http://www.etiksempozyumu.sakarya.edu.tr/etik/1.1/yuksel.pdf> (ET:22.04.2017).

VERGİ USUL KANUNU

